Моїй сестрі

Нерозпізнана, незрівнянна, Зігрівала вона мої невеселі тривожні дні. І я бачу її, і втрачаю, і біль мій бринить, Немов сонячний промінь в холодній воді.

Поль Елюар

Частина перша

ПАРИЖ

Розділ І

Тепер так з ним траплялося майже щоранку. Хіба що він звечора напивався і вранці мов у тумані вставав з постелі, приймав душ, роблячи все це майже несвідомо, ніби навпомацки, і сама втома звільняла його від тягаря власного "я". Але частіше приходили дні, що завдавали нестерпного болю: він прокидався вдосвіта, і його серце тріпотіло від страху, страху перед життям — інакше він не міг його назвати; він напружено чекав настирливих тривожних думок про свої поразки, невдачі, про голгофу нового дня. Серце калатало, а він намагався знов поринути в сон, намагався забутись. Марно. Тоді він сідав на ліжку, хапав пляшку з водою, що стояла поруч, ковтав теплої, огидної, без ніякого смаку рідини, такої ж огидної, як його життя за останні три місяці, і думав: "Та що ж це зі мною, що ж це зі мною?" І його охоплювали відчай і лють, адже він був самолюбний. І хоча він часто спостерігав у інших людей, яких по-справжньому поважав, нервову депресію, така недуга здавалася для нього принизливою, мов ляпас. З юних років він ніколи не надавав особливого значення своїй особі, був цілком задоволений тим життям, яке мав, і коли раптом

зіткнувся в собі з хворобливою, немічною і зневіреною істотою, то відчув забобонний жах. Невже цей три-дцятип'ятирічннй чоловік, який удосвіта сідає на ліжку і безпричинно тремтить,— невже це і є він сам? Невже до цього привели його тридцять років безтурботного життя, сповненого веселощів, сміху і тільки зрідка затьмареного любовними прикрощами? Він утикався головою в подушку, притискався до неї щокою, ніби вона за самою своєю природою мала подарувати йому щасливий сон. Але його очі лишались розплющені. Йому було холодно, і він напинав на голову ковдру, йому було душно, і він розкривався, але так і не міг зупинити в собі внутрішнього тремтіння, позбутися відчаю і спустошення.

Звичайно, йому слід би повернутися до Елоїзи і спати з нею. Але він не міг. Уже три місяці він не доторкався до неї, три місяці вони обоє про це навіть не заїкалися. Красуня Елоїза... Цікаво, як вона терпить це... Ніби відчував в ньому щось хворобливе, дивне, ніби жаліє його. І думка про її жалість йому завдавала ще більшого болю, ніж її гнів або можлива зрада. Чого б він тільки не дав, щоб захотіти її, щоб кинутися на неї, увійти в солодке тепло жіночого тіла, шаленіти, нарешті забутися в чомусь іншому, а не в сні... Але він не міг. І кілька несміливих спроб, на які вона наважилася, викликали в нього неймовірну відразу до неї. Він, що так любив раніше любовні втіхи і міг віддаватися їм за найнесподіваніших і найдивніших обставин, виявлявся без сили в ліжку поруч із жінкою, яка йому подобалася, була вродлива і яку він навіть кохав.

А втім, він перебільшував. Якось три тижні тому він оволодів нею після знаменитої вечірки у Жана. Але як це сталося, він уже не пам'ятав. Того вечора він надто багато випив — на те в нього були причини,— і йому невиразно пригадувалася тільки безладна сутичка на його широкому ліжку, а вранці полегкість від того, що він виграв одно очко. Ніби коротка мить даної і одержаної насолоди могла бути

реваншем за безсонні ночі, за незграбні виправдання і напускну розв'язність. Цим не похвалишся. Життя, яке досі його всім обдаровувало — принаймні він так вважав, і це було однією з причин його успіху,— раптом відступило від нього, як відступає море в години відпливу, полишаючи скелю, до якої так довго лащилось. Уявивши себе в образі старого самотнього бескида, він гірко засміявся. Але й справді йому здавалося, що життя покидає його, як кров, що витікає з потаємної рани. Час більше не плинув: він просто зникав. І Жіль марно переконував себе, що й тепер у нього лишилось багато ще переваг: гарна зовнішність, цікавий фах, всілякі успіхи,— все це здавалося йому так само прісним і нецікавим, як слова церковних акафістів. Слова були мертві, мертві.

До того ж вечірка у Жана виявила у всьому цьому огидний фізіологічний аспект. Жіль на хвилину вийшов з вітальні і підійшов до умивальника, щоб причесатися і помити руки. Мило вислизнуло з його долонь і впало додолу під раковину. Він нахилився, щоб підняти його. Мило стриміло за трубою, воно немов сховалося там, і той рожевий шматочок мила раптом здався йому до вульгарності непристойним. Він простяг руку, щоб узяти його,— і не зміг. Воно було ніби маленька нічна тварина, яка чекала в темряві дотику його руки, і Жіль завмер від жаху. Потім він підвівся, весь вкритий потом, і коли подивився на себе в дзеркало, в глибині його свідомості раптом прокинулася якась відчужена цікавість, що заступила страх. Глибоко вдихнувши, як плавець перед стрибком з трампліна, він знову присів навпочіпки і таки вхопив мило. Але відразу ж кинув його у раковину, як кидають заснулу гадюку, що здалася сухою гілкою; потім він добру хвилину хлюпав собі в обличчя холодною водою. Ось тоді він і подумав, що причиною всьому була не печінка, не втома і не "теперішні часи". Саме тоді він і визнав, що "це" справді сталося: він захворів.

Що ж тепер робити? Чи є хто самотніший за людину, яка вирішила жити весело, щасливо, з добродушним цинізмом, дійшла до цього вирішення найприроднішим шляхом — інстинктивно — і раптом опинилася з порожніми руками та ще в Парижі в 1967 році? Думка про те, щоб піти до психіатра, була принизлива, і він рішуче відкинув її з гордості, яку вважав однією з найкращих своїх рис. Отже, йому залишалося тільки мовчати. І сяк-так жити далі. Просто спробувати якось жити. Крім того, зберігаючи давню свою сліпу віру в життя з його щасливими випадковостями, він сподівався, що все це скоро минеться. Час, єдиний володар, якого він визнавав, відносив за собою геть його захоплення, його радощі, прикрощі, інколи деякі з його поглядів, і не було ніяких підстав думати, що той самий час не впорається і з "цією штукою". Але "ця штука" була чимсь невиразним, безіменним, і він не знав, що воно таке. А час, можливо, має владу лише над тим, що ти усвідомив.

Розділ II

Він працював у міжнародному відділі газети і того дня весь ранок провів у редакції. У світі відбувалися криваві безглузді події, що пробуджували у його колег лоскітливе почуття жаху, і це дратувало його. Раніше, три місяці тому, він із задоволенням охав би разом з ними, обурювався б, але тепер не міг. Йому навіть було трохи прикро від того, що десь на Середньому Сході, в США чи в якійсь іншій країні хтось намагався відвернути його увагу від єдиної справжньої драми — його власної. Земля оберталася, сповнена хаосу, і в кого може знайтися бажання чи час поцікавитися його жалюгідними проблемами? А проте хіба мало він змарнував часу, вислуховуючи відчайдушні сповіді й зізнання тих, хто зазнав невдач, хіба мало він намагався порятувати інших? Ні. Навколо нього ходили люди в очима, блискучими від збудження, і лише він залишався самотній, зневірений, як покинутий пес, став таким самим егоїстичним, як деякі старі

люди, й таким самим нікчемним. Раптом він вирішив сходити до Жана, на поверх вище, і поговорити з ним. В цю хвилину Жан здавався йому єдиною людиною, здатною забути власні турботи і поспівчувати йому в біді.

В тридцять п'ять років Жіль був ще вродливий. "Ще" тому, що в двадцять він відзначався рідкісною вродою, якої, щоправда, ніколи не усвідомлював, але якою весело користався і несамохіть надовго брав у полон і жінок, і чоловіків (хоча ці останні його мало цікавили). Тепер, через п'ятнадцять років, він став сухорлявіший, більш змужнілий, але в його ході, в його рухах ще залишилося щось від звитяжного юнака. І в Жана, який його просто обожнював у ті часи, не кажучи йому цього і навіть не зізнаючися в цьому самому собі, аж защеміло серце, коли ввійшов Жіль. Його змарніле обличчя, його сині очі, чорне довге волосся, знервованість... Він ставав дедалі знервованішим, і Жа-нові слід було зайнятися ним. Але він не міг насмілитись: Жіль так довго був для нього символом щастя, безтурботності, що він не наважувався заговорити з ним, як не наважуєшся замахнутись на чийсь усталений образ. Та що, коли образ розсипається в прах... І Жан, що з давніх пір був круглий, лисий і засмиканий життям, мусив переконатися, що не існує "винятково" щасливих людей. Жан утратив уже багато ілюзій, але цю ілюзію, може, саме черев її наївність, йому було найтяжче втрачати. Він підсунув Жілю стілець, і той обережно сів, бо кімната була буквально захаращена теками, наваленими на столах, на підлозі та на каміні. Жан простяг йому сигарету. Вікно виходило на сірі й голубі дахи, на царство риштаків і телевізійних антен, якими донедавна захоплювався Жіль. Але тепер він на них навіть не глянув.

— Ну то як,— сказав Жан.— Як тобі все це подобається?

— Ти маєш на увазі вбивство? Справді, можна сказати, вийшло в них непогано.

І Жіль замовк, опустивши очі. Минула хвилина, Жан, роблячи над собою останнє зусилля, поскладав кілька справ, насвистуючи, ніби хвилинне мовчання було цілком нормальне для них. Зрештою він наважився — взяла гору його доброта, вій згадав, який був уважний і лагідний з ним Жіль у ті дні, коли від нього, Жана, пішла дружина, і раптом відчув себе страшенним егоїстом. Уже два місяці він бачив, що в Жіля якесь лихо, і два місяці уникав заводити з ним про це мову. Гарний друг, нічого не скажеш. Але тепер, коли Жіль давав йому право, а точніше — примушував його почати наступ, він не міг утриматися від маленької інсценівки. Всі ми такі після тридцяти: будь-яка подія, байдуже, зачіпає вона весь світ чи тільки наші почуття, вимагає пеи-ної театралізації для того, щоб вона пішла нам на користь або справді дійшла до нас. Отож Жан роздушив у попільничці недокурену сигарету, сів і схрестив на грудях руки. Якусь секунду він пильно дивився Жілю в обличчя, потім прокашлявся і похмуро сказав:

— Ну то як?

— Що "як"? — перепитав Жіль. Тепер йому хотілося вже піти геть, але він знав, що нікуди не піде, що він усе зробив для того, щоб примусити Жана розпитувати його. Навіть гірше, він уже відчував, що йому легшає на душі.

— Щось не клеїться?

— Не клеїться.

— Уже з місяць чи два?

— Три.

Жан визначив час навмання, щоб показати Жілю, що він не був неуважний до нього і якщо раніше не заводив про це розмов, то лише з делікатності. Але Жіль зразу ж подумав: "Прикидається проникливим, хитрун, а на цілий місяць помиляється". А вголос сказав:

— Уже добрих три місяці, як мені... погано.

— Якісь конкретні причини? — запитав Жан, рішучим жестом припалюючи сигарету, і в цю хвилину Жіль його ненавидів: "Навіщо цей тон поліцейського офіцера, такого собі незворушного досвідченого суб'єкта, навіщо вся ця комедія?" Але водночас йому потрібно було виговоритись — непереможна тепла хвиля несла його до відвертих зізнань.

— Ніяких.

— Це вже серйозніше,— мовив Жан.

— Не обов'язково...— заперечив Жіль.

Неприязнь у його голосі змусила Жана облишити роль безстороннього психіатра. Він підвівся, обійшов стола і поклав руку на плече Жілю, лагідно бурмочучи: "Заспокойся, старий", через що в Жіля, на його превеликий жах, на очах виступили сльози. Він справді дійшов краю. Він простяг руку до столу, взяв : кулькову ручку і, натискаючи на головку, став зосереджено висовувати і заганяти назад стрижень.

— То що там з тобою, голубчику? — запитав Жан.— Може, ти хворий?

— Та нічого. Нічого. Просто мені нічого не хочеться, от і все. "Здається, це модна хвороба, правда ж?

Він спробував засміятися. Та, по суті, Жілю пе було легше від того, що його стан був досить поширеним і визнаним усіма лікарями явищем. Це його скоріше ображало. Коли вже на те пішло, то краще б уже це було винятковим випадком.

— Отакі-то справи,— важко зітхнув він.— Мене вже не вабить робота, не ваблять жінки, мені навіть неохота рухатись. Єдине, що я хотів би, це цілими днями лежати в ліжку, укрившися з головою ковдрою. Я...

" — А ти пробував?

— Звичайно. Але довго витримати не міг. До дев'ятої вечора у мене з'являлося бажання накласти на себе руки. Постіль мені здавалася брудною, мій власний запах огидним, мої звичайні сигарети викликали у мене відразу. Ти вважаєш, що це нормально?

Жан щось пробурмотів: ці деталі, що вказували на психічний надлом, муляли його більше, ніж будь-які непристойні подробиці, і він зробив останнє зусилля дістати якесь логічне пояснення.

— А як з Елоїзою?

— З Елоїзою? Терпить мене. Як тобі відомо, нам з нею ніколи не було про що розмовляти. Але вона мене любить. До того ж я зовсім не маю сили. І не тільки з нею, а взагалі. Тобто майже не маю сили. В усякому разі, коли що й виходить, то це наганяє на мене нудьгу. Так що...

— Та це не страшно,— сказав Жан.— Все налагодиться. І Жан спробував засміятися, звести все до прикрощів

півника із враженим самолюбством.

— Тобі слід би сходити до доброго лікаря, попити вітамінів, подихати свіжим повітрям — і за два тижні знов почнеш бігати за спідницями.

Жіль звів очі. Він розлютився.

— Та не зводь ти все тільки до одного. Начхати— мені на це, розумієш. Начхати. Просто мені нічого не хочеться: не тільки жінок. Мені не хочеться жити. Ти знаєш вітаміни від такої хвороби?

Запала мовчанка.

— Віскі вип'єш? — запитав Жан.

Висунувши зі столу шухляду, він дістав пляшку і про-стяг Жілю; той машинально випив ковток і, здригнувшись, струснув головою.

— Мені й випивка більше не помагає. Хіба що сплю, коли наберусь до безтями. Хміль уже не дає мені ніякої втіхи. До того ж, хоч би що там було, не в ньому ж треба ПІ у кати ради, правда?

Жап і собі взяв пляшку і відпив добрячий ковток.

— Ходімо десь потиняємось,— сказав він.

Вони вийшли. Цієї ранньої весни Париж був такий чудовий, такий весь голубий, аж до горла підступали сльози. І вулиці були все ті ж, і ті ж на них були бістро: "Шлюп", де вони не раз

гуртом випивали з нагоди якоїсь значної події, тютюнова крамничка, куди Жіль тайкома бігав дзвонити по телефону Марії, коли ще кохав її. Боже мій, він і досі пам'ятав, як тремтів тоді в задушливій кабіні, як невидющими очима читав написи на стінках, поки на другому кінці дзвонив і дзвонив телефон, але ніхто не брав трубки. Як він мучився, як він напускав на себе розв'язний вигляд перед хазяйкою бару, замовляючи склянку, яку залпом випивав, поклавши нарешті трубку, як щеміло в нього серце, як він лютував, як він жив тоді! І та жахлива пора його життя, коли він був страшенно залежний, коли во ньому топталися, здавалася йому набагато кращою, ніж теперішня дійсність. Йому завдавали ран, але тоді він принаймні бачив причину болю.

— А ти не хотів би десь поїхати? — спитав Жан.— Завжди знайдеться змога майнути тижнів на два, щоб написати якийсь репортаж.

— Мені не хочеться,— відповів Жіль.— Як тільки подумаю про літаки, точний розклад, незнайомі готелі, людей, з якими треба побачитись... Ні, я не маю сили... Та ще й морочитися з валізою... О, ні.

Жан скоса глянув на нього — чи не перебільшує він? Колись Жіль полюбляв напускати туману, тим паче, що всі попадались на його гачок. Але тепер на його обличчі проглядав такий страх і огида, що Жан повірив йому.

— А ти не хочеш провести вечір з дівчатками, як за добрих давніх часів? Так, ніби ми селюки, що приїхали в Париж погуляти... А втім, ні, це дурниці... Скажи, як там твоя книжка? Твій репортаж про Америку?

— Таких книжок і навіть кращих уже півсотні написано. Невже ти думаєш, що я здатний написати хоч два рядки чогось цікавого, коли мене ніщо не цікавить?

Думка про цю книжку зовсім добила його. Він і справді хотів був написати книгу нарисів про Сполучені Штати, які добре знав, він справді мріяв написати — навіть розробив план. Це була така сама правда, як і те, що тепер він БО міг ні написати жодного рядка, ані розвинути якоїсь думки. Та що ж це з ним таке коїться? За що він покараний? І ким? Він завжди ставився по-братньому до своїх друзів, а з жінками був навіть ніжний. Він ніколи нікому свідомо не чинив зла. Чому ж у тридцять п'ять років життя вдарило його, як отруєний бумеранг?

— Я зараз скажу тобі, що з тобою,— пробубонів поруч голос Жана, заспокійливий, нестерпний голос—Ти перевтомився...

— Не починай мені розказувати, що зі мною,— раптом загорлав Жіль посеред вулиці,— не розказуй, бо ти нічого не знаєш! Бо я й сам нічого не розумію! А крім того,— озлоблено додав він,— одчепися од мене!..

На них стали оглядатися перехожі; Жіль несподівано почервонів, простяг руку до вилоги Жанового піджака, ніби хотів ще щось сказати, потім повернувся і швидко, не попрощавшись, пішов до набережної.

Розділ III

Елоїза чекала його. Елоїза завжди чекала його. Вона була манекенницею в одному домі моделей, не мала надто великого успіху в житті, і два роки тому, одного вечора, коли спогади про Марію надто вже мучили Жіля і коли він уже не міг далі

зносити самотності, вона з превеликою радістю поселилася в нього. Елоїза була коли брюнеткою, коли блондинкою, коли рудою, що три місяці міняючи колір волосся з міркувань фотогенічності, яких Жіль нізащо не міг та й не намагався вже зрозуміти; у неї були гарні голубі очі, красива фігура, до того ж вона була завжди у доброму гуморі. Довгий час вони чудово підходили одне одному в певному плані, але зараз він з тривогою думав, що їй сказати, як провести з нею вечір. Звичайно, він міг піти з дому, пославшись на запрошення кудись на вечерю, вона б не образилась, але йому не хотілося знову стикатись із вулицею, з ніччю, з Парижем; йому хотілося забитись десь у куток і побути самому.

Він жив на вулиці Дофіна в невеличкій трикімнатній квартирі, яку так і не обставив до пуття. Спочатку віп з ентузіазмом чіпляв полиці, встановлював стереофонічну радіоапаратуру, книжкові шафи, телевізор, одне слово, десятки дотішних іграшок, покликаних, як вважають, збагачувати життя, робити його приємним. А тепер він з нудьгою дивився на всі ті речі й неспроможний був навіть узяти до рук книжку, хоча раніше запоєм читав цілі дні. Коли він ввійшов, Елоїза дивилася телевізор, тримаючи в руках газету, щоб не пропустити, бува, якоїсь цікавої передачі; вона схопилась і з радісним виглядом підбігла поцілувати його. її поквапливість здалася йому перебільшеною і смішною, надто в дусі "щиро закоханої жіночки". Він підійшов до бару, а точніше — до столика на колесах, який їм правив за бар, і знехотя налив собі віскі. Потім сів у таке саме крісло, як і те, де сиділа Елоїза, і собі з зацікавленим виглядом втупився : в телеекран. Елоїза на мить відірвалася від передачі й повернула до нього голову.

— Вдалий був день?

— Дуже. А в тебе?

— У мене теж.

І вона наче з полегкістю знову стала дивитися телевізор. Там якісь МОЛОДИКИ намагалися скласти слово із дерев'яних літер, які дикторка з лагідним усміхом на устах розкидала перед ними. Жіль прикурив сигарету, заплющив очі.

— Я думаю, це буде "аптека",— сказала Елоїза.

— Пробач?

— Я думаю, слово, яке вони мають скласти,— "аптека".

— Цілком можливо,— відповів він. І знову заплющив очі. Потім він спробував ковтнути зі своєї склянки. Віскі

було вже тепле. Жіль поставив склянку на килпм, який устеляв підлогу.

— Дзвонив Нікола, питав, чи не хочемо ми приїхати сьогодні ввечері в клуб. Що ти скажеш?

— Побачимо,— відповів Жіль.— Я тільки-по вернувся.

— Як тобі не хочеться нікуди йти, у холодильнику є телятина. А по телевізору будуть показувати детектив.

"Чудово,— подумав він.— Багатий вибір: або обідати з Школа і він знову пояснюватиме, що коли б кіно не таке продажне, він давно створив би шедевр. Або сидіти дома в кріслі і дивитися по телевізору якусь гидоту, закушуючи холодною телятиною. Кошмар!" Але ж колись вечорами він виходив з дому, мав друзів, розважався, зустрічався з новими

людьми, і кожна ніч була святом... Де ж тепер його приятелі? Одначе він добре знав, де вони,— досить було простягти руку до телефону. Просто вони вже стомилися марно дзвонити йому протягом трьох місяців — та й край. Але даремно він перебирав у пам'яті їхні імена, пригадував обличчя, які йому було б приємно бачити, і не знаходив жодного. Лише нікчема Нікола і досі ще чіпляється до нього. І він знав причину: Нікола нічим платити за випивку.

Задзвонив телефон, але Жіль не зворухнувся. Колись він кидався до телефону, бо був певний — то поклик кохання, удачі або приємної пригоди. Тепер трубку завжди брала Елоїза. Вона гукнула зі спальні:

— Це тебе. Жан дзвонить.

Жіль на секундну завагався. Що йому сказати?

Потім згадав, що вранці був брутальним, а брутальність некрасива і безглузда. Зрештою, він сам поліз до бідолахи Жана зі своїми нещастями, а потім кинув його посеред вулиці. Жіль узяв трубку.

— Це ти, Жілю? У тебе все гаразд?

— Усе гаразд,— відповів Жіль.

У Жана був теплий, стривожений голос, голос справжнього друга. Жіль розчулився.

— Мені дуже прикро, що сьогодні вранці,— почав він.—

Я...

— Завтра ми про все порозмовляємо серйозно,— відповів Жан.— Що ти робиш сьогодні ввечері?

— Мабуть, я... Ми залишимося вдома,— промовив Жіль,— і будемо їсти холодну телятину.

Це був справжній ледве прихований заклик на допомо-

гу, після якого і Жіль, і Жан помовчали. Потім Жан лагідно сказав:

— Знаєш, краще не сидіти дома; сьогодні в "Бобіно" прем'єра, і якщо ти хочеш, у мене є квитки, я...

— Дякую,— відповів Жіль.— Мені не дуже хочеться кудись іти. Якщо ти не проти, завтра ми добряче гульнемо.

Але насправді він так не думав, і Жан це знав. Проте Жан уже спізнювався, він мав ще перевдягтися, вийти з дому, і ця нещира обіцянка Жіля його влаштовувала. Він погодився, аж надто лагідно промовив "до побачення, голубчику" і поклав трубку. Жіль відчув себе іще самотнішим. Він повернувся до вітальні, сів у крісло. Елоїза і далі як заворожена дивилася телевізор. Жіль зненацька розлютився:

— Як ти можеш дивитися це?

Елоїза навіть не здивувалася, тільки повернула до нього раптом згасле лагідне, покірне обличчя.

— Я думала, так краще,— коли я дивлюся телевізор, ти можеш не розмовляти зі мною.

Це його так приголомшило, що він нічого їй не відповів. І водночас її слова прозвучали так принижено, що він відчув добре знайомий йому глухий жах: хтось страждає через нього! І зрозумів, що його розгадали.

— Навіщо ти так кажеш? Вона знизала плечима.

— Просто так. Мені здається... У мене таке враження, що тобі хочеться бути самому і щоб до тебе не чіплялися. От я й утупилася в телевізор.

Елоїза благально дивилася на нього, вона хотіла, щоб він сказав: "Ні, навпаки, займися мною, розмовляй зі мною, ти мені потрібна",— на мить у нього виникло бажаніш сказати це, аби тільки зробити їй приємність. Але це була б неправда, ще одна неправда, і він не має права так говорити.

— Я себе не дуже добре почуваю останнім часом,— промовив він слабким голосом.— Не гнівайся на мене. Я сам не знаю, що зі мною.

ш

— Я не гніваюсь,— відповіла вона,— я знаю, що це. В двадцять два роки зі мною було те саме — нервова депресія. Я весь час плакала. Мати мало не збожеволіла від страху за мене.

Якраз цього і слід було чекати: порівняння. З Елоїзою завжди все вже було.

— Як же все це скінчилося? — іронічно запитав він лихим голосом.

Насправді він не міг навіть порівнювати "своєї" недуги з Елоїзиною. Для нього це було майже образливо.

— Само пройшло. Правда, я з місяць ковтала якісь таблетки — шкода тільки, що забула, як вони називаються. І якось уранці я відчула, що мені вже краще.

Вона навіть не посміхнулася. Жіль дивився на неї майже з ненавистю.

— Шкода, що ти забула, як вони називаються. Може, подзвониш матері, перепитаєш?

Елоїза підвелася, підійшла до нього, взяла в долоні його обличчя. Він не відводив погляду від її вродливого спокійного обличчя, від її безліч разів цілованих губів, від її голубих співчутливих очей.

— Жіль!.. Жіль!.. Я знаю, що я не дуже мудра і навряд чи зможу чимось допомогти тобі. Але я люблю тебе, Жіль, мій коханий!..

І вона заплакала, уткнувшись у його піджак. Йому стало шкода її, і водночас він відчував страшенну нудьгу.

— Не плач,— промовив він,— не плач^ усе владнається... Я геть розклеївся, завтра я піду до лікаря.

Вона плакала все тихіше й тихіше, наче настрахана дитина, і він дав їй слово, що завтра неодмінно піде до лікаря, посміхаючись, з'їв трохи холодної телятини і спробував порозмовляти з нею про се, про те. Потім, у ліжку, Жіль лагідно поцілував її в щоку і повернувся на другий бік, молячись у душі, щоб ніколи не настав світанок.

Розділ IV

Лікар виявився розумною людиною, але це аж ніяк не полегшувало становища. Навпаки. Він простукав легені Жіля, вислухав його серце, ставив банальні питання з прикрим виглядом людини, яка зовсім не тішить себе ілюзіями щодо своєї всемогутності. Тепер Жіль сидів навпроти лікаря у великому кріслі стилю Людовіка XIII і пильно дивився на нього, сподіваючись, що за його певністю і рішучістю не криється цілковите лікарське безсилля перед його, Жі-левою, хворобою. "Зрештою, він навчився напускати на своє обличчя рішучий вигляд' медика, як дехто — переконаний вигляд адвоката або як я час від часу — вираз зацікавленого і тямущого журналіста". Та все ж у його душі наростала надія. А що коли й справді є пігулки, які виліковують від огиди до життя? Чом би й ні? А може, в його організмі лише бракує трохи кальцію або заліза чи ще бозна-чого іншого, щоб бути щасливим? Адже іноді буває й так! Людина хтозна-що вигадує щодо свого розуму, сили волі, свободи, а потім виявляється, що в неї зв'язані руки й ноги лише тому, що їй бракує вітаміну "В". Отак-то. Саме в цьому й треба себе переконати. Саме це й треба визнати. Людський організм — всього-на-всього складна фабрика і...

— Одне слово, ви погано себе почуваєте,— сказав лікар.— Не буду приховувати, що я мало чим можу вам допомогти.

— Як так?

Жіль відчув лють і приниження. Адже він психологічно вже віддав себе під владу цього лікаря, який вивчав його цілу годину, він йому довірився, а цей шарлатан холодно заявляє, що на нього нічого розраховувати, та він же зрештою лікар, це його ремесло, він повинен зробити що-небудь. Що якби в

гаражах механіки раптом перестали розумітися на машинах або...

— Фізично ви цілком здорові. У всякому разі, судячи з зовнішніх показників. Якщо хочете, можна зробити аналізи. Або виписати вам ліки, щоб підняти тонус. По ампулі перед їдою, ліки, які ви раз приймете, а тричі забудете прийняти...

Він говорив майже глузливо, і Жіль зненавидів його. Він ішов до дбайливого батька, а йому підсунули вченого скептика.

— Якщо ви думаєте, що це може мені допомогти, я цілком здатний приймати будь-які ліки двічі на день,— сухо відповів Жіль.

Лікар засміявся.

— От тільки які? Ви страждаєте від тієї загальної млявості, яку називають депресією. Це пов'язане з психікою і відбивається і на статевій сфері, і на всьому організмі, як ви мені розповіли. Якщо хочете, я можу направити вас до психіатра. Іноді це допомагає. Іноді ні. Є один дуже добрий лікар, доктор Жіро...

Жіль відмахнувся.

— Я можу порадити вам поїхати в подорож, відпочити або ж навпаки, вимотувати себе. Зізнаюся, я не фахівець у цьому. Я не вмію твердити того, чого не знаю. Можу вам порадити тільки одне: перечекати.

Він викликав асистентку і, ніби роблячи Жілю ласку, продиктував їй рецепт на нешкідливі й водночас складні ліки.

Якщо тверезо поміркувати, у цього лікаря було добре, розумне і стомлене обличчя. Він підписав рецепт і простиг його Жілю.

— Ви все ж таки спробуйте. Принаймні заспокойте дружину, якщо ви одружений.

Жіль підвівся, постояв вагаючись. Йому хотілося спитати: "То що ж я тепер маю робити?" Він так рідко звертався до лікарів, що був приголомшений відмовою цього медика допомогти йому.

— Дякую,— промовив він.— Я знаю, що ви дуже заклопотаний і лише на прохання Жана...

— Жан — один з найкращих моїх приятелів,— відповів лікар.— У всякому разі, голубе мій, до мене щотижня приходять по п'ятнадцятеро таких хворих, як ви, і переважно все налагоджується. Як то кажуть, такі нині часи.

Він поплескав Жіля по спині і виставив його за двері. Отож о п'ятій годині вечора Жіль опинився на тротуарі, приголомшений, як людина, якій щойно повідомили про її близьку смерть, і розлючений. Звичайно, Жан казав йому: "ПІДИ ДО цього лікаря, він принаймні не морочитиме тобі голови". Але хіба вони мають право, практикуючи це ремесло, не морочити комусь голови? Жіль усвідомлював, що волів би зараз бути на прийомі у лжепророка або дипломованого медика-дурня. Цін так низько впав, що волів би, щоб його обманювали, щоб йому що завгодно брехали, аби тільки його заспокоїли. Ось до чого він докотився, і його відраза до самого себе стала ще більшою.

Що робити? Звичайно, можна повернутися в редакцію, хоча цього разу .він мав усі підстави прогуляти: "Я був у лікаря".

Отакі дитячі манери: манія вибачатися, обманювати, дивитись на інших дорослих, як на наглядачів, яких легко пошити в дурні, такий настрій, що став звичним для нього, дедалі більше його пригнічували. А його робота, робота, яка ще недавно захоплювала його і яку тепер він неспроможний навіть сяк-так виконувати! Тепер за нього все робив Жан, і рано чи пізно це знатимуть. Його викинуть на вулицю, його виженуть із цієї газети, яку він полюбив, у якій він з такими труднощами домігся становища. І він базгратиме статейки в якійсь бульварній газетці, бо й не вартий чогось кращого. Це неминуче. Він скінчить тим, що опиниться серед жадібних покидьків, якими аж кишать деякі газетки, день у день питиме, а вечорами оплакуватиме свою долю у нічних кабаре. Та й край.

Ну що ж, якщо опускатись на дно, то краще вже опускатись відразу. Жільда, мабуть, удома. Жільда щось придумає, Жільда завжди вдома і завжди готова зробити приємність іншим або собі, або і собі, й іншим. її роками утримував один добродушний бразілець, якого зачаровував її цішізм; вона майже не виходила зі свого помешкання в IIассі, де жила в бельетажі в дурмані чуттєвих утіх, як інші живуть у дурмані опіуму. У сорок вісім років вона ще мала розкішне тіло, щось левине в рисах ледь прив'ялого обличчя і часом спалахувала диким гнівом. Як казав Жан, вопа остання з героїнь Барбе д'Оревільї, і Жіль міг би погодитися з ним, якби не знав так добре жінок і не помічав іноді за переможною личиною Жільди нехитру і трохи книжну гру. Та хоч би що там було, Жільда славна жінка, і він їй подобався. Він зупинив таксі, бо вже два місяці йому було понад силу водити свою "сімку" вулицями Парижа, і иазвав Жільдину адресу.

Цього разу вона випадково була сама, в одній зі своїх яскравих домашніх суконь, які їй дуже личилп. Вона зустріла Жіля безліччю лагідних докорів. Він сів на край ліжка і слухав

її. їй, виявляється, його бракувало. Вона нещодавно повернулася з Багамських островів. Вона терпіти не може жарких країн, майже так само, як і північних. Має нового дев'ятнадцятирічного коханця, з яким бавиться в сентименти, але його сестра їй також подобається. Він хоче віскі чи сухого мартіні? Раніше він завжди пив сухий мартіні. Коли ще у них був роман. Скільки ж днів він тривав? Вона мало не закохалася в нього. По-справжньому. Хвилин через десять потік її слів припинився і вона серйозно подивилась на нього.

— Чекай, ти щось від мене приховуєш!

Обоє засміялися. Раніше у них був такий звичний вираз: "Ти що замишляєш?" Замішання перших хвилин минуло, Жіль заспокоївся, зручніше простягнув ноги, приязно і ніби збоку окинув поглядом колишньоґо пожильця примхливо обставлену кімнату.

— Я щойно був у лікаря,— сказав він.

— Ти? А що з тобою? Ти й справді схуд. Чи в тебе не... Вона не договорила, і Жіль не без іронії подумав, що

невимовлене Жільдою слово було напевне єдиним, яке вона соромилась вимовляти вголос.

— Ні, в мене не рак. У мене нічого немає. Тільки хандра.

— Що ж, добре,— сказала вона.— Бо ти мене налякав. І давно?

— Та... місяців зо три... Сам не знаю.

— Та ні,— раптом повчальним тоном сказала вона,— це не хандра. Це депресія. Ти пригадуєш, яка я була в шістдесят другому році?..

Прикрим було ще й те, що на цю хворобу, здається, хворіли всі, і до того ж кожен захоплено розповідав про неї. Отож Жіль вислухав розповідь про Жільдину депресію, яка одного чудового ранку зникла сама собою, коли Жільда була па Капрі; і Жіль намагався знайти щось спільне мія^ тим, що чув, і тим, що відчував сам. Нічого спільного.

— Я знаю, що ти думаєш,— несподівано сказала Жільда.— Ти думаєш, що у тебе все інакше. Але ти помиляєшся. У тебе те саме. Одного чудового дня ти прокинешся вранці веселий, як пташка, такий самий, яким був досі, або ж пустиш собі кулю в лоба. Я згодна, що ти розумніший за мене, але яка тобі зараз користь від твого розуму, га?

Вона говорила лагідно, поклавши руки йому на коліна, нахилившись до нього своїм гарним тілом, і він дивувався, що в нього не виникає ніяких почуттів. Раніше, при зустрічах з нею, у нього завжди спалахувало бажання. Він простяг руку до вирізу її плаття на грудях, але Жільда перехопила її.

— Ні,— мовила вона,— я добре бачу, що ти нічого не хочеш.

Тоді він поклав голову їй на плече і ліг поруч з ыею — він" лежав одягнутий, не рухаючись. Вона мовчки гладила його по голові. Він нічого не бачив, уткнувшись носом у складки її шовкового плаття, йому важко було дихати, його трохи млоїло, і він не мав сили поворухнутись. Нарешті вона труснула його, і він щось пробурмотів.

— Слухай, Жілю, зараз прийде Арно. Мені треба переодягтися. Він хоче повести мене в якийсь страхолюд-пий нічний ресторан. Але ти можеш лишитися тут. Хочеш, я пришлю до тебе Вероніку? Це індіанка, чарівна жінка і неймовірно обдарована в цьому ділі, так що трохи розважишся. Ти й досі живеш з Елоїзою?

Вона вимовила ці слова зневажливим тоном жінки, яка хоче показати, що не схвалює затяжного зв'язку свого колишнього коханця. Жіль кивнув головою.

— Отже, згода?

Йому хотілось лише одного — не ворушитися. Не опинятися знову у місті, не шукати о сьомій вечора таксі, не товктися серед нестримного натовпу.

— Згода,— відповів він.

Він з невдаваною втіхою дивився, як вона підфарбовується, переодягається, дзвонить по телефону. Він навіть приязно, не без поблажливості потиснуз руку юному Арно, типовому "котику".

Чекаючи в тихій квартирі обіцяної незнайомки, він трохи почував себе героєм детективного роману, і це розважало його. Потім, коли Жільда й Арно пішли, він ліг у вітальні на дивані, накинувши на себе чоловічий халат, якого хтось дуже до речі залишив тут, запалив сигарету, взяв журнал і поставив біля ніг склянку, після чого мусив устати, щоб принести попільничку, мусив устати, щоб притишити програвача, ввімкнутого Жільдою надто гучно, мусив ще раз устати, щоб відчинити вікно, бо йому не було чим дихати, мусив устати, щоб зачинити його, бо йому стало холодно, мусив знову встати,

щоб узяти сигарети, які забув у Жільдиній спальні, мусив устати, щоб покласти льоду в тепле віскі, мусив устати, щоб поміняти платівку, яку автоматичний програвач прокручував вже тричі підряд, мусив устати, щоб відповісти на телефонний дзвінок (дзвонили тільки раз), мусив устати, щоб узяти інший журнал. А коли через годину почувся дзвінок у двері, його роздратованість собою дійшла краю і він не встав, щоб відчинити.

Розділ V

Тепер він ішов вулицями, простуючи додому, але не прямо, а роблячи гак за гаком, нездатний ні зупинитися, ні повернутись назад. У нього гуло в голові, думки всі вивітрились, і йому здавалося, ніби всі на нього дивляться, ніби він усім здається бридким, нікчемним, яким він здавався самому собі, часом йому здавалося, ніби він тупцює на місці, а часом він переходив площу, сам того не усвідомлюючи. В якийсь момент він опинився в Тюїльрі, і тут йому згадався Дріє ла Рошель, який свого часу також прийшов сюди на свою останню прогулянку, і Жілю стало смішно: у нього ніколи не стане мужності або бажання вкоротити собі віку. Навіть на це він неспроможний. До його відчаю пасує будь-який епітет, тільки не "мужній" або "романтичний". Правду кажучи, він майже хотів накласти на себе руки. Його влаштовувала будь-яка крайність.

"А може, я саме так і скінчу? — думав він, ніби бажаючи заспокоїти себе.— Безперечно, якщо так буде й далі, я не зможу витримати... Я муситиму щось зробити..." І він думав про це "я" із відчаєм і страхом, ніби про когось стороннього, хто може діяти замість нього. Але пізніше, бо зараз у ньому не було того "я", здатного схопити револьвер і вистрілити собі в рот або кинути його тіло вниз, у темно-зелену Сену. Він зараз

не міг уявити своєї смерті, як не уявляв свого життя, зараз він міг лише блукати тут, Ще дихаючи, животіючи, страждаючи.

Раптом його пройняв дрож, і він вирішив піти напитись У клубі. Звичайно, це не блискучий вихід, але він просто не міг більше отак ходити, засунувши померзлі руки в кишені плаща і відчуваючи немов наелектризованими нерви, Що вели від долонь до плечей, до серця, до легень. Зараз він нап'ється до безтями, і його хтось відвезе додому. Принаймні після цього він засне. Елоїза вкриє його.

Він зайшов до клубу, привітав бармена, дав дружнього стусана Жуелю, перекинувся жартами з П'єром, помахав рукою Андре, Біллові, Зоо, одне слово, зробив усе, що належало, і, незважаючи на запрошення багатьох знайомих, сів сам біля стойки бару. Він винив шотландського віскі, потім ще одну порцію, але пив його як воду. У цю хвилину прийшов явно п'яний Тома з блаженною усмішкою на губах і сів біля нього. Вони таємно ворогували у редакції вже чотири роки, відколи трапилась якась темна історія через якусь дівчину чи через якийсь репортаж, Жіль і сам уже не пам'ятав подробиць. Він тільки знав, що вони посварилися. Тома був невисокий, щуплявий, з гостреньким личком і тонким голоском, який дратував Жіля.

— Стривай, та це ж наш красень Жіль,— вигукнув він просто йому в обличчя, і від нього війнуло таким горілчаним духом, що Жіль машинально відступив на крок. Щоб завершити вечір, йому тільки цього ще бракувало.— Ти чого задкуєш? Я тобі не подобаюсь? Скажи, пе подобаюсь?..

Здалеку П'єр подавав знаки. Того вечора він чергував у клубі і жестами показував Жілю, що Тома геть п'яний, хоч це й так було видно. Тома не відставав.

— Т.о як, красунчику? Чого ж ти не відповідаєш?

І несподівано різким рухом — чи то навмисно, чи ні — перекинув свою склянку Жілю на сорочку. Склянка впала на підлогу й розбилася; всі замовкли.

У цю мить щось тріснуло і в душі Жіля. У нього зламалося його прагнення до щастя, повага до людей, самовладання, йому здалося, що все тріщить, розвалюється під поривом його люті, і коли він отямився, то помітив, що б'є Тома: б'є вже долі — той бідолаха опинився там з першого ж удару кулаком, а Жіль, стоячи навколішки, бив і бив кулаками його гостре личко, бив своє життя, своє розчарування у житті, бив себе самого; навіть тоді, коли чиїсь сильні руки вхопили його за плечі і потягли назад, він усе ще бився, майже ридаючи, аж поки до його слуху не долетіли слова "скажений собака" і водночас хтось зацідив йому кулаком у зуби. Тоді він перестав випручуватись, і всі замовкли; він побачив навколо себе добріш десяток приголомшених, обурених облич, а на підлозі маленького Тома, який підводився на чотирьох, та ще відчував присмак слизі й крові в себе на губах. Задкуючи, він вийшов з клубу, і ніхто йому не сказав жодного слова. Навіть П'єр, з яким він пиячив усю свою молодість. Саме П'єр і вдарив його, подумав Жіль, і правильно зробив. Зрештою, це був його обов'язок. Кожен мусить заробляти собі на яшття.

В квартирі чулись голоси, і він здивовано зупинився па порозі дверей. Було близько півночі. Він витяг із кишені хусточку і витер на губах закипілу кров. Ііі, ііому зовсім не хотілося з'явитися в подобі Франкенштейна'. Колись він не стримався б, щоб не зіграти таку роль. Але тепер маленькі комедії, які раніше тішили його, втратили для нього смак. У вітальні сидів Жан з Мартою, своєю подружкою, повною, чорнявою, дурненькою і лагідною дівчиною, а Елої-за дивилась

у вікно. Коли він увійшов, вона здригнулася, Жан повернувся до нього з удавано спокійним виглядом, а Марта скрикнула:

— О боже! Жіль... Що з вами сталося?

"Справжня сімейна рада,— подумав він.— Чуйні щирі друзі тривожаться разом з вірною подругою... іЩо того ж як пощастило!—герой повертається поранений". В ту ж мить Елоїза помчала до ванної по вату.

Жіль звалився в крісло і посміхнувся.

— Я побився, по-дурному побився, як завжди, коли б'ються люди. І ти знаєш, з ким, Жане? З Тома.

— З Тома? Ти ж не скажеш, що це він тобі так урізав? Жан добродушно і недовірливо засміявся, як людина,

яка щопонеділка ходить на бокс.

— Ні,— відповів Жіль.— Це П'єр ударив, коли розборонял нас.

1 Герой роману англійської письменниці Мері Шеллі (1797—1851), образ, використаний згодом у багатьох фільмах жаху, напівлюдина, напіввампір.

І раптом сам жахнувся, згадавши про ту нікчемну суперечку, про свою злість, про сп'яніння від того, що бив когось, сп'яніння, яке нещодавно заполонило його. "Мало того, що я сам собі огидний, я ще стану огидним і для інших..." Він підніс руку.

— Не треба більше про це. Завтра в редакції мене обзиватимуть бидлом, а післязавтра — все забудеться. Чому я завдячую приємність вас бачити?

Це питання він звернув до Марти, яка мовчки привітно йому усміхнулась. Мабуть, Жан їй сказав: "З Жілем щось пегаразд",— і вона зацікавлено розглядала людину, в якої щось негаразд — стан явно незбагненний для неї. Повернулася Елоїза — зібрана, зосереджена,— вона мала вигляд отих жінок, які грають роль сестер-жалібниць,— і зразу ж закинула йому голову назад.

— Не ворушися. Тобі трохи пощемить, і все мине.

"А тепер уявляє себе матінкою: "От пустун, мій синочок!" Г чого їх так тягне грати безглузді комедії? Щойно розіграли чисто чоловічий скетч па тему: "Менших за себе не б'ють". А тепер: "Повернення блудного сина до домашнього *вргнища і змова його близьких для його ж блага". Жан у%)олі резонера докоряє своєму приятелю, що зчинив бійку: "Ой-ой-ой, як негарно!" Елоїза вдає з себе домовиту господиню, а Марта нічого не вдає, на це їй бракує кебети, А то вона подавала б Елоїзі пляшечку з дев'яносто-градусним спиртом і стояла б також коло мене".

Справді дуже щеміло. Він забурчав.

— Ну,— сказав Жан,— то що тобі сказав Данієль?

— Данієль?

— Так, лікар.

— А хіба ти йому не дзвонив?

Жіль сказав це навмання й сердитим тоном, натякаючи на давнє ставлення Жана до нього — ставлення батьківське, заступницьке, навіть надміру, і зрозумів, що вгадав, побачивши, як Жан червоніє. Отже, Жан справді тривожиться. І несподівано це налякало його, викликало тваринний панічний страх: а що, коли він докотиться до божевільні?

— Справді,— покірно сказав Жан з виглядом людини, яка не хоче брехати, бо брехати вже ні до чого,— я й справді дзвонив йому.

— То ти непокоївся?

— Трохи. А втім, він мене заспокоїв.

— Так заспокоїв, що ти прийшов до мене опівночі? Раптом Жан спалахнув.

— Я прийшов, бо Елоїза знала, що ти мав бути о четвертій у лікаря і не повертався додому, а вона хвилювалася. Я прийшов, щоб побути з нею і заспокоїти її. Я розмовляв з Данієлем, він вважає, що ти знервований, стомлений, пригнічений, як дев'ятеро з десяти жителів Парижа. Це не підстава ні для того, щоб через тебе хтось тривожився, ні для того, щоб битися в барах з Тома або кимось там іще.

Запала мовчанка. Потім Жіль посміхнувся.

— Авжеж, татусю. А він більш нічого тобі не%казав, отой твій приятель?

— Тобі треба змінити обстановку.

— Он як... Може, газета дасть мені безкоштовну^лгутів-ку для подорожі на Багамські острови? Ти побалакЩц про це з шефом?

Він відчував, що плете дурниці, лихі й зовсім не смішні речі, але не міг зупинитись.

— Здається, Багамські острови дуже гарні,— невинно сказала світським тоном Марта, але Жан так люто зиркнув на неї, що Жіль ледве втримався від сміху. Він до болю кусав собі губи, але відчував, що до горла підступає непереборний сміх, як нещодавно підступала лють. Він зробив відчайдушне зусилля, глибоко вдихнув повітря, але Мар-тині слова крутилися у нього в голові й здавалися йому неймовірно смішними. Він прокашлявся, приплющив очі й раптом вибухнув реготом.

Він реготав і реготав, ледве переводячи дух. "Багамські острови, Багамські острови",— бурмотів він між нападами

сміху, ніби вибачаючись. А коли розплющував очі і бачив перед собою троє стурбованих облич, його регіт ставав іще гучнішим. Ранка на губі розкрилася; сидячи в кріслі, оббитому рубчастим вельветом, він відчував, як у нього по підборідді тече кров, і невиразно думав, що в такому вигляді, з кров'ю на обличчі, зі сльозами на очах від нестримного сміху, опівночі він здається, мабуть, божевільним. Усе стало неймовірно абсурдним і сміховинним... А сьогоднішній день... О боже, як він провів вечір... Сидів як паша в не знати чиєму халаті і чекав жінку, а потім не відчинив їй дверей... О, якби тільки він міг розповісти, це Жанові... Але напади сміху не покидали його, і він не міг вимовити жодного зрозумілого звуку... Він аж стогнав од сміху. Ідіотизм, який же бо навколо ідіотизм, то чого ж вони не сміються? — Припини,— повторював Жан.

"Він напевне зараз відважить мені ляпаса, він вважає, що саме так належить робити в подібних випадках. Усі вважаючії* що для кожного випадку є свої правила поведінки. Якщо хтось занадто гучно регоче, його б'ють по щоках, якщо хтось занадто гірко плаче, його кладуть спати або від-провмшують на Багамські острови".

АЯрЖан не відважив йому ляпаса. Він лише відчинив вікно, жінки поховалися в спальні, і сміх Жіля стих. Він навіть не знав, чому сміявся. Так само, як не знав тепер, чому по його щоках котяться гарячі, тихі, невпинні сльози і чому так тремтить рука Жана, що простягає йому голубу хусточку в темно-червону клітинку.

Частина друга

ЛІМОЖ Розділ І

Він лежав ниць у траві і дивився, як удалині над горою сходить сонце. Відколи Жіль сюди приїхав, він дуже рано прокидався, та й спав погано, бо сільська тиша й спокій його впснажували не менше, ніж паризька гарячкова метушня. Його сестра — він жив тепер у неї — знала це і потай ображалася. Вона ніколи не мала дітей і тому ставилася до Жіля як до сина. Те, що вона не могла за два тижні поставити його, як вона казала, на ноги, здавалося їй прямою образою Лімузену, чистому повітрю їхнього краю і навіть її родині. Звичайно, вона зустрічала в газетах щось про "нервову депресію", але це їй здавалося швидше примхою, ніж хворобою. Ось уже сорок років, як Оділія порівну розподіляла свій час між рідними, а згодом між чоловіком та господарством і була так само добра, як і позбавлена уяви, їй не вкладалося в голові, що відпочинок, соковиті біфштекси і прогулянки пішки не можуть вилікувати від будь-якої хвороби. А Жіль і далі сох, мовчав і часом1" тікав з кімнати, коли вона розмовляла з Флораном, своїм чоловіком,

про останні події. Якщо ж вона випадком вмикала телевізор, чудовий, нещодавно куплений телевізор, що приймав дві програми, Жіль зачинявся у своїй кімнаті і вп-ходив тільки наступного ранку. Він завжди був трохи химерний, але цього разу Париж його геть зламав. Біднпй Жіль... Інколи вона гладила його по голові і на диво він не опирався, навіть часто мовчки сідав біля її ніг, особливо, коли вона щось плела, ніби дістаючи полегкість від її присутності. Вона балакала про всяку всячину, невиразно відчуваючи, що її балачки не цікавлять, але заспокоюють його, як заспокоюють будь-які вічні теми про пори року, про врожай, про сусідів.

На другий день після того важкого дня в Парижі він вирішив поїхати геть, але оскільки в нього було забагато боргів і до того ж перший-ліпший незнайомець будив у ньому страх, він вирішив пошукати пристановища в Оділії, в старому, аж ветхому будинку, що лишився від їхніх батьків; туди вона після їхньої смерті, перебралася зі своїм чоловіком, нотарем, лагідним Флораном, по-дитячому безпорадним, здавалося, в будь-яких справах; він жив на орендну плату і деяку ренту й по змозі тримався якнайдалі від сучасних подій. Звичайно, Жіль знав, що в сестри він нудитиме світом, але принаймні тут він зможе втекти від самого себе, від своїх шалених нападів, які — він відчував це — траплятимуться з ним дедалі частіше, якщо він залишиться у Парижі. У всякому разі, якщо він качатиметься по землі, то лімузенських овець це шокуватиме далеко менше, як його приятелів або коханку. Крім того, побути в товаристві сестри, кровно близької людини, зв'язаної з ним родинними узами, було для нього мов якесь благословення. Все напускне, все показне вселяло в нього страх. Тепер йому нічим було собі дорікнути, він ні перед ким не почував себе винним. Свою паризьку квартиру він лишив Елоїзі, Жан заступав його в редакції газети, і він обом дав тверде слово за місяць повернутися здоровим. Минуло вже два тижні, і він був майже у відчаї. Навколо була чудова природа,

він усвідомлював це, але зовсім не відчував; батьківський дім був близький йому, але не давав розради: кожне дерево, кожна стіна, кожен закуток, здавалось, промовляли йому: "Раніше ти був тут щасливим, ти був не зіпсованим", а тепер він боком, ніби злодій, пробирався алеями саду або коридорами дому. Ніби обікрадений злодій, якому не лишили навіть його дитинства.

Сонце підбилося вгору і залило світлом зелені луки; Жіль повільно провів обличчям раз, другий по росяній траві, вдихаючи дух землі, примушуючи себе знову відчути те солодке щастя, що його зазнавав колись давно. Але на-

віть такі прості радощі не приходять па замовлення, і він сам собі був неприємний, ніби ламав комедію, ніби прикидався, що любить природу; він почував себе, як той чоловік, що опинився в ліжку з жінкою, яку жагуче кохав, але вже не кохає і мусить казати ті самі слова, робити ті ж самі рухи, хоча нічого не відчуває своїм зачерствілим, охолодим до неї серцем. Жіль підвівся, гірко відзначив, що в нього намок пуловер, і пішов додому.

Той дім був старий, сірий, під голубим дахом з двома маленькими смішними гребенями, типовий лімузенський будинок з терасою на передньому плані і узгір'ям на задньому. Будинок, де в будь-яку пору року і в будь-яку годину пахло липами і літнім вечором. Принаймні так здавалося Жілю навіть тепер, у цей ранній час, коли він, трохи поцокуючи зубами, повернувся на кухню. Оділія в халаті уже наглядала за кавоваркою. Він поцілував її в щоку, а-вона щось пробурчала про те, що, качаючись вранці в росяній траві, можна схопити запалення легень. Та все ж йому було добре біля неї, приємно було вдихати запах кави та її одеколону, запах дров, що горіли в каміні; він хотів би бути на місці отого великого рудого кота, що потягується на скрині, вирішивши нарешті прокинутись.

"Господи, боже мій, оце ж воно і є життя, просте і спокійне". Як шкода, що він може лише на кілька хвилин приєднатися до цієї любої рутини, бо на нього зразу ж накидається його недуга, ніби на оленя зграя гончаків, що дають йому передихнути три хвилини тільки для того, щоб ще довше переслідуватп його.

В цю хвилину ввійшов Флоран, так само в халаті. Він був низенький і такий самий повний,, як і його дружина, але з великими, мов двоє озерець, голубими очима, які наче помилково опинилися на його обличчі. У нього була кумедна звичка коментувати жестами все, про що йшла мова: якщо розмовляли про війну, він затуляв рукою облнччя, коли згадувалось про кохання, він прикладав пальця до губів і таке інше. Отож, побачивши Жіля, віп високо

підніс руку і привітався з ним, ніби вони були па відстані сотні метрів.

— Як спалось, голубчику? Гарні сни бачив?

І по-змовницькому подивився на Жіля. Він уперто вважав, що стан Жіля викликаний звичайним нещасливим романом. І всі заперечення Жіля ні в чому його не переконали. В його очах Жіль був і лишався спокусником, якому на цей раз випадково замакітрила голову якась хвойда. Отож, бачачи інколи, як Жіль знеможено сидить у кріслі, він весело кидав йому фрази на зразок "одну втратив — десять нових знайдеться" і при цьому судомно розчепірював усі десять пальців. В таких випадках Жіль, не знаючи, реготати йому чи гніватись, відмовчувався. Але, якщо вдуматись, він відчував певну втіху і навіть радість

від того, що Флоран так погано розуміє його. Зрештою, так могло бути й насправді. Ця плутанина пом'якшувала стан речей. Це так, ніби до хворого на жовтяницю, прикутого до ліжка і схожого на лимон, приходить хтось із приятелів і лякається, помітивши в нього невеличку залисину.

— Котра година? — весело запитав Флорап.— Уже восьма? Який чудовий день!..

Жіль, здригнувшись, повернувся до вікна. Справді, який чудовий день чекає на нього! Він зараз поїде з сестрою в сусіднє село до крамниці, купить газети, сигарети, а потім повернеться і до обіду читатиме на терасі, а після обіду марно намагатиметься поспати. Потім знехотя погуляє в лісі, повернувшись перед вечерею, вип'є з Флораном по віскі й рано, дуже рано вкладеться спати, щоб сестра, яка з восьмої години не знаходить собі місця, могла нарешті ввімкнути телевізор. Треба сказати, що він, сам не знаючи чому, усе-таки перебільшував свою відразу до телевізора. На мить у ньому прокинулися муки сумління: яким правом позбавляв він сестру цього задоволення, навіть якщо в його очах це смертельний гріх? В неї так мало було радощів у житті. Він нахилився до неї.

— Сьогодні ввечері я дивитимуся телевізор разом з вами.

— О пі! — заперечила вона.— Тільки не сьогодні. Ми поїдемо до Руаргів, я ж тобі казала днями.

— Тоді я дивитимусь телевізор сам,— пожартував він. Оділія аж підскочила.

— Ти збожеволів! Ти також поїдеш! Пані Руарг дужо просила. Вона знає тебе з п'яти років...

— Я не для того приїхав до тебе, щоб ходити по гостях,— з жахом закричав Жіль.— Я приїхав сюди відпочити. Не піду я ні до яких Руаргів!..

— Ні, підеш! Неотесаний, безсердечний негідник!

Вони горлали одне на одного, немов несподівано пригадавши, як сварилися в дитинстві, а переляканий Флорап, смішно розмахуючи руками, намагався заспокоїти їх, то жестикулюючи, як диригент, що збився з такту, то піднімаючи вгору палець, як проповідник. Та все марно,— за якихось п'ять хвилин була згадана і мати Жіля, і його гультяйське життя, і обов'язок дотримуватись правил пристойності, і безмозкість Оділії — це вже устами Жіля. Тут Оділія заридала, Флоран обняв її і почав утішати, пригрозивши Жілю кулаком і зробивши в його бік смішний боксерський випад, і тоді Жіль, приголомшений, розчавлений, теж обняв її і присягнув, що поїде з нею куди завгодно. За це його нагородили визнапням, що віп усе-таки "гарний хлопчик". І о восьмій вечора всі троє сіли в старий "сітроен" Флорана, якого він вів так своєрідно, що всі тридцять кілометрів, які відокремлювали їх від Ліможа, Жіля не-лолишала лише одна тривога — тривога за власне життя.

Розділ II

В Ліможі ще збереглося кілька голубих віталень, що траплялися дедалі рідше, а серед них і вітальня Руаргів. Багато років тому жителів Ліможа опанувало повальне захоплення голубим оксамитом, і деякі сім'ї — як правило, з фінансових причин або в ім'я вірності минулому — відтоді не міняли обстановки. Як тільки Жіль увійшов до вітальні Руаргів, на нього ринули спогади дитинства — сотні вечірніх чаювань, сотні годин, коли він нудьгував, сидячи на пуфі і дожидаючи батька з матір'ю, сотні мрій у блякло-голубих тонах. Та не

встиг віп отямитись, як його вже пригортала до своїх грудей господиня дому, рожевощока і сива дама.

— Жілю, любий Жілю!.. Я вже років з двадцять не бачила вас... Але знаєте, ми з чоловіком читаємо всі ваші статті, стежимо за всіма вашими поїздками... Звичайно, ми не в усьому згодні з вами,— ми завжди були трохи консерваторами, — додала вона, ніби зізнаючись у невеличкій ваді,— але ми уважно читаємо вас... Ви до нас надовго?.. Оділія казала, що у вас ніби недокрів'я... Дуже приємно побачитися з вами!.. Ходімо, я вас усім відрекомендую.

Заштовханий, приголомшений, Жіль, не опираючись, дозволив цій старій дамі цілувати, обмацувати, розхвалювати себе. У вітальні було багато людей, усі розмовляли стоячи, крім трьох старих, що сиділи, як настромлені, на стільцях, і Жіля охоплювала паніка. Він люто глянув на сестру, але вона, захоплена, під усіма вітрилами носилася по вітальні н кидалася на шию зовсім незнайомим людям. "Відколи я тут не був? — подумав Жіль.— Боже мій, відтоді, як помер батько, тобто п'ятнадцять років, то навіщо ж я прийшов сюди зараз? — Він пішов слідом за старою дамою, поцілував десяток жіночих рук, потиснув ще більше чоловічих, щоразу намагаючись посміхатися, але майже не дивлячись на всі ті незнайомі обличчя, хоча немало жінок були гарні і добре одягнені. Зрештою він знайшов прихисток біля старого чоловіка, який сидів на стільці і який заявив йому, що був давнім другом його батька, потім запитав думку Жіля про політичне становище країни і почав сам йому пояснювати це становище. Жіль удавав, ніби слухає, ледь нахилившись до старигана, коли мадам Руарг потягла його за рукав.

— Едмонде,— сказала вона,— годі вам мучити нашого юного друга. Жілю, я хотіла б відрекомендувати вас мадам Сільвенер. Наталі, познайомтеся: Жіль Лантьє.

Жіль повернувся і побачив перед собою високу вродливу жіпку, що всміхалась до нього. В неї були сміливі зелені очі, рудувате волосся, трохи зухвале і водночас добре обличчя. Вона усміхнулась йому, сказала низьким голосом: "Добрий вечір!" — і відразу ж відійшла. Жіль зацікавлено провів її очима. У цій голубій побляклій, старій вітальні вона вирізнялася наче полум'я.

— Це питання престижу...— знову забубонів невтомний Едмонд.— О, ви милуєтесь прекрасною мадам Сільвенер? Вона королева нашого міста... О, якби я був у ваших літах!.. Що ж до зовнішньої політики такої країни, як наша...

Вечеря затяглася до безконечності. Жіль, сидячи навпроти красуні мадам Сільвенер, помічав, як вона час від часу дивиться на нього спокійним розважливим поглядозд, який не пов'язувався з її манерою триматися. Вона багато говорила, навколо неї було багато сміху, і Жіль поглядав на неї з легкою іронією. Вона, певно, справді почувала себе королевою Лімузена і хотіла сподобатись цьому незнайомому парижанину, та ще й журналістові. Колись для нього був би непоганою розвагою двотижневий зв'язок із дружиною провінційного судового чиновника, і, повернувшись, рін почастував би приятелів яскравою розповіддю в дусі Вальзака. Але зараз він не мав анінайменшого бажання до любовних пригод. Він дивився на свої руки, що лежали на скатертині, худі й безсилі руки, і йому хотілося піти

8ВІДСИ ГеТЬ.

Як тільки встали з-за столу, він, як дптппа, підійшов до Оділії, і вона помітила, як у нього змарпіло обличчя, тремтять руки, як благально на неї дивляться його очі. І вперше вона по-справжньому злякалась за нього. Вона вибачилась перед мадам Руарг, потягла за собою трохи підпилого Флорана, і

вони пішли не прощаючись, "по-англійському", наскільки де можливо в провінційній вітальні. Жіль сидів у машині, тремтячи від холоду і кусаючи нігті. В душі він присягався, що ніколи більш не здасться на умовляння, нікуди більше не їздитиме.

Що ж до Наталі Сільвепер, то вона покохала його з першого погляду.

Розділ III

Жіль вудив рпбу. Точніше, незворушно дивився,' як Флоран наживляє на гачки брпдку принаду, намагаючись перехитрувати хитрішу за нього рибу. Був полудень, стояла спека, вони поскидали светри, і вперше за довгий час Жіля заполоняло майже блаженство. Вода була навдивовижу прозора, і, лежачи на животі, Жіль дивився на круглі камінці на дні та на веселі зграйки рибок, що кидалися на гачок Флорапової вудки, обережно об'їдали принаду і радісно плнвли геть, а його зять надаремне підсікав і голосно лаявся.

— У тебе надто великі гачки,— зауважив Жіль.

— Вопи спеціально для пічкурів,— розсердився Флоран.— Нічого сміятися, спробуй сам.

— О пі, дякую,— відповів Жіль.— Мені й так добре. Стривай, хто це йде?

Він злякано підвівся: стежкою йшла до річки якась жінка, вона прямувала просто до них. Жіль пошукав очима, куди б сховатися, але біля берега був рівний лужок без

жодного кущика. Волосся жінки виблискувало па сопці, й він її відразу пізнав.

— Це Наталі Сільвенер! —вигукнув Флоран і густо почервонів.

— Ти що, закохався в неї? — пожартував Жіль, але, зустрівши лютий погляд зятя, прикусив язика. Тепер вона була вже поряд, осяяпа сонцем, чарівна, струнка, з усмішкою па губах і ще зеленішнми очима, ніж того вечора.

— Мене послала до вас Оділія. Минулого разу я пообіцяла їй якось заїхати і дотримала слова. Добре ловиться?

Рибалки встали, і Флоран з нещасливим виглядом показав на відерце, де плавала догори черевом єдина рибка-самогубця. Наталі розсміялась і обернулася до Жіля.

— А вп — ви тільки дивитесь?

Жіль мовчки всміхнувся. Вопа сіла поруч на землю. На ній була каштанова шкіряна спідниця, каштановий светр, черевички на низькому підборі, і вона здавалася молодшою, ніж минулого разу. Менш "фатальною жінкою". "їй, мабуть, років з тридцять п'ять",— па око прикинув Жіль. Тепер вопа значно менше лякала його — точніше, не здавалась йому чужою.

— Покажіть же мені ваші здібності,— звернулась вона до Флорана, і повторилась та сама сцена. Вони з жахом побачили, як пірнув поплавок, Флоран різко смикнув вУДкУі і на кінці жилки заблищав голий гачок. Жіль голосно засміявся, а Флоран кинув вудку на землю і став вдавати, ніби топче її.

— З мене досить, я повертаюсь додому,— заявив Флоран.— Якщо хочете, приготую для вас коктейль "порто-фліп".

— "Порто-фліп"? — здивувався Жіль.— Таке ще існує?

Мадам Сільвенер і Жіль ще трохи посміялися, дивлячись услід Флоранові, який незграбно підіймався стежкою зі своїми двома вудочками, складаним стільчиком і відерцем, а коли його не стало видно і вони опинилися самі, обоє зніяковіли. Жіль зірвав травинку, прикусив її. Він відчував па собі пильний погляд жіпкп, і в нього промайнула невиразна думка, що, напевне, досить йому простягти руку... Але чим вона йому відповість — ляпасом чи поцілунком,— він не знав. Проте щось відбудеться, він був певен. Тільки він відвик уже від непевних становищ — у Парили все було явно, відкрито, там у нього не виникало сумнівів. Він трохи прокашлявся, звів очі. Наталі задумливо дивилась на нього, так само, як на тій клятій позавчорашній вечері.

— Ви з моєю сестрою блпзькі подруги?

— Ні. Сказати по правді, вона була вражена, побачивши мене.

Наталі змовкла. "Чудово,— подумав Жіль.— Отже, вона відповіла б поцілунком. У провінції також часу не марнують". Але щось у цій жінці стримувало його цинізм.

— Чому ж ви приїхали?

— Щоб побачити вас,— спокійно відповіла вона.— Того вечора ви мені відразу сподобалися. І мені захотілося ще раз побачити вас.

— Це дуже мило з вашого боку.

Жіль ніяковів від веселого спокою, який звучав у її голосі. Він розгубився.

— Коли ви так скоро поїхали позавчора, усі почали пліткувати про вас: про ваш спосіб життя, про ваше нервове захворювання... Це було так цікаво. Справді, Фрейд, та ще й у провінції — це надзвичайно цікаво.

— І ви приїхали перевірити симптоми?

Тепер він буквально оскаженів. Подумати тільки: про нього пліткують як про хворого, а вона так зухвало повторює йому це.

— Я сказала вам, що я приїхала побачити вас, вас. Мені байдуже до вашої хвороби. Ходімо вип'ємо ваш "порто-фліп".

Вона легко скочила на ноги, а він лишився лежати і ралтом відчув прикрість від того, що все урвалося. Він дивився на неї крізь приплющені вії, дивився з сердитим і скривдженим виглядом, який, як він знав, йому був до лиця; і раптом, так само несподівано, вона опустилась навколішки, взяла обома долонями його обличчя і зовсім впритул, загадково всміхнулась йому.

— Який же ви худий,— промовила вона.

Вони пильно подивилися одне одному в очі. "Якщо вона мене поцілує,—думав Жіль,—всьому кінець! Я не зможу більше її бачити. А шкода, дуже шкода". Всі ці безглузді думки вмить промайнули в його голові, і тут раптом у нього лунко забилося серце. Але Наталі вже схопилась і обтрушувала спідницю, не дивлячись на нього. Він підвівся і пішов слідом за нею. Дорогою він на мить зупинився, і вона обернулась до нього.

— Скажіть, а може, ви трошечки навіжена?

Вона раптом споважпіла, що її постарило відразу на десять років, і заперечливо похитала головою.

— Зовсім ні.

Після цього вонп не перекинулися жодним словом аж до самого будинку. "Порто-фліп" був добре охолоджений, Оділія — рожева від збудження (адже Наталі була місцевою знаменитістю!), а Флоран надів чистий піджак. Наталі побула з ними півгодини, була витончено люб'язна і балакуча, а потім Жіль провів її до машини. Вони вмовились, що завтра після полудня вона заїде по нього, бо він дуже хотів подивитися виставку Матісса у міському музеї. Решту дня Жіль проходив з похмурим сердитим обличчям і ліг спати ще раніше, ніж завжди. "Та що це па мене найшло? Навіщо мені здалася ця жінка? Усе це скінчиться в якомусь сільському борделі поблизу Ліможа, і я напевне буду не на висоті. А завтра ще доведеться дві години нудьгувати в якомусь музеї. Чи я збожеволів?" Він прокинувся дуже рано, на цю думку в нього знову від страху вабилося серце, і він гірко шкодував за спокійною нудьгою, якою, як правило, починалися його дні. Але в домі не було телефону, і було неможливо попередити Наталі. Доводилося чекати її.

Розділ IV

— То як,— сказав він,—задоволені?

Він відкинувся па спину, весь спітнілий, задиханий, принижений. Тим більше принижений, що був несправедливий до неї, адже він сам буквально затяг її у цю постіль. Вони пили чай в одному з заїздів, і він тицьнув гроші хазяїнові, щоб той

дав йому жалюгідну кімнату. Проте Наталі і оком не моргнула, коли він сказав про це, вона не заперечила жодним словом, але й нічого не зробила, щоб допомогти йому. А тепер лежала поруч з ним гола, спокійна і ніби навіть байдужа.

— Чим же я маю бути задоволена? У вас такий сердитий вигляд...

Вона усміхнулася. Він роздратовано буркнув:

— Чоловікові від такого мало радості.

— І жінці також,— спокійно сказала вона.— Але ж ти знав наперед, що буде саме так, та й я також знала. Ти навмисне найняв цю кімнату. Сам ішов назустріч невдачі. Адже так?

Це й справді було так. Він поклав голову на її голе плече і заплющив очі. Він раптом відчув себе спустошеним і вдоволеним, ніби після любовних пестощів. Кімната з квітчастими завісками і жахливою скринею була ні на що не схожа. Вона була поза часом, поза всяким розумінням, як і він сам, як саме їхнє становище.

— Навіщо ж ти погодилась? — задумано сказав він.— Якщо знала...

— Я думаю, мені доведеться багато на що погоджуватись ради тебе,— сказала вона.

Запала мовчанка, а потім вона стиха сказала: "Розповідай", — і він почав розповідати. Про все: про Париж, Елої-зу, приятелів, працю, останні місяці. Йому здавалося, що потрібні будуть роки, щоб усе розповісти. Щоб окреслити це "ніщо".

Наталі слухала не перебиваючи, тільки час від часу припалювала дві сигарети й одну передавала йому.

Було вже близько сьомої вечора, але це її, здавалося, аж ніяк не турбувало. Вона не торкалась до нього, не гладила по голові,— лежала нерухомо, і плече її напевне вже аж затерпло.

Нарешті він змовк, почуваючи себе трохи ніяково, і підвівся на лікті, щоб глянути їй в очі. Вона уважно дивилась на нього, нерухома, з серйозним зосередженим обличчям, і раптом усміхнулась йому. "Яка ця жінка добра! — подумав Жіль.— Вона неймовірно добра". І на думку про її світлу доброту до нього, на думку про те, що хтось так беззастережно цікавиться ним, у нього на очах з'явилися сльози. Він нахилився, щоб приховати їх, торкнувся тихим поцілунком її усмішки, щік, заплющених очей. Зрештою, не такий уже він був безсилий. Пальці Наталі вчепилися йому в плечі.

Згодом, набагато пізніше, він пригадував, що саме завдяки думці про доброту Наталі він зміг бути близьким з нею того першого разу. Хоча для нього еротика ніколи раніше не пов'язувалася з добротою, хоча його швидше могли розпалити слова "оце хвойда!" І лише згодом, набагато пізніше, аж занадто пізно, він став прислухатися, коли хтось недбало казав: "Це добра дівчина". А зараз він, посміхаючись, дивився на Наталі і не без певного самовдоволення вибачався за свою грубість. Вона одягалася, стоячи біля ліжка, і раптом, повернувши голову, урвала його:

— Не можу сказати, що мені було дуже добре, але ти принаймні почуваєш себе краще? Звільнився від закляття?

Він аж підскочив, не знаючи, ображатись чи ні.

— Ти завжди вважаєш за свій обов'язок казати таку правду, як оце тепер?

— — Ні,— відповіла вона.— Вперше кажу. Він засміявся і також устав. Було вже пів на восьму, і вона, мабуть, спізнювалась. {• — Ти ідеш сьогодні на звану вечерю? і— — Ні, я вечеряю вдома. Франсуа, напевне, вже турбується.

— А хто такий Франсуа?

— Мій чоловік.

І тільки тепер він усвідомив, що ніколи не думав про те, що вона одружена, що нічого не знав про її життя, минуле й теперішнє. Оділія оце днями почала була вводити його в курс світських пліток про Наталі, але він не слухав її. Тепер йому стало ніяково.

— Я нічого не знаю про тебе,— пробурмотів він.

— Годину тому я теж нічого не знала про тебе. Та й зараз мало що знаю.

Наталі всміхнулась йому, і він завмер, на хвилину зачарований її усмішкою. Саме тепер, негайно, він повинен усе поставити на своє місце, якщо це потрібно. А це потрібно: він нездатний когось любити так само, як нездатний любити самого себе. Він може завдати їй тільки страждання. Досить якогось грубуватого жарту, і вона відчує зневагу до нього. Але ця думка була неприємна йому, а відкрита, щира, сповнена обіцянок усмішка Наталі страхала його. Він пробурмотів:

— Ти знаєш... я...

— Знаю,— спокійно відповіла вона.— Але я вже закохалася в тебе.

На мить у нього спалахнуло невдоволення, навіть обурення. Вибачте: так не ведуть любовної гри, не можна ж так відразу й беззастережно здаватися першому зустрічному! Та вона навіжена. І як він може втішатися тим, що спокушає її, якщо вона сама визнала себе спокушеною? Як зможе він сподіватися покохати її, якщо з самого початку не може сумніватися в ній? Вона все зіпсувала! Це суперечить усім правилам гри. І водночас його захоплювала щедрість її натури, її нерозважливість.

— Звідки ти можеш знати? — сказав він тим самим легковажним і лагідним тоном і, дивлячись на неї, зненацька подумав, що вона дуже вродлива, просто створена для кохання, і що вона, можливо, сміється з нього. Вона, не відриваючись, дивилась на нього і враз засміялася.

— Ти боїшся, що я сказала правду, і водночас боїшся, що це неправда, так?

І він кивнув головою, в глибині душі радіючи, що вона вгадала його почуття.

— Так слухай, це правда. Ти ніколи по читав російських романів? Раптом після двох зустрічей герой і героїня освідчуються: "Я кохаю вас". І це правда, і це веде оповідь просто до трагічного кінця.

— І який же трагічний кінець передбачаєш ти для нас із тобою в Ліможі?

— Не знаю. Але так само, як для героїв російських романів, мені це цілком байдуже. Поквапся.

Він вийшов разом з нею, трохи впевненіший у собі: з начитаною ланкою менше турбот — вона хоч і не чітко, але знає, що чекає її саму та її партнера. Надвечірнє сонце простягало скісні тіні, заливало рожевим світлом копиці сіна, і Жіль не без задоволення дивився на гарний профіль своєї нової коханки. Зрештою, вона була вродлива, навколо була чудова природа, він виявив себе коли не блискучим, то все ж таки справжнім чоловіком, і Наталі сказала, що кохає його. Це не так уже й погано для неврастеніка. Він засміявся, і вона обернулась до нього.

— Чого ти смієшся?

— Просто так. Я задоволений.

Вона несподівано зупинила машину, міцно взяла ного за вилоги піджака і струснула його, до того ж це відбулося так швидко, що він був приголомшений. ,

— Скажи ще раз. Повтори. Скажи, що ти задоволений.

Вона сказала цс зовсім по-повому — з вимогливими, владпимп, чуттєвими інтонаціями, і в ньому несподівано спалахнуло бажання. Він узяв її за зап'ястя і, цілуючи їй руки, повторював зміненим голосом: "Я задоволений, задоволений" . Вона відпустила його і мовчки повела машину Далі. До самого дому вони майже не розмовляли, і коли Жіль вийшов біля воріт, вони по призначили побачення.

Гіі

Але ввечері, лежачи на ліжку в своїй кімнаті, Жіль усе ще згадував ту дивну хвилину, коли вони зупинилися край дороги, і всміхаючись, думав, що це було дуже схоже на пристрасть.

Розділ V

Кілька днів Жіль не мав від неї ніякої звістки і нітрохи не дивувався. Він був для неї пригодою, до того ж кепською, і про кохання вона говорила, мабуть, ради пристойності, ради безглуздої буржуазної пристойності, а може, у неї просто така манія. Та все ж він був трохи розчарований, і це ще більше посилило його звичайну хандру. Він майже не розмовляв, голився через день і намагався читати книжки, уникаючи російських авторів.

На п'ятий день, після дванадцятої, коли періщив страшенний дощ і Жіль неголений лежав, підібгавши ноги, на дивані в вітальні, вона ввійшла і сіла поруч. Вона уважно дивилась на нього, він бачив її зелені очі з великими зіницями і вдихав запах дощу, що йшов від її вовняного плаття. Та ось вона заговорила напруженим голосом, і Жіль відразу відчув величезну полегкість.

— Ти пе міг подзвонити мені? Або приїхати?

— У мене немає ні телефону, пі машини,— весело сказав він і спробував узяти її за руку. Наталі сухо висмикнула її.

— Я чекала п'ять днів,— промовила вона.— П'ять днів я чекала немитого, неголеного чоловіка, що до того ж сушить голову над кросвордами.

Вона була вкрай розгнівана, і це тішило Жіля набагато більше, ніж він міг сподіватися. Цікаво, що він уперше не вітав

себе із спритним маневром, а тільки думав, як він помилявся щодо характеру Наталі. Він спробував пояснити:

— Я не був певний, що тобі хочеться мене бачити.

— Ало ж я сказала, що кохаю тебе,— похмуро відповіла вона.— Сказала чн ні?

Вона скочила на ноги і так швидко пішла до дверей, що він ледве наздогнав її,— вона була вже в передпокої, уже надівала плащ. Будь-якої хвилини могла надійти Оділія або кухарка, але все ж таки він обняв її. Шум дощу на вулиці, ця розгнівана жінка, її несподівана поява, запах дерева, що йшов від сходів, тиша в домі — все це трохи п'янило Жіля. Він тихо цілував її, а вона вперто стояла з похнюпленою головою, та раптом підвела її і обняла його обіруч за шию. Він повів її до себе в кімнату зовсім не криючись, із тією зухвалою сміливістю, яку викликає жага і яка приносить удачу, і вони нарешті стали справжніми коханцями, якими можуть бути лише люди, створені для кохання і досвідчені у коханні. Так Жіль віднайшов смак до насолоди.

Вечоріло. Жіль чув, як сестра внизу віддає якісь розпорядження голосніше, :ніж завжди, і раптом він усе зрозумів, обернувся до Наталі й тихо засміявся. Вона ліниво розплющила очі й зразу ж заплющила їх. Він запитав:

— Де ти залишила машину?

— Перед дверима. А що? Ох, боже мій, я зовсім забула про твою сестру і Флорана. Я тільки хотіла вилаяти тебе і поїхати геть. Що вони тепер подумають?

Вона говорила стомленим, спокійним голосом, яким говорять після любовних утіх, і Жіль думав і не міг збагнути, як він жив майже чотири місяці, не чуючи такого голосу. Він усміхнувся.

— А як ти гадаєш, що вони думають? Вона, не відповідаючи, повернулась до нього.

— Я знала,— мовила вона.— Знала, що у нас із тобою так буде.^ Знала, як тільки побачила тебе. Дивно...

— Краще ніж дивно,— сказав він.— Ходімо впп'ємо "порто-фліпу".

— Ми спустимося вниз, нічого не пояснюючи?

— Це єдиний спосіб,— відповів Жіль.— Ніколи не треба нічого пояснювати. Одягайся.

У нього знову з'явився рішучий владний голос, яким він давно вже не розмовляв, і раптом він усвідомив це, спіймавши веселий, трохи іронічний погляд Наталі, яка все ще лежала, загорнувшися в ковдру. Він нахилився, поцілував її у плече.

— Так,— сказав він,— ми слабкі створіння. І часом нас несе щось таке, що не піддається контролю; спасибі тобі, Наталі.

Вони зайшли в маленьку вітальню з тією безтурботністю, яка переважно з'являється у коханців, яким за тридцять, після щасливого і вирішального побачення; зате Флоран і Оділія скочили на ноги і зніяковіло почервоніли. Флоран підніс вгору руки й вигукнув: "Яка несподіванка!", а Оділія похвалила Наталі за те, що в неї стало сміливості приїхати в таку погоду, коли вона, Оділія, не наважується і носа виткнути на вулицю.

Це, звичайно, означало, що ні Оділія, ні Флоран не помітили машини, яка вже дві години стояла перед ґанком. Виявивши винятковий такт і короткозорість, Оділія, на превелику радість Жіля, заговорила про погоду і про те, що треба неодмінно випити чого-небудь, щоб зігрітися — тут вона знову почервоніла,— а Флоран побіг по пляшку портвейну. Наталі сиділа на дивані, розслаблено опустивши на коліна руки з довгими пальцями, всміхалася, відповідала на запитання, іноді мигцем поглядала на Жіля, який стояв, спершись на камінну полицю, і з виглядом деякої зверхності втішався цією провінційною комедією.

— Така погода, напевно, не дасть Касіньякам улаштувати бал просто неба,— з прикрістю сказала Оділія.

— Ви підете до них? — запитала Наталі.

— Я боялася, що Жіль не захоче,— необачно відповіла Оділія,— але тепер...

На мить вона перелякано змовкла, а Флоран, який подавав їй склянку, раптом завмерши, сердито закрутив білками очей. Жіль мало не засміявся, але встиг відвернутися.

— ...але тепер у нього кращий вигляд,— мляво повела далі Оділія,— і, можливо, він погодиться поїхати з нами?..

Вона благально подивилася на брата, і він кивнув головою, щоб заспокоїти її. У Наталі очі були повні сліз — вона, певно, теж ледве стримувала сміх. "Боже мій,— раптом подумав Жіль, — який я маю бути вдячний цій жінці! Як давно я не відчував цієї солодкої втоми, що приходить після любощів і викликав то сльози, то нестримний сміх".

— Звичайно, піду,— весело відповів він,— але танцюватиму тільки з вами двома.

І він так лагідно всміхнувся Наталі, що у неї затрепетали вії, і вона відвернулася.

— Мені треба вже їхати,— сказала вона.— Отже, завтра ввечері побачимось у Касіньяків?

Жіль допоміг їй надіти плащ. Він відчинив дверцята машини, а потім, просунувши голову у вікно, запитав:

— А завтра вдень?

— Не можу,— розпачливо промовила вона.— Завтра у мене збори дам — членів Червоного Хреста.

Він засміявся.

— Ах, справді,— адже ти дружина високого сановника.

— Не смійся,— раптом сказала вона низьким тремтячим голосом,— не смійся. Тобі не слід сміятися.

І зразу ж поїхала, а Жіль залишився стояти збентежений і задуманий.

Весь вечір сестра була надзвичайно уважна до нього, і це його смішило. Жінкам подобається бачити своїх братів і навіть інколи синів у ролі щасливих мисливців, падто ж якщо їхнє власне життя, як у Оділії, позбавлене й тіні романтики. Цим вони ніби беруть реванш за свої власні невдачі.

Розділ VI

Погода змилосердилася пад Касіньякамн, і пікпік, який вони влаштували в саду, був у розпалі, коли приїхали Оділія з Флораном і Жіль. Починався червень, було тепло, на широкому зеленому лужку перед домом вирізнялися яскраві туалети жінок, чувся сміх чоловіків, пахли квітучі каштани, і все це викликало у Жіля враження чогось довоєнного, нереального. У стосунках між цими провінціалами відчувалася невимушеність, розкутість, щось лагідне було в самій атмосфері свята, і обожнюваний Жілем Париж раптом постав перед ним якимось кошмаром. Оділія йшла з братом під руку, знайомила його з гостями, сподіваючись знайти в натовпі господиню. Раптом Жіль відчув, що її рука напружилась, і Оділія зупинилася перед високим, досить вродливим чоловіком, який вирізнявся серед типових жителів півдня Франції тим, що був дуже схожий на англійця.

— Франсуа, ви не знайомі з моїм братом? Жілю, познайомся,— мосьє Сільвепер.

— МИ вже знайомі,— ми разом, були на вечері в Руаргів,— відповів здивований Сільвенер.

— Атож,— сказав Жіль, хоча зовсім цього по пам'ятав. Він подумав: "Так ось він, чоловік. Непоганий з себе. Судячи з чуток, дуже багатий. І, мабуть, не дуже лагідний. Та й не дуже веселий. Цікаво, чи каже вона йому на вухо те саме, що й мені? Напевпе, ні". І потискуючи руку Сільве-нерові, він рантом відчув бажання тримати Наталі в обіймах, як учора.

— Ви живете в Парижі? — запитав Сільвенер.

— Так, уже десять років. Ви туди часто навідуєтесь?

— Намагаюся якнайрідше. Дружина, звичайно, обожнює ці поїздки, але мене особисто Париж дратує.

Оділія, з полегкістю побачивши, що Сільвенер і Жіль пе викликали один одного на дуель, задоволено перейшла до іншої групи гостей. Жіль охоче приєднався б до неї: через якісь уцілілі в душі принципи чи то моралі, чи то естетики він пе любив бути запанібрата з чоловіками або дружками своїх коханок. Але Сільвенер стояв сам, і Жілю було ніяково покинути його. Він марно шукав очима Наталі, розмовляючи з Сільвенером про труднощі вуличного руху в Парияп, про дорожнечу номерів у готелях, про пекельний шум великих міст. І враз у нього виникла відраза до всього, і він подумав: "Зараз же поїду додому. Досить з мене цієї вечірки. Наталі могла б усе-таки розшукати мене..." Віп уже добирав якусь чемну фразу, щоб утекти від Сіль-венера, як раптом надійшла Наталі. На ній була чудово пошита зелена сукня такого самого відтінку, як її очі, воїна, трохи зблідла, дивилась на Жіля, усміхаючись, і віп тієї миті вирішив залишиїгися.

— Ви, гадаю, вже знайомі,— сказав Сільвенер.

— Мп зустрічалися в Руаргів,— відповів Жіль його словами й кивнув головою, вітаючи Наталі; він був задоволений своєю відповіддю, бо сказав правду без будь-якої двозначності,— Жіль не терпів цього прийому обачних коханців. Наталі всміхнулася.

— Атож. Пане Лантьє, мати господаря дому не може ходити, вона прикута до крісла, але помітила вас і просила мене провести вас до неї. Ви підійдете?

Жіль пішов слідом за Наталі, ніби в тумані бачачи інших гостей, вітаючись до тих, кого, як йому здавалося, пізнавав, і

усміхався, уявляючи, яку гримасу скорчив би, наприклад, Жан, якби його побачив тут.

Вони з Наталі перейшли лужок і попростували до тінявого саду, де в альтанці з іржавих залізних прутів, повитих зеленню, стояло високе крісло на колесах, а в ньому Сиділа стара господиня. І враз Наталі, як схарапуджений кінь, кинулася вбік і потягла за собою Жіля за дерево. В ту ж мить її волосся торкнулось його щоки, вона притиснулась до нього всім тілом, і цей її божевільний необереяшиіі порив так схвилював Жіля, що він весь спалахнув, серце

забилося, і віп, не стримуючись, став осипати її поцілунками, ніби безтямно закоханий у неї.

— Перестань,— шепотіла вона,— перестапь. О /Кіль, перестань, я...

По алеї йшли люди, і віп ледве встиг нахилитися, нібито щоб зав'язати шнурок, а Наталі з неуважним виглядом стала поправляти зачіску. Вона перемовилася веселою фразою з гостями, що проходили поблизу, відрекомендувала їм Жіля. У нього ще калатало серце, коли віп підійшов поцілувати руку старій мадам Касіпьяк і та похвалила його за статті, яких вочевидь не читала. Потім вони повагом вернулися до тераси. Вечоріло, внук мадам Касіньяк увімкнув старенького програвача, і під звуки шейка наймолодші серед гостей стали розмірено похитувати стегнами, а кілька ревматичних літніх гостей рознулено і трохи насмішкувато милувалися ними. Жіль сердився на себе за свою нестриманість.

— А знаєш, твій чоловік зовсім непоганий,— по-змов-пицькому сказав він майже образливим тоном.

Наталі подивилась на нього.

— Не говори про нього. Не треба говорити про нього.

— Я лише намагаюся бути об'єктивним,— сказав Жіль тпм самим легковажним топом.

— А я не прошу тебе бути об'єктивним,— сухо мовила Наталі й відійшла.

Він прикурив сигарету, засміявся і раптом став огидним самому собі. За кого він себе має? Чому це він раптом надумав грати роль пересиченого, цинічного і розбещепого парижанина па відпочинку? Де він нахапався таких доп-жуанівських замашок? Він прихилився до дерева. Ні, треба їхатп звідси, зникнути, не баламутити цій ягінці життя. Вона надто гарна для нього, надто цілісна натура для нещасного дегенерата, комедіанта і брехуна, яким він став. Треба їй усе це пояснити — зараз же, негайно.

Та коли він розшукав Наталі, вопа була не сама. Його нещаслива жертва була в оточенні трьох чоловіків, один з яких був дуже вродливий; усі трое були явно закохані в неї і всі голосно сміялися. Жіль запросив її на танець, але вродливий незнайомець делікатно зупинив його жестом руки:

— Невже ви викрадете Наталі у її мушкетерів? Адже ми — трое її мушкетерів. Будьмо знайомі: мене звати ІГєр Лакур, а це — Жан Нобль і П'єр Гранде. Випийте з нами чого-небудь і розкажіть нам трохи про Париж.

Очі П'єра Лакура світилися хитрощами і спокійною впевненістю так само, як очі обох його приятелів та Наталі, і Жіль відчув себе смішним. Цей хлопець явно її коханець або

був ним раніш, і тому він так поблажливо розглядав тепер сухорлявого фертика-парижанина. А він боявся завдати їй страждання, терзався муками сумління... Жіль посміхнувся і.взяв склянку віскі з сусіднього столика.

— Наталі якраз нещадно громила книжку, на яку я написав схвальний відгук,— сказав той, хто назвався Лаку-ром.— Мушу зізнатися вам, що я викладаю літературу в Ліможі й коли-не-коли насмілююсь друкуватися в місцевій газеті.

— Отже, ми з вами колеги,— чемно сказав Жіль.

Він до смерті розсердився на себе: який же він дурень! Як він міг подумати, що жінка, яка сама кинулася йому на шию і віддалася йому фактично на першому ж побаченні, жінка, така обізнана в любовних тонкощах, раптом закохалася в нього? Вона просто німфоманка, та ще й рафінована. Він лютував і сам дивувався своїй люті. Він уже давно так не сердився.

л — Дозвольте вас запросити на цей танець,— сказав ЗЩль.— Здається, тут рідко ставлять повільні фокстроти, &"для акробатики я вже старий...

Наталі усміхнулася, поклала руку йому на плече, і вони вийшли на круглий паркетний поміст, зладнаний на луж-Ку. Вони зробили кілька па мовчки, і Наталі підвела голову.

— Ти більше не будеш?

— Ти про що?

— Про Франсуа.

Він зовсім забув про їхню сутичку. Отже, ішлося про це... Він люб'язно усміхнувся.

— Ні, більше не буду. А знаєш, твій мушкетер номер один просто чарівний. Викладач літератури. І здається, він молиться на тебе.

А почувши відповідь, Жіль збився з такту.

— Ще б пак не молився. Адже це мій брат. Він дуже вродливий, правда?

Трохи згодом вона прошепотіла:

— Не притискай мене так, Жілю, на нас дивляться. Жіль, Жіль, ти щасливий?

— Щасливий,— відповів він. І в цю мить він казав правду.

Розділ VII

Уранці Жіль одержав телеграму від Жана з проханням негайно зателефонувати. І тепер, ополудні, він задихався від спеки в маленькому поштовому відділенні Беллака, стурбований і водночас радий цій телефонній розмові, яка йому додавала професійної ваги. Довелося поговорити з трьома секретарками, що зраділи йому, перш ніж його зв'язали з Жаном, чий голос долинув до Жіля так здалеку, ніби з іншої планети:

— Алло, Жіль? Ти краще себе почуваєш? Так? О, я в цьому не сумнівався... Дуже радий за тебе, старий...

"Ідіот нещасний,— подумки незаслужено вилаяв його Жіль, — Нічого ти не знав! Ти й уявити собі не міг, як усе буде. І не кажи мені, як Оділія, що ти покладав-: надії на чисте повітря Лімузена. Мені стало краще тому, що тут в жінка, яка кохає мене, і я приймаю її любов. Хіба ж ти міг це передбачити?"

Ало думаючи так, вій відповідав короткими спокійними фразами, ніби тяжко поранена людина, життя якої нарешті врятоване і яка усвідомлює, що вона налякала друзів.

— ...слухай,— вів далі Жан.— Лену до смерті посварився з шефом. Передбачається передати міжнародний відділ тобі. Клянусь, це правда... Це навіть не я почав таку розмову... То що ти на це скажеш?

Жап, здається, був у захваті, і Жіль марно намагався розділити його радість. Чхати йому на все! Така бажана раніше посада тепер стала для нього нічого не вартою дурницею.

І — Це, звичайно, буде не раніше жовтня. Я, не церемонячись, сказав шефові, що ти кудись завіявся. Про твою депресію йому не сказано жодного слова, сам розумієш, у такий момент це на нього справляло б не те враження... Тобі годилося б якнайшвидше приїхати, хоча б на кілька днів... Щоб він побачився з тобою... Бо ти знаєш наших любих приятелів...

"Отже, моя депресія справила б неприємне враження? — іронічно подумав Жіль.— Порядна людина не має права заслабнути... Добрий журналіст мав бути щасливим, діяльним, навіть розбещеним, але не пригніченим. Слово че-Ьті, все скінчиться тим, що коли-небудь почнуть труїти сумних людей... Ото буде роботи!"

— Ти задоволений? — почувся знову лагідний голос Жана, якому, певно, дуже подобалося бути лагідним.— Колн ти приїдеш?

і — Завтрашнім поїздом,— не дуя^е впевнено відповів Жіль.— Літака немає, ти ж знаєш. Приїду завтра експресом об одинадцятій вечора. ^ — Виїжджай краще сьогодні.

— Невже це так страшенно горить? Якщо він вирішив мене взяти, то може день почекати.

Запала коротка мовчанка, потім почувся розчарований голос Жана.

— Я думав, для тебе горить, та й годі. Я зустріну тебе завтра на вокзалі. До побачення, старий.

Він поклав трубку, Жіль витер мокрий лоб, бо зіпрів у страшенно паркій кабіні. О третій у нього було побачення з Наталі. Невже він тільки через це затримується? Адже він знав: щоразу, коли в них у газеті звільняється відповідальна посада, справді починається пожежа. Там, мабуть, знялася добра метушня. А він через жінку, можливо, ризикує пропустити нагоду. Може, знову подзвонити Жа-нові, що він приїде сьогодні ж? Жіль вагався, він потупцяв перед телефоністкою. Потім побачив у вікно, як хвилюються на вітрі жита, зеленіє трава, уявив собі гаряче тіло Наталі, її розумні поради і швидко вийшов. Флоран чекав його біля дверей, сидячи за кермом своєї машини.

— Ну як, добрі новини?

У нього був занепокоєний вигляд, і Жіль, який ніколи його не помічав, на мить відчув щиру симпатію до цього створіння з

великими голубими очима. Він досить відважно всміхнувся Флоранові, бо той якраз їхав "у пригарку" з великим ваговозом.

— Мені пропонують у газеті досить високу посаду.

— Бачите, все влаштовується,— вигукнув Флоран,— все зразу влаштовується... Я завжди казав: життя — це як хвилі в морі,— одна вгору несе, друга вниз...

1 він показав руками рух хвиль, та так, що вони мало по залетіли в кювет. А втім, можливо, Флоран мав рацію. Але Жіль не наважився відповісти, що боїться і щасливих, і нещасливих хвиль, боїться відповідальності, що чекав його на новому місці, і пристрасті Наталі не менше, піж будепщини й самотності.

Розділ VIII

— Отже, ти завтра їдеш? — повторила Наталі.

Вона лежала одягнена на ліжку Жіля і про щось думала. Як тільки вона прпїхала, він їй усе розповів, загалом задоволений з того, що може в її очах виступптп в ролі честолюбного переможця, набагато приємнішій від ролі невдахи і неврастеніка. Захопившись, він навіть змалював не без ліризму важливість своєї нової роботи, моральну відповідальність перед читачами, жагучу цікавість, яку викликає у них зовнішня політика, одне слово, він виявив такий ентузіазм, який мав би виявити і в час телефонної розмови з Жаном. У нього навіть майнула іронічна думка, що він намагається засліпити свою коханку, щоб притлумити докори сумління перед розчарованим Жаном. Але Наталі зовсім не була засліплена. Вона була скоріш трохи приголомшена.

— Я поїду на тиждень,— пояснив він.— На тиждень або на два. А тоді повернуся. Я стану до роботи тільки у жовтні.

— Як школярі',— неуважно сказала вона.

Жіль почав трохи нервуватпся. Що більше він розповідав про свою майбутню посаду, то дужче сам починав вірити в її важливість, привабливість, аж доки не став сердитись і сам на себе, і на Наталі за те, що залишився на побачення з нею, ризикуючи втратити таке відповідальне місце. Та вголос він усе ж не смів висловити своїх думок. Вона сама заговорила про це.

— Якщо це так важливо, чому ти не поїхав сьогоднішнім поїздом?

— Бо ми з тобою мали побачитись.

-Йому почувся фальш у власних словах, а проте він сказав правду. Наталі уважно подивилась на нього.

— А може, ти просто подумав, що незручно кинути жіп

1 У Франції навчальний рік починається першого жовтня.

ку, залишившії їй тільки коротку записку, павіть якщо ти знайомий з нею лише два тижні?

Говорила вона спокійно, і Жіль піймав себе на тому, що заперечливо хитає головою, навіть червоніє, ніби збрехав. А що, коли вона, зрештою, має рацію і він ніколи не повернеться? Його захопить Париж, літо, приятелі, море, подорожі, і, можливо, Наталі залишиться для нього лише спогадом про двотижневий роман на початку літа у Лімузе-ні. Нараз він

побачив себе очима цієї жінки — вільним, рішучим, знову легковажним і впевненим у собі, яким був усе життя. Його заполонила глибока ніжність, і він сам не знав, чим вона викликана: вдячністю за те, що Наталі відродила в ньому його колишній веселий, майже забутий ним образ, чи, може, в ньому обізвалася жалість до неї в передчутті, що він не повернеться. Він нахилися до Наталі.

— А як я не повернуся, що ти робитимеш?

— Приїду до тебе,— спокійно сказала вона.— Поцілуй мене.

Він поцілував її і зразу ж забув і Париж, і політику. Спочатку^, він цинічно подумав, що в усякому разі її йому бракуватиме як коханки, а потім забув і це й ще довго лежав нерухомо, поклавши голову їй на плече, наляканий самою думкою про розлуку з нею хоча б на тиждень. Вона мовчки гладила його по голові, перебирала волосся на потилиці. Надвечірнє сонце заливало кімнату світлом, і він раптом подумав, що ніколи не забуде цієї миті. Хоч би що там сталося.

— Я відвезу тебе завтра на вокзал,— сказала вона.— Не в Ліможа, а у В'єрзон. І приїду за тобою, коли ти повернешся.

В її голосі прозвучав дивний спокій, схожий на спокій відчаю.

Частина третя

ПАРИЖ Розділ І

Про Елоїзу він згадав лише на вокзалі, побачивши, як вона біжить пероном йому назустріч. За нею йшов Жан, добродушний і трохи загадковий; Жілю довелося відповісти

довгим поцілунком на поцілунок цієї чужої тепер для нього жінки, і він був приголомшений своєю забудькуватістю. "Таж справді,—думав він,— вона існує, живе у мене, це жахливо... Все ж таки Жан міг би нагадати мені..." І ця думка насмішила його. Ніби щоразу, коли повертаєшся з відпустки, добрий друг мусить нагадувати, що ти маєш коханку і що вона живе у твоєму домі... Тепер Елоїзині парфуми, дотик її губів були йому неприємні. Він згадав останній поцілунок Наталі у В'єрзоні три години тому, їхнє відчайдушне, самозабутнє прощання, і його обійняв забобонний страх. А що як з нею сталась аварія, коли вона поверталася важкою покрученою дорогою з повними сліз очима, які він побачив в останню хвилину? Він сам добрих п'ять хвилин не міг прийти до тями, сидячії в купо, поки нарешті встав і твердою ходою пішов до вагона-ресто-рану. В ту хвилину він не міг би вести машини, а Наталі ;Ж так швидко їздить! Добре, але так швидко! Ні, він стає наче ідіот. Жіль м'яко вивільнився з Елоїзиних обіймів, поляскав Жана по плечу і спробував усміхнутись. Вокзал був чорний від кіптяви, навколо стояв оглушливий гуркіт. Лише сидячи в Жановій машині, він знову побачив свій улюблений Париж, свій лінивий і синій нічний Париж, свій літній Париж. І на згадку про те, скільки щастя він 8азнав у цьому Парижі протягом останніх десяти років, у нього стиснулося серце, ніби всі ті радощі були пазавжди втрачені для нього. Йому стало страшно, він знов відчув себе розгубленим, пі на що не спроможним. Він усе віддав би зараз, щоб бути десь на луці в Лімузені й лежати в затінку поруч з Наталі.

— Ти радий, що повернувся? — питав Жан.

— Дуже. А як твої справи?

Він намагався набрати безтурботного вигляду.

— Добре, що Жан мене попередив,— чувся з заднього сидіння голос Елоїзи, все ж таки радісний голос,— не скажеш, що ти мене бомбардував своїми новинами...

— Мені хотілося звільнити Елоїзу від клопоту — брати таксі, щоб зустріти тебе,— сказав Жан,— і я заїхав по неї. Вона була неймовірно вражена, кели дізналася, що ти приїздиш...

Жан також сміявся, але його сміх був трохи силуваний. Він скоса глянув на Жіля, як дивляться на приятеля, коли той нашкодив.

— Я тобі дзвонив,— збрехав Жіль Елоїзі,— але весь час ніхто не брав трубки.

— Нічого дивного, я цілими днями знімалася. І знаєш, для якого журналу? Для "Вог"! — Елоїза тріумфувала.

"Що ж, тим краще,— цинічно подумав Жіль.— Хоч це влаштувалося". Але йому вже не давала спокою думка: подзвонити Наталі чи попросити Жана подзвонити їй. Він умовився з нею, що подзвонить лише наступного дня, бо була вже одинадцята ночі і він ризикував напоротися на її чоловіка. Але Жіль ніяк не міг позбутися своєї безглуздої, докучливої думки про автомобільну аварію. Звичайно, він не закоханий в Наталі, але йому хотілося задля власного спокою знати, що вона жива і здорова. До того ж як подзвонити з дому, коли від тебе й на крок не відходитиме Елоїза, та й Жан також — все розказуватиме йому про редакційні справи...

— У тебе набагато кращий вигляд,— сказав Жан,— навіть трохи засмаг. І якраз до речі: я сказав шефові, що ти поїхав на Лазурний берег з якоюсь італійською кіноактри-сочкою.

— А я мушу все це терпіти! — засміялася Елоїза, а Жіль, зніяковілий, ще глибше втиснувся в сидіння. Але зразу уявив собі Наталі в образі італійської кіноактриси, і його сповнило почуття нестримної гордості: Наталі була вродливіша за будь-яку італійську кіноактрису і мала те, чого, як правило, не мають італійські кінозірки.

Квартира залишилася така сама, хіба що якась більш дамська. Побачивши величезного плюшевого ведмедя, подарованого Елоїзі якимсь фотографом, Жіль на мить спалахнув, але стримався і відвернувся від нього. Начхати йому на все. Він почував себе ніби чужим у власному домі. Він сів у крісло, сподіваючись, що Жан і Елоїза також посідають і йому пощастить прослизнути у спальню до телефону. Але Елоїза, як дуже охайна жінка, уже затягла його валізу у спальню і з стуком відчинила стінну шафу. Він сидів у цілковитому відчаї, зовсім не слухаючи Жана; той зрештою помітив це і змовк, запитально дивлячись на товариша. Жіль підвівся.

— Вибач, старий, я на секунду. Обіцяв зразу по приїзді подзвонити сестрі, ти ж знаєш, яка вона неспокійна...

Він затнувся. Жан, чемно посміхаючись, тільки кивнув головою. Жіль не втримався, щоб не усміхнутись йому у відповідь, і його заполонила хвиля приязні до свого давнього приятеля і спільника. Жіль мимохідь покошлав Жа-нові волосся, пройшов у спальню, з невимушеним виглядом узяв телефон, сів на ліжко і подивився в телефонний довідник. Щоб подзвонити Наталі, треба було набратп аж дванадцять цифр.

— Ти зібрався так пізно дзвонити? — запптала Елоїза, вішаючи на плічка його синій піджак.

і — Я сестрі,— лаконічно відповів він.

Він набрав номер. Якщо підійде чоловік, доведеться повісити трубку. Почулися довгі гудки, а потім зовсім близько — бадьорий голос Наталі. І тут він помітив, що його рука, в якій була телефонна трубка, стала вологою.

— Алло! — сказав він.— Це я. Я хотів повідомити, що доїхав щасливо. І хотів довідатись, чи ти також щасливо повернулась додому.

Він говорив дуже швидко, байдужим тоном. Запала мовчанка, а потім почувся схвильований, хрипкуватий голос Наталі:

— Ви, мабуть, помилилися-— сказала вопа. А за мить лагідно додала: — Ні, ви мене зовсім не потурбували, мосьє,— і поклала трубку.

Жіль на секунду завмер, потім згадав про Елоїзу, сказав у мовчазний апарат: "Я вас обох цілую" — і також поклав трубку. Він весь упрів.

Отже, поруч з нею був чоловік. І вона нічого не могла йому сказати. Але ж і хитра вона!.. Як кумедно й лагідно прозвучало оте: "Ви мене зовсім не потурбували, мосьє". Звичайно ж, вона жива. І кохає його. Дивно все-таки, що в нього інколи так розгулюються нерви... Він ходою ділової людніш — ходою легкою, вільною — повернувся до вітальні, потерпаючи за Наталі не більше, ніж за Елоїзу, і взагалі цілком заспокоєний щодо неї. І ні на мить у нього не з'явилася думка: якщо він заспокоївся, значить мав потребу в тому, щоб його заспокоїли.

— От і знову між нами все, як було раніше,— почувся в темряві Елоїзин голос.— Я знала, що ми будемо разом дуже довго.

Жіль, не відповідаючи, повернувся на другий бік, зліш па самого себе. Він забагато пив сьогодні з Жаном, вони всі троє забагато випили — і за його повернення, і за нові успіхи. Коли Жан близько третьої ночі поїхав, Жілю зовсім не хотілося спати, він був веселий, сповнений переможної певності в собі, трохи п'яний і знов узяв Елоїзу, майже машинально, ніби щоб ще раз показати свою чоловічу силу, як узяв би першу-ліпшу жінку, що опинилася б у його постелі. Одне слово, він обдурив Наталі, але це не дуже його турбувало,— адже вона ніколи про це не знатиме; він скоріше обдурив самого себе, тому що навіть у сп'янінні відчута насолода була якась нервова, вимушена, і, нарешті, він обдурив Елоїзу, яка побачила в цьому доказ його кохання. Треба їй усе пояснити, треба їй усе розповісти про Наталі, розповісти негайно, поки Елоїза знову не почала думати, ніби він дорожить нею. Несподівано віп увімкнув світло, знайшов сигарету, холодно відзначив у думці, що Елоїза чарівна, коли в неї волосся розсипане по подушці, і став обмірковувати, як почати свою промову. У нього боліла голова, він почував себе геть розбитим, його мучила спрага.

— А все-таки дивно,— замріяно сказала Елоїза.— Усе залагодилося воднораз. Я буду постійною моделлю в журналі "Вог" завдяки тому американському фотографові, ти матимеш омріяну посаду, і ти видужав. Сказав би мені хто-небудь місяць тому! Ти знаєш, я дуже боялася за тебе. Дуже боялася. Дуже, дуже.

!• Як завжди після близькості вона лепетала дитячим го-[лоском. Спочатку це розчулювало Жіля, а потім почало дратувати. А тепер він лише гостріше відчував муки сумління. І — Не так усе просто,— хрипко сказав він.—Я ще не фвсім

видужав. Як тільки я влаштую свої справи, поїду ^нов до сестри.

$ — Ну що ж, все одно я ціле літо працюватиму, зпіма-тимусь для журналу,— сказала вона.—Але між зніманнями я приїжджатиму до тебе. Тепер на внутрішніх лініях б літак на Лімож.

V, "Тільки цього ще мені бракувало",—подумав Жіль. Тут до всього ще додавався технічний прогрес. Тепер він таки мусив поговорити з пею рішуче, хоча завжди відчував май-5ке маніакальний жах при розриві з жінками. Тільки по

РСьогодні, тільки не зараз. Він уперше за весь вечір уважно надивився на Елоїзу: дивився у її довірливі очі, на її гарте, таке знайоме тіло, і відчув жаль і до неї, і до непотріб-ї тепер її ніжності, і до себе, і до Наталі, і до своєї лю-ві, до будь-якої любові, призначеної рано чи пізно згзснутп в сльозах і каятті; і вія упав головою в подушку, щоб Елоїза не побачила сліз на його очах. Вона нахилилась над ним.

— Ти журишся? Але ж усе влаштувалося...

Не відповівши, Жіль вимкнув світло. Він лежав, закинувши рукп за голову, і знову бачив перед собою луг біля річки, Наталі, яка йшла назустріч, вдихав запах трави, нагрітої сонцем, бачив віти осокорів, що тихо хитались над головою, і загадкову обіцянку в ясних очах Наталі.

Розділ II

Фермой, головний редактор газети, був високий, сухорлявий і незграбний трудяга. Виходець із великої буржуазії, він на загальний подив заснував власним коштом

ліву газету, яка справді була лівою, наскільки це було можливо за тих непевних часів. Та все ж у нього залишилася владна диктаторська вдача, і в газеті всі знали, що він, хоч і засуджує будь-які привілеї, сам уже кілька років домагається, щоб ради нього було відновлено титул графа де Фермова, що зник за Карла X. Жіль сидів у кабінеті Фермона разом із Жаном і намагався з цікавістю слухати дуже серйозні міркування про відповідальність, яка ляже на нього в майбутньому.

— ...само собою зрозуміло, що вам доведеться відмовитись від своїх пригод,— сказав Фермой.— Я не бажаю розшукувати вас у Сен-Тропезі, коли Америка і В'єтнам підпишуть мир. Я знаю, що ви дуже молодпй для цієї посади, тим більше вам треба як слід узятись до справи. Між іншим, вп знаєте, що якби не скандал з Гарньє, на цю посаду призначили б його.

І Жіль нашорошив вуха. Він глянув на Жана, який зні-чено похитував головою.

— Я не в курсі подій,— сказав Жіль.— Справді, Гарньє вже давно працює у цьому відділі, він добре набив руку...

— У Гарньє серйозні неприємності. Він тепер на обліку в поліції через якогось хлопчика.

— Але ж це зовсім не стосується справи,— заявив Жіль. Він був обурений, лютий. Жан заспокійливо глянув на

нього. Але Жілю вже несила було зупинитись.

— Наскільки я розумію, я дістаю цю посаду тільки тому, що в мене інші смаки?

Фермой пильно, крижаним поглядом подивився на нього.

— Не у вас, а в мене. Я не хочу тримати па такій відповідальній посаді людину, яку можуть шантажувати. Ви станете до роботи у вересні.

У кабінеті Жана Жіль дав волю своєму обуренню. Під байдужим поглядом Жана він, розмахуючи руками, ходив з кутка в куток.

— Я не можу погодитися на цю посаду, вона ніби вкра-, дена. Що означає вся та історія? Ви бачили таких пуритан? Та хто в наш час може когось шантажувати через якісь його звички? Ні, я по можу погодитися... А що ти мені скажеш на це? Ти ж мені міг розповісти все! Я і справді зовсім забув про Гарньє.

|я — Ти забув і про Гарньє, і про Елоїзу, й про мене,— миролюбно промовив Жан.—А втім, не журися, якщо ти відмовишся, знайдуть когось іншого. Наприклад твого дру-!фа. Тома.

— Та чхати мені, буде це Тома чи хтось інший. Я не можу вчинити такого паскудства Гарньє. Він подобається мені і не менш компетентний, ніж я.

Він курив сигарету за сигаретою, бігав весь час по кімнаті. Нарешті Жан зупинив його:

|> — Сядь. А то у мене вже голова наморочиться. Я розмовляв з Гарньє. Він вважає, що ти найбільше підходиш для цієї посади. І щодо себе він не має ніяких ілюзій. Піди & ним порозмовляй.

— Як усе просто! — пробурчав Жіль.— Як усе неймовірно просто!

Він стомлено опустився в крісло. Жан усміхнувся:

— Ти образився, що тебе взяли не лише за твій видатний розум?

— Нічого ти не розумієш,— промовив Жіль.— Тут кричуща несправедливість, а мепі не подобається користуватися нею.

Та водночас він і справді відчував невиразну образу. Образу й огиду. Йому хотілося послати під три чорти Париж з усіма його інтригами, його порядками, його лицемірством. Хотілося повернутись на село до віталень Ліможа, тихих, недовговічних і голубих, як очі його зятя. Треба негайно подзвонити Наталі й порадитися з нею. Вона підкаже. У неї є якась непідкупність і природна чистота. А він якраз цього і потребує.

— Піду подзвоню,— песамохіть прошепотів він.

— Кому?

Пряме запитання Жана здивувало його. Як правило, Жан був утіленням делікатності.

— Чому ти мене нптаєш про це?

— Просто цікаво. Ти їхав з Парижа, як каторжанин з кайданами нестерпного існування на ногах, а повернувшись,

весь час витаєш у небесах. Хотілося б знати, хто це так вплинув на тебе?

— Ти помиляєшся! — перелякано вигукнув Жіль.— Я зовсім не закоханий у неї,— наївно додав він,— я ледве зиайомпй з нею, вона чарівна жінка — оце й усе.

Жан засміявся:

— Оце й усе. Та коли я пропоную тобі посаду, про яку тн мріяв усе життя, ти виїздиш лише наступного дня. Зустріч з Елоїзою тобі немпла. Ти при ній викручуєшся, щоб подзвонити тій жінці відразу після приїзду. І прп найменших труднощах хочеш попросити у неї поради. Оце й усе. Та не дивися на мене, ніби я ношу тірольський ковпак, у тебе самого такий дурний вигляд, аж страшно глянути.

— Ну, це вже занадто,— вибухнув Жіль. (Він навіть ваїкався від люті, бажаючи переконати Жана і самого себе).— Кажу тобі, що вона мені подобається, от і все. Невже ти знаєш тепер мої почуття краще за мене?

— Не тепер, а п'ятнадцять років,— сказав Жан.— Ходімо вип'ємо по склянці, і ти мені хоч трохи розкажеш про неї.

Вони зайшли в "Шлюп", сіли на терасі. Стояла чудова погода, сонце лагідно гріло їхні обличчя, і Жіль, поступившись Жанові, почав скупо і стисло розповідати про свій провінційний роман. На його подив, йому було дуже важко внести в свою розповідь ту нотку цинізму чи іронії, яка переконала б Жана в його щирості — чп скоріше в його нещирості. Але Жіль усе ж таки намагався все подати як незначну пригоду. Жан із сонним виглядом курив люльку.

— Якщо це так, то чому ти повертаєшся? — спитав він.— Поїдь з Елоїзою на південь, як завжди.

— Про це не може бути й мови,—у відчаї сказав Жіль.— Все ж таки ця жінка мене цікавить! Психологічно...

— Ти мені розповідаєш про неї вже сорок п'ять хвилин,— зауважпв Жан.— Рівно сорок п'ять за моїм годинником. І, незважаючи на спеку і палкість твоєї промови, ти й досі навіть не доторкнувся до пива. Бідна Елоїза. І бідний Франсуа. Так, чоловік. Тепер я знаю навіть його ім'я.

Жіль сторопіло подивився на нього. На секунду у нього пішла обертом голова, здавалося, у ньому щось піднімається і переповнює його теплом, жахом і полегкістю водночас; він простяг руку, взяв свою склянку й церемонно підніс до губів. Потім із заплющеними очима закинув назад голову, тепле пиво полилося в рот, у горло, і в нього було так£ враження, ніби він міг би пити це питво літрами і що він і надалі буде з такою самою насолодою тамуватп спрагу. Він поставив склянку.

; — Ти маєш рацію,— сказав він.— Я напевно її люблю. [— Все ж таки я тобі корисний, як бачпш,— без тіні Усмішки підсумував Жан.

Розділ Ш

День він провів, як уві сні. Він помирав від бажання ПОДЗВОНИТИ Наталі й урочисто оголосити їй про своє кохання. І водночас йому хотілося подати це їй як несподіванку, як чудовий негаданий подарунок, хотілося побачити її обличчя, коли він їй скаже це. Хоч би витримати ще кілька днів, хоч би дочекатися тієї хвилини, коли вона приїде зустріти його на вокзалі... Як тільки вони виїдуть за місто, віп велить їй

зупинити машину, візьме долонями її обличчя і скаже: "Ти знаєш, я нестямно кохаю тебе". І на думку про те, яка вона буде щаслива, він відчував гордість і ніжність, почував себе щедрим, як східний султан. В пориві великодушності він зайшов у ювелірний магазин, купив на останні гроші смішну дешеву дрібничку, від чого ще більше розчулився, і з трепетним серцем подзвонив їй о п'ятій, як домовлялися, з маленької кав'ярпі поблизу свого дому.

Вона зразу ж узяла трубку, але голос у неї був сухий, майже байдужий, що спочатку здивувало, а потім образило його. Він зразу ж подумав: "Що ж, це цілком нормально". Віп знав, що в коханні завжди хтось один примушує страждати другого, і лише інколи, дуже рідко, ролі міняються. Але щоб так швидко, ледве зізнавшись самому собі, що кохає її, хоч вона ще й сама про це не знає, страждати через неї? Це здалось йому раптом несправедливим і водночас завдало йому болю, але якраз через цей біль віп переконався, що справді кохає її.

— Що там сталося? — запитав він веселим голосом.

— Сталося те, що у нас неймовірна спека, з самого ранку не стихає жахлива гроза, і що... я страшенно боюся грози. Не смійся,— зразу ж додала вона,— я нічого не можу з собою вдіяти.

Але Жіль сміявся: у нього зразу ж відлягло від серця, і водночас він був здивований. Вперше вона виявила дитячу беззахисність. Досі її вчинки — її порівчастість, необережність, цілковита зневага умовностей — здавалися йому притаманними скоріш УШОСТІ, ніж лякливій дитині, що виросла у буржуазному оредовищі.

— А я купив тобі подарунок,— сказав він.

— Як це мило... послухай, Жіль, я покладу трубку. Це дуже небезпечно — користуватися електричними приладами під час грози. Подзвони мені завтра.

— Але в телефоні немає ніякої електрики,— сказав він.— Це...

— Я благаю тебе,— почувся різкий, спотворений страхом голос.— Цілую тебе.

Вона поклала трубку, а він стояв розгублений з телефонною трубкою в руці і намагався всміхатися. Намагався думати, що як тільки зніметься нова гроза в Ліможі, він триматиме її у своїх обіймах, і тоді побачимо, що буде дужче — страх чи насолода. Але йому стало сумно, він відчув себе покинутим; на вулиці світило сонце, і його подарунок здавався йому скоріш безглуздим, ніж зворушливим. Йому хотілося негайно побачити її. Звичайно, є літаки внутрішніх ліній, славнозвісних внутрішніх ліній, і в крайньому разі він зможе взяти квиток на літак, якщо не витримуватиме без неї. Він подзвонив у Орлі — до завтрашнього дня літаків не буде; поїзд уяїе пішов; свою "сімку" він продав і вже розтринькав усі гроші. На завтра він мав побачення із керівництвом газети, щоб з'ясувати, яку матиме ставку, а крім того, він ще мусить поговорити з Елоїзою, і взагалі його життя — справжнє пекло. А втім, цього треба було чекати — він почував себе надто щасливим цілий день. І думка, що він докотився до того, що за все мусить платити, сповнила його відразу до самого себе. Ні, він ще не видужав! Він тепер но-ідвійно хворий, бо пригнічений і в цілковитій залежності від жінки, яку ледве знає. Від майже незнайомої жінки, [яка освідчилася йому в коханні, але через якусь нікчемну грозу не схотіла розмовляти з ннм по телефону. Він переживав свою кривду під добродушним поглядом

хазяйки кав'ярні і, відчувши нарешті на собі той погляд, силувано всміхнувся.

— Чудова погода,— сказав він.

— Тільки дуже парко,— люб'язно відповіла жінка.— Напевне, буде гроза.

Він швидко перепитав:

— А ви, ви не боїтеся грози? Жінка засміялася:

— Грози, кажете. Ви що, смієтеся? Ми боїмося податків, а не грози.

Вона вже хотіла була розвивати далі що тему, але, побачивши, як Жіль змінився на виду, маючи інстинктивну доброту і ту непогрішиму інтуїцію, якою нерідко наділені хазяйки кав'ярень, що звикли з першого погляду розпізнавати і самотніх, і щасливих, і занепалих духом людей, додала:

— Але ви знаєте, моя племінниця, що живе у Морва-пі,— а грози там просто жахливі,— так і не змогла до них звикнути. Вона може сидіти за обіднім столом, та як тільки вдарить грім, зразу ж кидається під ліжко. Все це через нерви.

— Авжеж,— радо підхопив Жіль,— все це через нерви.

І він подумав, що досі Наталі приділяла набагато більше уваги його нервам, ніж своїм, і те, що вопи помінялись ролями, може, й цілком справедливо. Він завів з господинею довгу розмову, почастував її портвейном і сам впшів кілька чарок цього вина, якого завжди терпіти не міг, але яке тепер нагадувало йому зятеві коктейлі, і трохи напідпитку вийшов з

кав'ярні уже в більш оптимістичному настрої. Тепер йому треба піти поговорити з Елоїзою. Завтра він сходить у редакцію газети, спробує взяти авансом трохи грошей і надвечір зможе поїхати. Він уже уявляв собі сто кілометрів у машині поруч із Наталі, ці пічні чарівні сто кілометрів, ці сто кілометрів любовних освідчень. Навіщо він казав їй про тиждень чи й два розлуки? Напевне, з почуття самозахисту, щоб переконуючи її, переконати й себе, що він може прожити без неї тиждень, що є ще Париж, є його самолюбпі амбіції, є приятелі, але насправді в усьому тому був фальш і вже два дні усе те було якимось несправжнім,— він нічого не бачив, нічого не відчував і жив лише спогадами про Лімузен та обличчя Наталі. Але що вона подумає, коли побачить, що він так швидко вернувся, що він уже прикутий до неї? Чи не прийде до неї неминуча і занадто спокійна впевненість, яка з'являється ледь зникнуть сумніви? Чи, може, вона безтямно зрадіє? Він пригадав її очі, повні сліз, коли вони розлучалися на вокзалі, її сухий голос по телефону і прийшов до висновку, що в ній, очевидно, живуть дві жінки і таким чином помножуючи, ускладнюючи, затуманюючи образ Наталі, він сам мимоволі роздмухував у собі щире кохання.

Коли він повернувся додому, Елоїза дивилася телевізор, але зразу ж скочила і кинулася йому на шию. Він згадав таку саму сцену, що відбулася дуже давно, здивовано усвідомив, що відтоді минув лише якийсь місяць. Здавалось, що відтоді стільки відбулося всього... Але що ж трапилось насправді? Він два довгих тижні нудьгував у сестри, а потім з десяток днів віддавався коханню з якоюсь жінкою. На цьому при бажанні можна було б підвести риску. Але він цього не хотів. Оце й усе.

— Ну як, усе гаразд? Ти бачив Фермона?

— Так, бачив, ми про все вмовилися.

Йому пе хотілося ні пояснювати їй, ні розповідати про Гарньє. Він розповідав би це лише Наталі. Можливо, любов іноді можна визначити як бажання ділитися всім тільки з однією людиною.

— У тебе немає портвейну? — пробурмотів він і зразу ж пошкодував: він поводився, наче гість.

— Портвейну? Але ж ти завжди терпіти його не міг...

— Я випив уже три чарки, мішати не хочеться, а мені...— сказав він прокашлявшись,— мені треба випити.

Ось так. Початок покладено. Вона запитає: "Чого це?" — а він відповість: "Бо я маю з тобою поговорити". Ллє Елоїза ні про що не здогадувалась. Вона тільки вигукнула:

— О, я розумію! В тебе був такий важкий день, мій голубчику. Зараз я збігаю вниз, у крамницю. Я на хвилинку.

— Та не треба,— розчаровано сказав він, але вона вже стукнула дверима.

Він підійшов до вікна і побачив, як вона переходить вулицю своєю танцюючою ходою манекенниці, як заходить до крамниці. Він зацьковано оглянувся довкола: на журнальному столику лежали його улюблені сигарети, акуратно складена вечірня газета, у вазі стояли свіжі квіті;. Навіть не дивлячись, він знав, що в спальні па ліжку розкладені його біла сорочка, легкий сірий костюм. І ла-віть ведмідь, жахливий плюшевий ведмідь, з приводу якого Жіль не промови в жодного слова, десь зник. Елоїза, мабуть, сприймала його мовчання за делікатність, тоді як воно пояснювалося цілковитою байдужістю. А він, як добрий хам, безтурботний і п'яний, узяв її

вчора. Він ненавидів самого себе. Він розповість про все це Наталі — нічого не приховуватиме від неї. Він уже починав пишатися своєю майбутньою відвертістю, власним пршгажен-шім, але не думав, яку роль у його сповіді гратиме бажання пом'якшити власну провину і надати в очах Наталі більшої цінності розриву з Елоїзою.

Жіль задумливо випив склянку портвейну і вирішив поговорити з Елоїзою після телевістей. Але потім їй страх захотілося подивитися чергову серію телефільму, який вона так само, як і його сестра Оділія, захоплено дивилася вже цілий місяць. Отож він несподівано одержав іще п'ятдесят хвилин відстрочки, але це тільки збільшило його збентеженість. Йому дуже хотілося витягти її з до-

му, повезти, наприклад, у клуб і там, серед музпкп н чужих людей, усе їй пояснити; це було б не так боляче н жорстоко. Але занадто банально.

— Ти не голодний? — запитала вона, вимикаючи телевізор.

— Ні. Елоїзо... Я хотів сказати тобі... Я... Я зустрів іншу жінку, там, на селі, і я... я...

Він белькотів, затинався. Елоїза зблідла, завмерла і непорушно дивилася на нього.

— Вона дуже допомогла мені,— поквапливо додав він.— Справді, тільки завдяки їй я тримаюся на ногах. Пробач мені, і пробач за те, що було вчора вночі. Я не повинен був...

Елоїза повільно сіла. Вона не промовила жодного слова у відповідь.

— Я знову поїду туди. Звичайно, ти можеш лишатися тут скільки хочеш... Ти чудово знаєш, що ми з тобою друзі на все життя...

"Який же я незграбний і безголовий,— думав віп.— Адже це звичайнісінький жорстокий розрив. Але що ішло я можу сказати?" У нього аж мороз пробіг поза шкірою.

— Ти любиш її? — запитала Елоїза.

І — Так. Принаймні думаю, що люблю. І вона мене любить,— швидко додав він. [— Тоді чому ж... чому ж учора вночі?.. [Вона навіть не дивплась на нього. Вона не плакала, ■а тільки втупилася в телевізор, ніби там ішов якпїіі'ь {фільм, видимий тільки їй.

— Я... я, мабуть, хотів тебе,— сказав він.— Пробач ієні, я повинен був відразу все тобі розповісти.

-ч— Так,— промовила вона.— Ти повинен був. Вопа змовкла, і це мовчання ставало нестерпним. Хай и вона краще кричала, допитувалася, обурювалася, може , тоді йому стало легше! Жіль провів рукою по своєму олоссю, він весь аж упрів. А Елоїза не казала жодного лова. Він підвівся, пройшовся по кімнаті.

— Ти чого-небудь вип'єш?

Елоїза підвела голову. Вона плакала, і Жіль інстинктивно потягся до неї, але вона рвучко відхилилася назад, затуливши рукою очі.

— Іди геть,— попросила вона,— благаю тебе, Жіль, іди геть, зараз же... Завтра я виберуся. Ні, я прошу тебе, іди геть.

Він збіг сходами, вибіг на вулицю. Йому перехопило дух, у грудях калатало серце, і він прихилився до дерева, обняв стовбур. Йому було смертельно соромно і тоскно.

— Я радий, що призначили саме вас,— сказав Гарньє. Вони сиділи в барі готелю "Королівський міст", що

містився у підвалі, і тому освітлення в ньому не мінялося ні взимку, ні влітку. Жіль ночував у готелі, був неголений, у брудній сорочці; цілу ніч його мучили кошмари. Дивно, але Гарньє, повний і високий, із сірими очима, сивим волоссям і чимось дуже лагідним у рисах обличчя, видавався набагато спокійнішим і впевненішим, ніж він.

— Це... це місце належало вам,— сказав Жіль.— Мені не хочеться відбирати його у вас.

— Вя тут ні до чого. Просто Фермонові не подобаються мої моральні засади.

Він засміявся, і Жіль почервонів.

— Бачите,— м'яко повів далі Гарньє,— це не так уже й важливо. "Втрачено все, крім честі". Я справді люблю цього хлопця. Те, що він сказав мені, ніби йому дев'ятнадцять років, а не сімнадцять, те, що він зізнався, з чого, чи, скоріше, за чий рахунок він жив,— у цьому немає нічого дивного. Я міг усе заперечувати. Вони не мали ніяких доказів. Але в такому разі, все заперечуючи і рятуючи репутацію, я втратив би свою честь. Комічно, правда?

— Що ви маєте намір робити? — запитав Жіль.

— За півроку хлопця випустять па волю. Йому буде вісімнадцять. І він сам вирішить, бачитись зі мною чи ні.

Жіль захоплено подивився на Гарньє.

— Але якщо він не повернеться до вас,— сказав він,— ви все втратите, нічого не діставши навзамін...

— Я ніколи не втрачав того, що давав,— миролюбно промовив Гарнье.— Дорого обходиться лише те, що крадуть, любий мій, запам'ятайте це...— і він засміявся.— Мабуть, я здаюся вам надто великим моралістом, зважаючи на так звану мою розбещеність, але повірте: в той день, коли вп станете соромитись того, що ви любите, вн пропали. Пропали для самого себе. А тепер поговоримо про роботу.

Гарньє дав Жілю немало корисних порад, але той його майже не слухав. Він думав про те, що обікрав Елоїзу, про те, що ніколи не соромитиметься Наталі, що кохатиме її так само ніжно й щиро, як Гарньє любив свого хлопця. Він усе це скаже їй, він розповість їй про Гарньє, і йому нестерпно хотілось побачити її знову. За півгодини він буде в редакції газети, якнайшвидше залагодить свої грошові справи, пообідає з Жаном, доручить його турботам Елоїзу, спакується і помчить на п'ятигодинлий поїзд. А зараз просто звідси подзвонить у Лімож.

Голос Наталі звучав весело, лагідно, і він раптом відчув приплив ясного щастя.

— Я так шкодую за вчорашнє,— відразу сказала вона.— Але я справді була нажахана, це нерви.

— Я розумію,— сказав він.— Наталі, що тп скажеш, коли я приїду сьогодні ввечері?

Запанувала тиша.

— Сьогодні ввечері? — перепитала вона.— Ні, це занадто, неймовірно добре, Жілю. Ти можеш?

— Можу. Мені вже набридло це місто. І мені бракує тебе,— додав віп тихіше.— Я приїду поїздом. Ти зустрінеш мене у В'єрзоні?

! — О болієм ій,— досадливо сказала вона,— м:т сьогодні Ьапрошені на вечерю до Кудерків! Що ж робиш? Непідробний сум у її голосі заспокоїв Жіля, і він бадьоро сказав:

— Я зійду в Ліможі, візьму таксі, і ми побачимося завтра. Ти можеш пообідати зі мною? Завтра немає засідання Червоного Хреста?

— О Жіль...— промовила вона.— Жіль, подумати тільки: я завтра обідатиму з тобою... Яке щастя... Я страшенно скучила.

— Ти заїдеш по мене до сестри ополудні? Може, попередиш її?

Він раптом відчув себе зібраним, рішучим, мужнім. Він виринав із того непевного хаосу, який називався Парижем. Він знов оживав.

— Я зараз же поїду до неї,— сказала Наталі.— А завтра ополудні заїду по тебе. У тебе все гаразд?

— У мене були деякі ускладнення, навіть значні, але я... я все залагодив,— твердо закінчив він.

"Нічого собі "залагодив",— раптом подумав він.— Зайняв чуже місце і довів до сліз жінку". Але він не міг заглушити в собі нестримної п'янкої, трохи жорстокої радості, яку породжує щастя.

— До завтра,— сказала вона.— Я кохаю тебе.

Йому не схотілося казати: "Я теж". Вона одразу поклала трубку.

Частина четверта

ЛІМОЖ Розділ І

Цього разу поїзд ішов нестерпно довго. Спочатку тяг-лися нескінченні паризькі передмістя, яким надвечірнє літне сонце надавало навіть якоїсь поетичності. Потім, перед Луарою, перші луки із зеленою і лискучою травою, обрамлені безмірно витягнутими тінями від дерев, потім

вечірня Луара з уже сірими водами. Потім запала ніч, і Жіль, одвернувшись од вікна, став розглядати своїх попутників. Йому було приємно їхати в цьому поїзді, що неминуче мав приставити його додому до сестри, до Наталі, до спокою і кохання. І Жілю здавалося, що у нього вперше в житті трапилось таке щасливе поєднання.

Була одинадцята вечора, коли він в Ліможі зійшов з поїзда. Було дуже темно, і Жіля просто приголомшило, коли до нього раптом кинулась Наталі. Він випустив з руки валізу і, оглушений щастям, мовчки міцно пригорнув Наталі до грудей. Вони довго стояли так на вокзальному пероні, притиснувшись одне до одного, похитуючись, 80всім не зважаючи на погляди, що затримувались Еа них. Зрештою він відхилився, подивився на Наталі; він уже забув, що в неї такі великі, широко поставлені очі.

— Як тобі вдалося вирватись?

— Я втекла,— сказала вона.— Не могла більше. Це була не вечеря, а суцільний кошмар. За супом я знала, що ти в Орлеані, а коли подали рибу — що ти минаєш уже Шатору, мені здавалося, що я ось-ось знепритомнію. Поцілуй мене. Жілю, ти нікуди більше не поїдеш!

Він поцілував її, вийшов з нею з вокзалу, підійшов до машини, кинув усередину валізу, кинувся сам на сидіння і обняв її.

— Ти ще більше схуд,— сказала вона.— Ти ще мене пізнаєш?

— Я поїхав лише три дні тому,— сказав він.

— Після вечері вони грали в бридж. Я сказала, що недобре себе почуваю і що я їду додому. Я мало не спізнилась до поїзда, мало не передушила весь Ліможж.

Жіль поцілував її, почуваючи себе надзвичайно щасливим і^ з блаженною порожнечею в тілі. Йому нічого було ій більше сказати, проте він пам'ятав, що має повідомили велику новину,

— що він кохає її. Що він нарешті сам Усвідомив це. Але це йому не здавалося більше таким важливим, таким приголомшливим, як у Парижі. Та все

ж, на знак вірності тому молодикові, захопленому собою, яким він був цілий день у Парижі, він зробив над собою зусилля і сказав:

— Ти знаєш, ти знаєш, Наталі, я кохаю тебе,— сказав це таким розчуленим голосом, що сам собі здався смішним.

Наталі розсміялася.

— Сподіваюся,— сказала вона без тіні здивування.— Бракувало ще, щоб ти не кохав мене.

Жіль і собі засміявся. Вона має рацію, дурень він неприторенний. Є надто очевидні речі, які не потребують слів. Вона з першого ж дня сказала, що кохає його, і спокійно чекала, поки і він її покохає. Наталі сильна жінка, точніше — жінка, яка усвідомлює, що її слабини мають непереборну силу. Так, він зіпсував увесь ефект від свого освідчення і був дуже задоволений, що • зіпсував.

— Чому ти нічого не розповідаєш? — спитала вона.

— Мені нічого розповідати,— відповів він,— у мене все гаразд. Я всю дорогу милувався природою з вагонного вікпа.

— Дивна розповідь...

— Поцілуй мене,— сказав він.— Я про все розповім тобі завтра. Ми поїдемо на річку. Ти ж пообідаєш зі мною?

— Пообідаю. Але мені час уже повертатися. Фран-суа, мабуть, уже дома. Мені не треба було приїжджати,— тихо додала вона,— це жахливо — розлучатися зараз з тобою.

Вони їхали вулицями Ліможа; Наталі тихо вела машину, і в вікно струмувало вечірнє повітря. Жіль тримав її за руку, ні про що не думав і лише невиразно відчував, що ця цілковита бездумність і є щастя. Потім вона зупинилася, Жіль пересів у таксі й проїхав ще тридцять кілометрів у такому самому гіпнотичному стані; приїхавши до старого батьківського будинку, віп розбудив Оділіго та Флорапа, і там, раптом позбувшися заціпеніння, почав розповідати їм про свою поїздку, хоча подружжя нічого не розуміло спросоння; розповідав довго, плутано і потішно про все, що намірявся розповісти Наталі, цілі години думаючи про неї в поїзді.

Жіль лежав біля самої води поруч з Наталі; стояла спека, і обоє мружились від надвечірнього сонця. Наталі вважала, що вони тут засмагають, а він посміювався з неї, переконуючи, що по-справжньому можна засмагнути лише на Середземномор'ї і що тут вони хіба ледь-ледь пожовтіють до кінця літа. І водночас він був щасливий, що лежить отак з розстебнутим коміром сорочки і торкається щокою свіжої трави. Все, що він шалено любив раніше,— безжальне сонце на розпечених пляжах, аж занадто оголені-і нерідко приступні тіла,— все це тепер викликало відразу. Тепер Жілю потрібен був саме цей лагідний краєвид і ця складна жінка. Адже він відчував, що вона сердиться на нього. Те, що він розповів їй про своє перебування в Парижі, пробудило в неї лише двоє почуттів: безмежне співчуття до Елоїзи і захоплення Гарньє. До переживань Жіля вона залишилась байдужа. Вона не виказала й тіні ревнощів, коли він зізнався про ніч, перебуту з Елоїзою,

не виказала й тіні співчуття, коли він розповідав про своє обурення Фермоном. Все це вона вважала прикрим, і тільки. І якщо справді він думав, що цим засмутить її, то все ж сподівався, що вона його втішатиме, а не судитиме. Але вона явно не схвалювала його поведінки, не схвалювала його слабкості. 1 — Ну, зрештою,— ледве стримуючи роздратувапня, казав він їй (адже вони півдня провели у його кімнаті),— зрештою, що я, по-твоєму, мав робити? Залишитися з Елоїзою? Піти з газети?

— Не знаю. Мені не подобаються такі ситуації. І в мене таке враження, що ти живеш так завжди, трохи не-іциро. Сам не знаючи, чого ти хочеш. Почуваючи себе тро-£и винним і втішаючись цим.

— Одне слово, я нікчема! — сміючись, сказав він.

— Може, й так.

Наталі не сміялася. Він перевернувся на живіт і обняв її. Від Наталі пахло нагрітою сонцем травою, і вона пильно дивилась на нього широко розплющеними, майже наляканими очима. Але він не бачив виразу її очей, він бачив лише темні кола під ними, сліди їхньої близькості. Він усміхнувся, поцілував ці кола і засміявся:

— Але хіба б ти полюбила нікчему?

— Ніхто не вибирає, кого любитиме.

— Ти освічена жінка, а не боїшся банальностей,— сказав він.

— Я дуже боюся їх,— тихо відповіла вона,— у них майже завжди криється правда.

ЗКіль подивився на неї, побачив, що вона справді боїться, і на мить йому також стало страшно. Куди вони йдуть обоє? А що, як вона якогось дня почне зневажати його? А що, як він справді нікчема? Що, коли вона не зможе його далі любити? Він уткнувся обличчям у траву й зітхнув: немає йому ні спочинку, ні спокою. Ось він покохав цю жінку, сказав їй про це, а вона боїться його.

— Якщо ти боїшся мене, краще мене покинути,— прошепотів Жіль.

І відчув, як її щока, її губи торкнулись його потилиці.

— Я не змогла б,— сказала вона,— і навіть якби могла, не зробила б цього.

— Чому?

— У мене було дуже спокійне, забезпечено і пренудне життя,— спокійно сказала вона.— Я думаю, мені судилося зустріти когось такого, як ти.

— Тобі це здається щасливим випадком чи катастрофою?

— Зараз — щасливим випадком,— відповіла вона. Вони нерухомо лежали в траві, Наталі пригорнулась

до нього, поклала голову йому на спину, він відчував, як якась травинка коле йому в лоб, і його заполоняв незмірний спокій, схожий на заціпеніння. Він аж сам здивувався, почувши свій голос:

— А що ми робитимемо з Франсуа?

Наталі відхилилась від нього і лягла навзнак. Жіль повернув голову і тепер бачив її профіль, її спокійні очі, що дивилися в небо.

— Не знаю,— сказала вона.— Доведеться його покинути.

Жіль здригнувся. Він уже підсвідомо звик до цього сумирного привиду Франсуа. Жіль знав, що Наталі більше не спить з ним, вона сказала йому про це, і віп надто добре знав її безкомпромісність, щоб сумніватись. Ало та ж сама безкомпромісність може мати інші наслідки.

— І що ж ти збираєшся робити?

Вона повернула до нього обличчя, всміхнулася.

— Може, буду з тобою, поки ти мене любиш. А потім — побачу.

Вона має рацію, цілковиту рацію,— вони кохають одне одного і повинні бути разом. Він досить заробляє, щоб забезпечити жінці достаток. Навіщо дорожити своєю примарною волею, самотністю? Що вони дали йому, воля і самотність, ці дві журливі вакханки, що довели його до нервової депресії, ну їх під три чорти... Але йому було боязко. Вона простягла руку, торкнулась його волосся, і — Не турбуйся, Жілю. До кінця літа я його не покину. До кінця літа. І поїду з тобою тільки в разі, якщо ти благатимеш мене.

' Він раптом розсердився і підвівся. Розсердився за те, |що вона прочитала його думки, і за те, що ці думки з'явились у нього.

і — А я й не турбуюся. Я хочу бути з тобою. Хочу, щоб ти поїхала зі мною. Щоб ми поїхали звідсп негайно. Поговори з ним сьогодні ввечері, і завтра нас уя;е тут не буде. "А куди? — в цю хвилину подумав він.— Куди? В мене залишилось три франки. Після скандалу тут зоставатись не можпа буде. Що робити до вересня?"

Але Наталі посміхнулася, і її посмішка доводила його до відчаю.

— Я хочу, щоб ти поїхала зі мною! — майже крикнув

він.

— Добре, я поїду,— спокійно сказал вона,— але якщо ти будеш благати, а не наказувати. Не кричи. Ти аж почервонів. Хіба тобі тут погано? Куди ти хочеш їхати?

— Я не люблю фальшивих становищ,— з гідністю почав він.

Але Наталі так подивилась на нього, що він завагався і змовк. Проте вопа зразу ж засміялася, і він засміявся також і, припавши до її тіла, змішавши її волосся зі своїм, став скрізь обціловувати її.

— О Наталі,— повторював він,— Наталі, ти мене так знаєш... Я кохаю тебе.

І вона сміялася до сліз у його обіймах, сміялася з осяйними очима, неспроможна спинитись.

Розділ II

Цікаво, як іноді буває зручно, коли не ти, а хтось інший розв'язує найскладніші питання. Як тільки Наталі вирішила покинути чоловіка, його існування зовсім перестало турбувати Жіля; заради нього вона мала покинути іншого чоловіка, а Жіль почував себе так, нібп це його майже зовсім не стосується. Від тої хвилпии, як Наталі висловила цю думку, промовила ці слова, вибір було зроблено, і залишалося лише скоритися долі. Йому і на думку не спадало, що Наталі передумає: як усі природжені брехуни, він був дуже довірливий. До того ж у пього не було відчуття, що він щось краде у Франсуа,— її пристрасть, її стогони насолоди були надто явно викликані ним, Жілем, надто залежали саме від нього, щоб хтось інший, хто знав її досі, міг сподіватись на таке саме тепер.

Він відбирав у Франсуа не Наталі-жінку, а Наталі-люди-ну — і мусив визнати, що Франсуа протягом багатьох років приділяв немало уваги цій безкомпромісній і непокірній жінці. І ось тепер він віддавав Жілю водночас коханку і матір, строгу й шалену, саме таку, яка й потрібна Жілю. Звичайно, думати так цинічно, але той, хто щасливий, нерідко буває цинічним. А Жіль був щасливий.

По-перше, вони щодня після обід були разом у його ! кімнаті, точніше, в мансарді — відокремленій давній кімнаті прислуги, яку Жіль відімкнув і так-сяк обладнав. Туди вели сходи прямо з подвір'я, отже, можна було щадити не так цноту Наталі, байдужої до умовностей, як цноту Оділії,— ту ще хвилювали певні принципи. Це була ^велика, майже порожня запилюжена кімната, де посередині стояло високе ліжко й крісло під червоне дерево, на яке Наталі кидала-' свій одяг. Жіль піднімався туди близько третьої, зачиняв віконниці, лягав у постіль, розгортав |книжку й чекав. Незабаром приїжджала Наталі, роздягалася, прослизала в ліжко — то мовчки, наче дикунка, то ■повільно, ніби знехотя, смішно розповідаючи

йому про смертельно нудні прошені обіди. Жіль не знав, що йому "подобалося більше, але завжди це кінчалося близькістю, в. спека під дахом стояла така, що розімкнувши обійми, гвони, знеможені, мокрі від поту, ледве дихали, але все одно відчували, що їхня жага не погамована. Жіль витирав вім'ятим простирадлом знесилене тіло Наталі, вона не опи-[ралася, і він відчував, як під його рукою калатає її сер-|це. Вона дуже повільно виринала з полону насолоди, як повільно приходять до пам'яті, і він, задоволений, гордий к цього, посміювався з неї. Нарешті до Наталі поверта-ріось життя, і вона чула ВЯЇЄ не тільки биття власної кро-рі; вона могла вже розплющити очі, хоча за хвилину до ітого навіть слабке світло, що пропикало крізь віконниці, їй різало їх; вона повертала голову до Жіля, який уже курив, і дивилась на нього із якоюсь зляканою вдячністю.

Вони розмовляли. Потроху він дізнався про неї все. Про її дитинство, що минуло в Турі, навчання у Парижі, про першого коханця, зустрічі 8 Франсуа, одруження. Це було просте і водночас непросте життя: просте, бо в ньому все було, як і в усіх, і не просте, бо з того, як часом вона замовкала, 8 окремих слів, 8 інтонацій голосу, та й самої будови фраз, відчувалося, що це спокійне, загалом щасливе життя було для неї майже нестерпне. Коли він запитав: "Але ти була рада поїхати в Париж захищати диплом?" — вона відповіла: "Ти збожеволів... адже доти я ніколи не розлучалася з братом". І він мусив поєднувати в уяві класичний образ молодої провінціалки, захопленої Парижем та молодими парижанами, з образом дівчинки, що плаче ва братом у чужому місті. А коли він поцікавився, яке на неї враження справив 8 першого погляду Франсуа, вона сказала: "Я відразу побачила в ньому порядну людину",— і Жіль не міг більше видобути з неї жодного слова. Що ж до її коханців — здається, у неї їх було троє до Франсуа і один після,— то вона спокійно казала, що з ними їй було дуже добре. Якось він по-дурному запитав: "Так, як зі мною?" — І

почув у відповідь: "Звичайно",— що його страшенно розсердило. І даремно, вона нікого не кохала так, як його, але з іншими вона зазнавала тілесної втіхи і не збиралася перед ним кривити душею. Щирість Наталі часом його захоплювала, інколи дратувала, але жодними хитрощами, навіть у хвилини найгострішої насолоди, він не міг добитись від неї іншої відповіді. Вона спокійно дивилась, як Жіль готує їй чергову пастку, як розставляє тенета, а потім, сміючись, одним словом їх руйнувала. І він також починав сміятися разом з нею. Він ніколи по-справжньому не сміявся з себе при жодній жінці — 8 фальшивого чоловічого самолюбства, він віддавався цьому приємному заняттю лише з Жаном та іншими чоловіками. І можливість відкинути зрештою це безглузде марнославство прив'язувала його до неї далеко більше, ніж він собі уявляв.

Близько шостої вечора вони спускалися на терасу, де Флоран з Оділією вже чекали їх, сидячи в шезлонгах, і пили з ними "порто-фліп", розмовляючи про погоду. Оді-лія вже не червоніла з будь-якого приводу, а Флоран навіть валицявся до Наталі на превелику втіху Жіля. Широко розплющуючи свої великі голубі очі, Флоран, розточуючи милі речі, пропонував Наталі свої кепські сигарети з золоченим мундштуком, запевняючи, що на весь Ліму-зен вони бувають лише у нього. Наталі стоїчно курила їх під глузливим поглядом Жіля, пнла "порто-фліп", потім сумно казала: "Я мушу вже їхати",— і всі намагались її утримати. Дні стали дуже довгі, спека спадала не раніше від сьомої вечора, і тіні дерев на терасі ще більш витягувались. Інколи Жіль почував себе персонажем коме-'дії дев'ятисотих років: круглий столик на одній ніжці, легкі напої, балакун-нотар... Потім Наталі відкидала голову назад, і в його пам'яті оживала вона така, якою була у хвплини пристрасті, і Жіль на мить заплющував очі. Якщо тут і розігрувалася комедія, він хотів би, щоб вона ніколи пе кінчалася.

Розділ III

Цього літа влаштовувалось багато прийомів, але Жіль ніколи на них не ходив. Його вважали хворим, пригніченим відлюдником, і це було зручно для всіх, у тому числі, Як він гадав, для Наталі. Хоча вона й ладна була поїхати за ним, він все ж таки почував себе коханцем заміжньої жінки. І хто б міг подумати, що ця одружена, з бездоганною репутацією жінка щодня проїжджала Іісля обіду по шістдесят кілометрів, щоб опинитися в ліжку якогось неврастеніка? Коли ,ж Оділія дорікала йому за його байдужість до світських обов'язків, досить було йому відповісти: "Щоб опинитися віч-на-віч з Сільвенером",— і вона, червоніючи, ладна була вибачитися перед ним. Нерід-

ко ввечері, провівши поглядом маленьку машину Фло-рана, що зникала в кінці алеї, везучи своїх пасажирів на якесь далеке чергове свято, Жіль залишався сам у великому домі, спокійно блукав по вітальні, розгортав книжку або піднімався на третій поверх, вдихав на ще незастеле-пому ліжку запах Наталі, запах любові і довго лежав так з розплющеними очима. В темно-синьому небі тихо фуркали кажани, знизу, з саду, долітало монотонне скрекотіння жаб, легкий запашний вітерець проносився по кімнаті — мир і прохолода спускалися туди, де ще недавно було поле гарячої битви. Він мріяв про Наталі, навіть не бажаючи, щоб вона була в цю хвилину тут. Інколи він заспнав у своєму старому светрі й прокидався лише від шурхотіння коліс машини по жорстві. Тоді він спускався вниз, допомагав підпилому, як правило, Флорану вибратися з машини, йшов разом з ними на кухню. "Як! — вигукувала Оділія,— ти досі не спиш?" Але, рада з того, що знайшла уважнішого слухача, ніж Флоран, починала так захоплено змальовувати вечірку, ніби влаштували її не Кудерки, а принаймні герцогиня Германтська. Королевою балу незмінно була Наталі, яку в своїх оповідях вона величала не інакше, як

"мадам Сільвенер", тоді як щодня називала її просто па ім'я. Мовляв, мадам Сільвенер того вечора була в чудовій голубій сукні й зухвало відповіла заступникові прокурора де Бріву, що... і префект ні на крок не відходив від мадам Сільвенер тощо. Якби Жіль не лежав із цією мадам Сільвенер щополудня голий-голісінь-кий, він напевне став би мріяти про неї, наче школяр. Зворушливо всміхаючись, він слухав щебет Оділії, посміювався із заступника прокурора і намагався уявити, якого тону була голуба сукня Наталі. А втім, наприкінці розповіді Оділія завжди — можливо, по доброті душевній — накидала серпанок смутку на променистий образ мадам Сільвенер, а Жіль напускав на обличчя пеуважао-скром-ний вираз, нібп це його не стосується. Нарешті Оділія, сп'яніла від романтики так само, як Флоран від шампанського, лягала спати поруч із чоловіком, і обоє вмить засинали.

Минуло вя^е два тижні відтоді, як Жіль повернувся з Парижа, а він іще ніде не бував, якщо не рахувати ранкових поїздок з Оділією до крамниці в сусіднє село. Його доля немов зупинилася: йому здавалося, що відтепер він весь вік буде смажитися на сонці, вдень кохатися з Наталі, а вечорами — мріяти... Думка, що за два місяці він стане редактором політичного відділу газети, з головою порине в роботу й так само ощадитиме свій час, як зараз його марнує, а час той летітиме у сірому вирі, яким був і буде для нього Париж, здавалася йому просто безглуздою. А втім, здавна ставлячись із властивою йому легкістю до деяких планів на майбутнє, він навіть і не думав про це. Прокидаючись, він зважував лише, чи йти йому з Флораном вудити вранці рибу, гадав, яка буде Наталі під час побачення: лагідна чи вимоглива і як би Йому самому полагодити обвислу віконницю в задушливій кімнаті, де вони зустрічалися. А інколи, читаючи газету, він починав розмірковувати, що може змусити людину порізати свого ближнього на вісімнадцять шматків, і ділився своїм подивом з Оділією, яка з жаху починала скрикувати голосом павича, а

Флораи, залежно від настрою, [стукав себе пальцем по лобі або прикидався, що робить із нрвоєї краватки зашморг. Одне слово, Жіль був щасливий, шо того ж він усвідомлював це і з чоловічою гордістю на рсі лади повторював це Наталі. "Подумай,— казав він,— родумай, два місяці тому я був пропащою людиною, а те-рер я справді щасливий..." В його радому голосі вчувалося, що він і сам не зовсім вірить своєму щастю, і це заз-ркди смішпло Наталіг а коли він додавав: "І все це завдяки тобі", у неї швидко-швидко тріпотіли вії. ¥. Згодом улаштували в себе вечір і Сільвенери. Щороку, приблизно в той самий час, Франсуа Сільвенер збирав вг своєму домі добірне товариство Ліможа й околиць. Це рув найвпшуканішпй прийом літньої пори року, й Оділія, забувши про всяку скромність, уже десять днів відверто раділа змозі піти на нього. Це був єдиний прийом, задля якого Жіль вирішив пожертвувати своєю самотністю, йому кортіло побачити, де живе Наталі. Кортіло побачити її в ролі господині, і це його заздалегідь розважало.

Франсуа Сільвенер жив у великому будинку вісімнадцятого сторіччя, що, певно, завжди належав слугам закону. Він стояв якраз посеред Ліможа, вікна виходили у великий чудовий сад, ая? занадто яскраво освітлений з нагоди прийому. Та й квітів тут забагато, подумав Жіль, піднімаючись сходами, і трохи відгонить грішми. Правда, грішми, здобутими чесно, грішми, отриманими у спадок, але все-таки грішми: масивні полірані меблі, старовинні килими, великі, ледь потьмянілі дзеркала, за стойкою буфету два червонощоких метрдотелі в пезвич-шіх для них рукавичках,— все свідчило про провінційне багатство і добрий лад. Жіль, що як газетяр і парижанин бував на блискучих прийомах, де від розкошів наморочилась голова, на банкетах, що їх справляли часто вже розорені марнотратники, дивився на все зверхньо. Він любив тільки гроші, викинуті на вітер. А тут гнітила навіть не розкіш, а враження бундючного тривкого достатку. На горішній площадці сходів, як у романах початку сторіччя, стояли поруч Наталі і Франсуа Сільвенер і

зустрічали гостей. Та коли Жіль поцілував руку Наталі, в її погляді світилося таке бажання сподобатися йому, її очі так ясно промовляли: "Це все для тебе",— що йому раптом стало соромно за власпу зверхність. Він палко, як тільки міг, похвалив її чудовий дім, потиснув руку Сільвенерові і зайшов до великої вітальні.

Там уже зібрався натовп радісно збуджених гостей, і Жілю довелося витримати кілька розмов і вислухати кілька компліментів з приводу свого здорового вигляду, перше ніж йому вдалось утекти в кімнату, яка, певно, правила за бібліотеку. Марно він пробував уявити, як Наталі сидить тут у кріслі біля каміна навпроти свого чоловіка. В його уяві вона поставала тільки лежачи в траві або розпростерта на широкому ліжку в спекотливій мансарді. В бібліотеці, перевівши дух, він пішов до балкона і з кимось зіткнувся. Перед ним був той, кого віп після розповідей Наталі подумки називав "братиком". Вони бачились тільки раз, але П'єр Лакур відразу простяг йому руку. "Братик" був височенного зросту, з мужнім, відзначив подумки Жіль, і вродливим обличчям. Жіль усміхнувся, пригадавши, як приревнував до нього Наталі на балу у Касіньяків.

— Ми вже втратили надію вас побачити,— мовив Лакур.— Ви зовсім не з'являєтесь у товаристві. Я скрізь бачу вашу сестру, а вас ніколи.

— Я справді не дуже люблю бувати у товаристві,— відповів Жіль.

— Вам, певно, нудні наші провінційні свята?

В голосі Лакура пробивалась агресивність, але Жілю захотілося заприязнитися з ним.

— Ну що ви! Просто я стомився в Парижі і приїхав сюди відпочити.

Запала недовга мовчанка, і раптом П'єр Лакур, нібп набравшися рішучості, узяв Жіля за лікоть.

— Мені хотілося б поговорити з вами... ви знаєте, що я дуже... дружу зі своєю сестрою?

— Так, знаю,— з усміхом відповів Жіль.

Він не збирався вдавати з себе здивованого. П'єрові або відомо все, аоо нічого. У всякому разі, в обличчі цього чоловіка щось подобалось Жілю,— в ньому відчувалася тро-хи^ незграбна відвертість і ясний розум, вднак перші ж "братикові" слова збентежили Жіля.

— Наталі любить вас,— різко кинув він,— і це мене непокоїть.

Він промовив це відвернувшись, і Жіль на секунду засумпівався, чи правильно він його зрозумів.

— Чому ж це вас непокоїть?

! — Тому, що ви, даруйте, не викликаєте в мене поваги.

Стоячи в цій темній кімнаті, вони розмовляли півго-лосом, немов вороги, що вмовляються про таємну неминучу дуель. У Жіля закалатало серце.

— За що ви не поважаєте мене? Я вас не знаю.

— Наталі вас любить, і ви, судячи з ваших слів, також любите її. Чому ж вона й досі тут? Чи ви маєте її за міщанку, звиклу до любовних пригод? А може, ви гадаєте, що їй можна позаздрити в теперішньому становищі? Невже ви так погано її знаєте?

— Вона вирішила зачекати до кінця літа...— почав був Жіль.

П'єр Лакур люто махнув рукою.

— ...нічого вона не вирішила. Вона думає, що ви не впевнений у собі, і не хоче вас примушувати. Ото й усе. Уже цілий місяць її життя — самі компроміси, а вона завжди терпіти не могла половинчатості. І все це. — через вас.

Жіль почав нервуватись. Добродій Лакур, граючи роль шляхетного брата, зайшов надто далеко.

— Не схоже, що я її перше захоплення.

— Ні. Але, безумовно, її перша пристрасть. Я дуже боюся за Наталі.

— Чому?

— Бо ви — слабкий, безхарактерний себелюб.

— Всі чоловіки себелюби,— сухо зауважив Жіль.

— Але не всі чоловіки втішаються цим.

Тепер вони ладні були кинутись один на одного з кулаками. Жіль намагався опанувати себе. П'єр мав рацію і водночас помилявся. Жіль глибоко зітхнув.

— А що зробили б ви на моєму місці?

— Я ніколи не був би на вашому місці: якби я був не я, а хтось інший, і Наталі не була моєю сестрою, я б уже давно викрав її...

Він підвищив голос, і Жіль усміхнувся:

— Боже, як вп її любите...

— Я мусив вам сказати це, так?

Минуло кілька хвилин у мовчанні.

— Але я люблю її,— тихо промовив Жіль.

— Тоді потурбуйтесь про неї.

П'єрове обличчя тепер було пе розлючене, а навпаки — сумне і благальне, майже покірне; такий вираз Жіль уже бачив у Наталі. У нього стислося серце.

— Ви вважаєте, я повинен забрати її? Завтра?

— Так,— відповів Лакур,— якнайшвидше. Вона надто (Нещасна.

Вони пильно подивились один на одного. За три кроки |від них весело гув вечір Сільвенерів. Жіля опанувало лі-іричне, навіть романтичне піднесення.

— Я так і зроблю,— сказав він.— І піклуватнмуся про неї.

Йому вже ввижалось, як він перетинає бенкетну залу, хапає Наталі за руку і, не кажучи й слова, проводить її жрізь натовп приголомшених гостей. Наче в дев'ятнадцятому сторіччі. Лакурів голос протверезив його. І — Сільвенер порядна людина. Вона має покинути його досить пристойно. Якщо можна покинути кого-небудь пристойно.

У Жіля майнув спогад про Елоїзу, і він нічого не відповів.

і — І ніколи не забувайте, що Наталі цільна натура, цільна й пристрасна.

Лакур пройшов повз Жіля і знпк. Ці кілька хвилин розмови були схожі па сон. Якщо добре поміркувати, цей хлопець був," певно, трохц не прп своєму розумі. Зате ІЖілю все стало ясно. 1, цілуючи наприкінці вечора руку Наталі, залишаючи її саму на горішній площадці сходів Ііоруч із чоловіком, у її домі, раптом усвідомивши, що ця Иинка, яку він мав за свою, не може зараз піти разом з Ним, що вона через це в такому самому відчаї, як і він, Жіль наважився остаточно.

Частина п'ята

ПАРИЖ Розділ І

Що ж зрештою сталося?

Вони були в його паризькій квартирі; Наталі щойно приїхала, він чекав її цілих три дні без ніякої звістки. І ось вона тут, розгублена й притихла, наче оглушена якимось ударом. Наталі тільки-но поставила в передпокої валізу, кинула на бильце стільця пальто; вона приїхала не попередивши і, здавалося, ось-ось поїде назад. Вона навіть не оглянула квартиру, і це було досить дивно, як-ие-як тут їй віднині з ним жити — так вони вирішили вдвох на другий день після прийому в її лімозькому домі, вирішили в якомусь екстазі глибокого щастя. Глибокого й мудрого. Жіль не знав, що щастя може мати відтінок непохитної й ніжної мудрості, яка допомагає робити те, що треба робити. І все я* Наталі зажадала, щоб він поїхав раніше — для пристойності, як сказала вона, і тільки через три дні, коли він уже божеволів від тривоги, ця мовчунка без попередження з'явилася до нього. Він простяг до неї руки, посадив її, налив склянку вина, а вона все мовчала.

— Та скажи ж мені, що в тебе сталося?

— Нічого не сталося,— відповіла вона, немов роздратовано. — Я мала розмову із Франсуа, бачила брата, він відвіз мене на вокзал, я не встигла тебе повідомити, взяла таксі, в мене була адреса...

— А якби не застала мене вдома?

— Ти сказав, що чекатимеш.

І щось у погляді Наталі — немов спогад про невимовно жорстокі хвилини — відкрило йому очі на те, якою дрібницею було його вимушене нервове холостяцьке чекання. Адже вона порвала з усім своїм попереднім життям, а він тільки й того, що нудьгував. Не можна й порівняти: одна річ — перечитувати

знічев'я старі газети, а інша — заявитп чоловікові, що вже не любиш його. Він нахилився, поцілував Наталі у щоку.

— Як він повівся?

Вона кинула на нього здивований погляд:

— А тобі що до того? Ти ніколи не цікавився, як віп ; поводиться, коли я жила ним, правда? А як я з ппм розлучилася...

! — Я лише хотів знати... чи не було це надто принизливо, особливо для тебе.

— Що мені,— сказала вона.— Я пішла від нього до коханої людини. А він залишився сам. Розумієш...

У Жіля майнула досить цинічна думка: кінець кінцсч з емоційного погляду покинутий чоловік виявився ще обтяжливішим, ніж наявний. Наталі трохи тремтіла. Жіль ! тримав у долонях її крижані руки, і йому підсвідомо хотілося, щоб вона розплакалася, усе розповіла, в усьому звірилася або кинулася до нього в обійми в пориві чуттєвої 'Пристрасті, яку часто породжує власна жорстокість щодо [третіх осіб. Надто боляче йому було дивитися на цю закляклу, соромливу й безмовну жінку.

; — Тобі страшно,— промовив він.— Тобі важко, давай ©глянемо мою хату. Він "опорядив" для неї свій дім з не звичним для себе запалом. Консьєржка скрізь прибрала, він купив чаю, пачку паперових серветок, обе-

ремки квітів, пачку печива і нову платівку. Консьєржчпп [чоловік замінив у холодильнику перегорілі запобіжники, і Ітой

запрацював. Одне слово, Жіль думав про що завгодно, крім страждань Наталі. Точніше він уявляв їх собі, як театральну сцену з несподіваними поворотами і ускладненнями, зі слізьми н риданнями — загалом, як подію, про яку с що розповісти, навіть захоплюючу подію, рін не уявляв собі цього тихого відчаю. І Вона встала, машинально пішла за ним. По суті, пірого було дивитися, крім кухні, спальні й маленької ваиної, облицьованої дерев'яними панелями (естетичне нововведення Елоїзи). Наталі чемно й неуважно окинула оком квартиру. Ніхто й не подумав би, що вона спатиме в цій постелі, вішатиме одяг у цій шафі,— ніхто, навіть сам Жіль. Його охопив панічний жах. А що, як вона не наважилась? Що, як вона приїхала сказати йому (повідомляти листом або телефоном не в її вдачі) — атож, приїхала, аби тільки сказати, що не може піти до нього. І раптом квіти, що він купив, широке, уже розстелене ліжко для пеї, наступний вересень, майбутня зима, саме життя здалися Жілю огидні, пестерпні. Віп узяв Наталі за руку, повернув до себе обличчям.

— Тобі тут подобається?

— Звичайно,— сказала вона,— тут чарівно.

І це "чарівно" остаточно добило Жіля. її мовчання, холодна стриманість, крижані руки, погляд, скерований десь убік... Все свідчило,— Наталі розлюбила його... Неспроста він так тривожився всі три дні нестерпного очікування, ледве розгорнувши, кидав на підлогу газети, брав і одразу ж клав телефонну трубку — все це були незаперечні симптоми. Він зостанеться знову сам, вона поїде, покине його. Він одвернувся од Наталі, підступив до вікна. На місто спустилася ніч. Але на вулицях все ще по-літньому панувало пожвавлення. А він був зовсім самотній.

— Жіль,— покликала Наталі.

Віп обернувся. Вона лежала на ліжку, скинувши черевички. Ні, сьогодні вопа не поїде, вона побуде ще вечір, ще ніч зі своїм "любим", своїм "коханим", а скаже йому вранці, перед від'їздом. Звичайно, вона чесна жінка, але є втіхп, від яких не відмовляються. Відчуваючи, як у ньому здіймається хвиля гніву, Жіль відійшов од вікна і сів на край ліжка. Яка вродлива була Наталі в цю хвилину — стомлена, неуважна й пache зверхня. Він кохав її.

— Ти мене кликала?

Наталі здивовано подивилася на нього, простягла руку. Він на льоту вхопив її, стиснув.

— Ти мені даруєш останню ніч? Вона ледь підвелася. Він повів далі:

— А завтра скажеш, що не можеш так жорстоко повестися з Франсуа, поламати всі свої звички і таке інше... І поїдеш від мене. Так?

Розгніваний, він чекав, що, вражена його інтуїтивним передчуттям, Наталі знітиться, розгубиться під ударом правди. Але вона тільки пильпо дивилась на нього широко розплющеними очима, що враз наповнилися слізьми, хоча на обличчі не здригнулася жодна рисочка, і тут він збагнув, що помилився. Засоромившись, він з полегкістю впав поруч неї і ввіткнувся головою в її плече. Він уже не міг вимовити жодного слова. Вона прошепотіла:

— Боже мій, Жілю, який же ти егоїст...

— Я так боявся,— відповів він.— Цілих трп дні. Та ще й тепер... Ти ніколи не.підеш від мене?

Настало коротке мовчання. Потім почувся звичний голос Наталі, лагідний, з глузливими нотками.

— Ні. Принаймні поки ти сам цього не захочеш.

— Такого удару я не знесу,— тихо промовив Жіль,— я щойно переконався.

Він не ворушився. Він знову вдпхав аромат її тіла, так щільно пов'язаний у спогадах із зеленню луків, зі свіжою травою, з порожньою мансардою. Йому здавалося дивним, здавалося майже блюзнірством вдихати цей запах тут, у цій міській кімнаті, де перебувало стільки жінок, де жила Елоїза. Бачачи свою спальню крізь пелену отнх п'янких пахощів, та ще й відгороджену від нього плечем Наталі, він сам ніби не пізнавав її. Він був тут чужп.м, і ця налякана жінка теж. Так само вони могли б бути в номері якогось готелю, як безпритульні коханці, про яких співає Шаф. Але ж вій поєднав тепер свою долю з долею Наталі, вони у себе вдома. Звідки ж оця його незбагненна збентеженість? Щось йому стискало горло, але не панічний страх, як у минулі дні, не гпів і ие туга, а щось значно глибше іі Незнане, шось схоже па передчуття катастрофи. Він пртіпав до Наталі, шепотів їй пестливі слова, стиха стогнав, її долоня лежала в нього на шиї, дихала Наталі рівно, тихо, і раптом Жіль зрозумів, що вона спить. Він устав, пішов до холодильника, відкоркував пляшку шампанського, налив повний келих і підійшов з ним до ліжка. Лице Наталі було довірливе, стомлене, лагідне. Жіль підніс над нею свій келих, заприсягнувся в душі, що ніколи не заподів їй зла, і залпом випив холодне шампанське. І тоді йому пригадалося, як він одним духом вихилив пляшку теплого пива в кав'ярні, коли розмовляв там з Жаном і зізнався, що кохає цю жінку. Було це місяць — ні, десять місяців тому. А тепер вона в цьому домі, вона належить йому, він виграв. І він не міг стримати посмішки. Він подумки сміявся зі свого засліплення, зі своєї

впертості, з власних уявлень про почуття відповідальності, зі свого шаленства, зі своїх перемог.

Розділ її

— Я ще нічого по повідомив тобі про Елоїзу,— сказав Жан, сміючись.— Гадаю, він доповів вам про сердешну Елоїзу.

Наталі усміхнулась і кивнула головою. Вони сиділи втрьох у ресторанчику на набережній. Жан і Наталі відразу заприязнилися, і Жіля це тішило.

— Я був певен, що він розповідав вам про неї. Жіль зовсім не вміє мовчати. Єдиний раз він по-справжньому намагався втриматися, коли йшлося про вас. От тоді я й зрозумів, що він вас кохає. І змусив його зізнатися. Але цього, гадаю, він вам пе розповідав.

— Добре, годі,— сказав Жіль.

Але він блажепно всміхався. Звісно, його втіха була трохи хлоп'ячою, та все ж приємно чути, як твій найкращий друг і твоя кохана лагідно посміюються з тебе. В таких випадках почуваєш себе невразливим, немов цікава, ламка, але недоступна річ, лише згодом ототожнюєш себе з тією річчю, усвідомлюєш, що йдеться саме про тебе, м відчуваєш себе важливим, коханим.

— Гаразд, зараз я розчарую тебе: Елоїза робить карколомну кар'єру — вона стала коханкою фотографа шшер один в журналі "Вог" і в неї все добре. Подивіться, Наталі: він таки розчарований. Йому хотілося б, щоб жінки ридали за ним усе своє життя.

— Чхати мені на них,— кинув Жіль.

— На твоєму місці я теж чхав би на них,— мовив Жан і, взявши руку Наталі, поцілував її.

У відповідь Наталі усміхнулася йому. Вони вже тиждень блукали по ще малолюдному серпневому Парижу, вже тиждень щоночі спали разом у широкому ліжку на вулиці Дофіна, і Наталі здавалася цілком щасливою. Вони ні з ким не бачилися, крім Жана, який пещодавно повернувся з відпустки. От тільки, коли він дві години тому заїхав по них, Наталі поводилася в квартирі, як випадкова гостя: Жілю самому довелося брати склянки, діставати з холодильника лід і таке інше. Не забути б якось запитати Жіля, у чому річ.

— Мені треба заїхати до клубу,— сказав Жап.— Наталі вже побувала там? Ні? Вам неодмінно треба туди сходити — побачити, які на вас чатують вечори з цим шалапутом.

Наталі встала й пішла поправити зачіску. Жан провів її поглядом, і його велике обличчя враз посмутніло.

— Вона з біса вродлива,— промовив він. —" Ти вважаєш? — запитав Жіль.

Запитав ніби між іншим таким тонесеньким фальцетом, Що обидва разом розсміялися.

— Вона краща за тебе,— замріяно вів далі Жан,— набагато краща. Я кажу не про зовнішність,— додав він.

— Дякую,— мовив Жіль.

— Постарайся...— почав був Жан і, похитавши головою, Sämobk.

— О, я знаю,— весело підхопив Жіль.— Постарайся ЕЄ завдати їй болю, зберегти її такою, як тепер, не бути таким егоїстом, поводитись як справжній чоловік і т. ін. і т. ін.

— Так,— підтвердив Жан,— постарайся.

Обидва пильно подивилися один на одного і водночас відвели погляд. Часом Жіль ненавидів себе такого, яким відбивався в Жанових очах. Вони встали і, як тільки Наталі повернулася, подалися до клубу.

В клубі стояв веселий гамір. Здавалося, для парижан серпень уже закінчився. їх зустрів засмаглий, аж коричневий П'єр. "Здоров, синку",— вигукнув він і прнтис Жіля до грудей, геть забувши, що під час останньої зустрічі дав йому стусана. Зацікавлено, ніби складав їй ціну, глянув па Наталі. Жіль завагався. З'явившись із будь-якою іншою жінкою, він сказав би: "Наталі, ось П'єр, познайомся". Та й по всьому, нову коханку Жіля Лантьє, виявляється, звуть Наталі. Але тут він не міг. Він гордовито промовив: "Наталі, дозволь відрекомендувати тобі П'єра Леру. П'єр, познайомся — мадам Сільвенер". І зашарівся. Цей самий церемоніал повторювався разів з п'ятнадцять за вечір. Чоловіки ляскали Жіля по плечу, дівчата за тогочасними неписаними правилами взаємної приязні цілували, і щоразу, звільняючись від міцної долоні чи тендітної ручки — залежно від статі приятелів (та й то не обов'язково),— Жіль відрекомендовував того чи іншого мадам Сільвенер. І щоразу його проста ввічливість явно дивувала знайомих і потішала Жана. Це бентежило Наталі, яка нічого не розуміла, але Жіль не здавався. Звичайно, до них підійшов і його давній приятель Нікола, що був уже добре під чаркою, і, належно відрекомендований, звернувся до Наталі:

— То це ви його у пас викрали? Тут, знаєте, непокоїлись. Але повірте, на його місці я ніколи не повернувся б.

Він добродушно засміявся, як і належить галантному чоловікові, й спокійно сів за їхній столик.

— Сподіваюсь, ви почастуєте мене, щоб відзначити таку подію?

— Ми нічого не відзначаємо,— сказав роздратовано Жіль.— До твого приходу ми відзначали наш спокій.

— Боже мій,— вигукнув Нікола, що не був надто вразливий і найперше хотів випити.— Боже мій, та він вас ревнує!.. Я певний, що дама буде в захваті, якщо ми вип'ємо на честь її першої появи в клубі, адже я ніколи не бачив вас тут, правда? Інакше я запам'ятав би, запевняю вас...

Ніжно всміхаючись до Наталі, він заволодів пляшкою, що стояла на столі, й налив собі повну склянку віскі. Жіль аж скипів, тим паче що Жан, який сидів навпроти, мружив очі, ледве стримуючи сміх. Наталі, сидячи поруч, не зронила жодного слова.

— Послухай, Нікола,— не витримав Жіль,— у нас ділова розмова.

— Якщо у вас ділова розмова, то мадам Сільвенер нудно слухати вас. Чи не хочете потанцювати зі мною, мадам?

І раптом Наталі розсміялася, а слідом зареготав і Жан. Вони не могли зупинитися. Веселун Нікола і собі розсміявся, не забувши ще раз наповнити свою склянку. Тільки Жіль,

принижений і розлючений, намагався зберегти поважне обличчя.

— Ха-ха-ха,— аж гикав зо сміху Жан,— якби ти бачив себе оце збоку!..

Наталі сміялася до сліз, і Жіль силувано посміхнувся також. Йому захотілось покинути обох цих ідіотів, пересісти за інший столик і напитися з давніми приятелями. Він так давно не бачився з ними, кінець кінцем. І якщо всі його зусилля пощадити самолюбство своєї коханки увінчались такими сумними наслідками, то йому лишалось тільки начхати на все. Це дуже просто.

— А чом би тобі не потанцювати? — сказав віп Наталі.

— Я такого не танцюю,— відповіла вона,— ти ж знаєш.

fío ображайтесь на мене, мосьє,— сказала вона Школа.— Я приїхала з провінції.

— Боже мій,— вигукнув Нікола.— Звідки саме?

— З Лімузена.

— З Лімузена? Я нестямно люблю Лімузен! У мене там навіть родичі є. Треба це примочити. Жілю, випиймо за Лімузен.

І на очах у пригніченого Жіля між Наталі й Нікола почалася довга розмова про чудові лімузепські краєвиди, про жнива і збір винограду — це останнє найбільш подобалось Нікола. Була вже друга година ночі, коли веселий, трохи напідпитку Жан підвіз їх додому. Наталі похитувало, а в Жіля був поганий

настрій. У ванній він підготував кілька колючих фраз, та, коли повернувся до спальні, Наталі міцно спала. Жіль ліг поруч і довго не міг склепити очей.

Розділ III

Наступного ранку, коли Наталі прокинулась, на її обличчі відбивалися засоромленість і подив, як у людини, що хоча й випила зайвого і почуває себе трохи винною, проте чудово виспалася, відпочила, свіжа й бадьора. Вона крадькома подивилася на Жіля, і він мимоволі всміхнувся.

— То як? Бачила уві сні Нікола?

— Нікола мені страшенно сподобався,— відповіла вона.— Він подібний до великого, плохого пса.

— Тобто великого, п'яного пса,— сказав Жіль.— До речі, я не знав, що ти вмієш пити.

Вона подпвплась на нього і, трохи помовчавши, мовила:

— Річ у тім,— сказала вона,— річ у тім, що мені було страшно. Я нікого не знала, а ти знав усіх. До того ж я мала такий смішний вигляд поряд з тими дівчатами.

Жіль з подивом звів на неї очі.

— Саме так. На мені була звичайнісінька чорна сукня, простий разок перлів, а вони всі були як Діани-мисливи-ці. І ти явно ніяковів, знайомлячи мене з усіма...

— О, це вже занадто! — обурився Жіль.— Це занадто!.. Невже ти думаєш, що я можу соромитись тебе?

Пригорнувши її, він перекинувся горілиць. їй було страшно... Наталі, яка нічого не боялась, яка кинула виклик усій лімузенській провінції, яка залишила чоловіка, раптом злякалася в клубі добродушних п'яничок. Жіля це і смішило й розчулювало.

— Не те, що соромитись,— задумливо сказала вона.— Ні, не соромитись. Але тобі могло бути нудно зі мною. Тому я й зраділа, коли Нікола підсів до нас.

— Але ж з нами був Жан. Він вважає тебе справжнім чудом.

— Бачиш, Жан передусім твій друг. Який би вибрик ти не зробив щодо нього чи щодо мене, він тобі все простить. Я навіть думаю, чи не тішить його якоюсь мірою, коли ти щось робиш не так.

— Ти з глузду з'їхала,— сказав Жіль.

Та все ж йому тепер пригадалось, яким радісним бував часом Жан, коли він, Жіль, опинявся "на спаді", як вони обидва казали, і схвалював усі його крайнощі, а то й зовсім безглузді вчинки. Жан заспокоював друга, намагався навести на розум, але робив це з якоюсь веселою поблажливістю, майже з захватом і цим тільки підбурював його викидати коники. У всякому разі, ніхто насправді не знає ні своїх друзів, ні того, який прихований вплив — іноді самі того не відчуваючи — вони справляють на нас. Та все ж смішно собі уявити Жана, друзяку Жана, в ролі підступного сатани. Жіль засміявся.

— Ти все піддаєш сумнівам. Ти маєш намір перевернути мені все життя?

— Мені здається, що моє життя ти не дуже щадив,— миролюбно зауважила Наталі.

Приплющивши очі, вона дивилась на Жіля. Може, минулого вечора вона й боялася всіх цих людей, але зараз, уранці, його вона анітрохи не боялась.

— Ти сувора й жорстока жінка,— сказав він.— Нікого ти не боїшся. Крім того, ти алкоголічка. Ти ще й розпусниця,— закінчив він, навалившись на неї.— Треба буде познайомити тебе з Жільдою.

— А хто така Жільда?

Тепер він був на ній, жадав її і зовсім не мав охоти розмовляти про Жільду. Та все ж він зніяковіло пробурмотів:

— Розпусниця.

— О-о-о,— сказала вона,— всі жінки можуть бути розпусницями. Я сама, ти знаєш... Це нічого пе означає. Насолода, коли когось любиш...

— Помовч, балакухо,— сказав він.

Пообідали вони в Ліпна дуже пізно, і Жіль відрекомендовував Наталі на вчорашній лад, але зовсім невимушено. Через три дні він почне працювати, його коханка вродлива, любить його,— він був щасливий. Йому не вкладалось у голові, як він міг три місяці тому бути таким жалюгідним, зневіреним. Він був розклеївся, хоч і сам того не

усвідомлював. А тепер йому належав цілий світ. І тут Жілю захотілося шампанського. Закушувати шампанське квашеною капустою — справжній ідіотизм, але вони таки випили пляшку шампанського.

Потім сходили в сусідній кінотеатр на безглуздий фільм, і Жіль весь сеанс шепотів па вухо Наталі нісенітниці, чим страшенно сердив її, звиклу ставитись до будь-якого видовища з дитячою серйозністю і увагою. Між іншим, Наталі вже три дні набридала йому, щоб піти разом до театру на інтелектуальну, як казали, чудову п'єсу; на саму думку про це у нього холола кров. Він уже цілі роки не потикався до театру, його жахали заздалегідь сплановані вечори, і тому він глузував з "провінційних", за його словами, нахилів Наталі.

— Встигнеш,— відмахувався віп.— Не па тиждень же ти приїхала до Парижа. Не обов'язково все побачити протягом тижня, аби тільки мати що розповісти ліможським добродійницям з Червоного Хреста.

— Та я люблю такі речі. І мені хотітиметься саме з тобою розмовляти про них.

— От комедія,— зітхав він.— І треба ж мені було натрапити на інтелектуалку.

— А я від тебе ніколи цього й не приховувала,— без тіні усмішки відповіла вона, тоді як Жіль реготав до сліз на думку про Наталі, його коханку з гарячим вимогливим тілом, у ролі інтелектуалки. Але іноді він дивувався, помічаючи з якоїсь дрібниці, наскільки глибша й ширша її культура проти його власної. Звичайно, живучи в провінції, тридцятирічна Наталі мала час для читання, але вона справді "любила такі речі", і коли Жіль, стомившися сперечатись, відбувався якимось

парадоксом або модною банальністю, Наталі йому не давала попуску — вражена, вона накидалась на нього з таким гнівом, ніби він виявився не гідним самого себе.

— Люба моя, я не дуже інтелігентна людина,—казав він (хоча був переконаний у протилежному),— ти мусиш змиритися з цим.

— Але ж ти міг би стати інтелігентною людиною, якби користувався своїм інтелектом не тільки у приватному житті. Ти нічим не цікавишся. І як тебе тримають у тій газеті?

— Тримають: я працьовитий, злагідливий і добре клацаю па машпнці.

Наталі знизувала плечима і сміялася, але в її сміхові вчувалась гіркота. А втім, такі пересварки дуже тішили Жіля. Він страшенно любив, коли його "пиляли". Все це, звичайно, кінчалося словами кохання, пестощами, і Жіль, підкоряючи її своїй владі у пристрасному поєдинку, уривчастим голосом допитувався, чи добре їй з її безголовим коханцем. Він ще був у тій чудовій смузі кохання, коли закохані залюбки сваряться і навіть уявити собі не можуїь, що їхні лагідні суперечки можуть бути зародками, провісниками далеко прикріших сутичок.

Розділ IV

Вперше за два місяці, відколи Жіль знову став до роботи, йому закортіло перед тим, як іти додому, випити чарку па самоті в якому-небудь барі. Приємно уявити себе молодим і вільним, коли тебе десь чекає людина, яка кохає тебе і в якій ти цілком упевнений. Паризькі кав'ярні — безодні для самотпіх чоловіків, але трампліни для щасливих коханців. Жіль не квапився, він навіть грайливо перекинувся кількома словами з

бармепкою і переглянув вечірню газету. Він не задумувався, чому не зразу йде додому; просто він вдячний був Наталі за те, що завдяки їй ця безглузда зумисна затримка здавалась йому яскравим багатонадійним втіленням його незалежності, його волі. Адже людина буває вільною лише щодо когось іншого. І якщо це почуття супроводить його в дні щастя, то така воля тим більше неоціненна. Того дня він добре попрацював, а ввечері мав іти в ресторан з Фермоном, Жаном і Наталі. Ще невідомо було, чи з'явиться Фермон зі своєю дружиною. Напевне, ні, бо Жіль і Жан прийдуть з коханками. Жілю треба було квапитися додому, щоб попередити Наталі й переодягтися. Однак у цьому барі його охопило приємне почуття безтурботності, біезжурності і хотілося, щоб воно тривало якомога довше. Наталі, безперечно, буде вже дома, трохи стомлена безперервними відкриттями нових визначних місць Парижа, його музеїв, давніх кварталів, у які вона щодня поринала знову і знову, до чого Жіль ставився досить скептично. Вона знала тепер вулиці, кав'ярні, картинні галереї, про які Жіль ніколи й не чув, і він уже стривожено думав, коли ж вона закінчить вивчати місто.

Т що вона робптпмс потім? Bonn щодпя вечеряли в ресторані, іпколп ходили до клубу, де Наталі щоразу виказувала цілковиту байдужість до "цікавих" людей, з якими Жіль знайомив її, і виняткову, як у російських романах, приязнь до Нікола,— вона була уважна тільки до нього й до Жіля. Л втім, Жіль із подивом помітив, що цей тлустий простак Нікола свого часу багато читав, що віп (коли більш-менш тверезий) має доспть топку натуру й проникливий розум, до того ж просто, на очах закохується в Наталі. Зрештою виходило досить смішно: замість пліткувати про молодих акторів воші розмовляли про персонажів Золя, і хоча Жіль не сподівався почути чогось пового, все ж таки він дізнавався чимало цікавого. Наталі палко обурювалась тим, що пе знаходиться жодного досить проникливого продюсера, котрий довірив би

Нікола якихось триста мільйонів франків; а яка благородна в нього натура — навіть пе озлобився через таку кричущу несправедливість. Жіль не заперечував, його майже зворушувала пристрасність Наталі, і тому він не хотів пояснювати їй, що Нікола, як усім відомо, невиправне ледащо, безнадійний п'яничка, хоча пройшов шість курсів лікування від алкоголізму, і вже років десять цілковитий імпотепт у будь-якому значенні цього слова. Іноді до них приєднувався Жан у супроводі своєї телиці Марти, що явно лякалась як непристойності і самої Наталі, і її розмов: на думку Марти, ланки мають лише слухати й мовчати. Інколи і в Жанових очах з'являлось майже таке само невдоволення. Але Жіль знав його причину: п'ятнадцять [років вони розмовляли через голови жінок покірних і чарівних, і те, що між ними раптом з'явилась жінка чарівна 'і з жвавим розумом, могло викликати в Жана тільки ревнощі. Ті ревнощі між друзями, що часто пайнебезпечпіші. Жіль добродушно і навіть з деякою гордістю слухав, як [Наталі ставить запитання, кидає репліки, іноді різко заперечує, але не втрачав спокою. За якусь годпну-дві вона [Належатиме йому, закохана, покірна як ніколи й нікому,

I1 Цього йому було більш ніж досить. Віп знав: Міпервa

і

незабаром перетвориться на пристрасну коханку. Хоча вона ще не носить піжам і чобіток Діан-мисливиць з їхнього клубу, її горде обличчя, зеленаві очі, стримана внутрішня сила, що відчувалася в усьому тілі, відразу відсували на задній план її простеньку чорну сукню й разки перлів, які давно вийшли з моди, але з якими вона все ще не хотіла розлучатись. Навпаки, Жіля опановувало еротичне хвилювання, коли він спостерігав цю молоду, трохи старомодну жінку, слухав, як вона завзято дискутує про Бальзака, і знав, що хоча ця вихована молода жінка каже "ви" всім отим веселим опівнічникам і пліткарям,

вона за кілька годин лежатиме в його обіймах гола і, безумовно, сміливіша у коханні, ніж будь-яка з модернових дівуль їхнього клубу. До того ж із кількох красномовних поглядів небагатьох справжніх серцеїдів у їхньому клубі він зрозумів, що йому заздрять.

Вечеря мала відбутись у великому ресторані на правому березі Сени; через Жіля вони приїхали з невеликим запізненням. Фермой з'явився сам і вибачився за відсутність дружини однією лише фразою, яка викликала посмішку і в Жіля, і в Жана. Він здивовано поглянув на Наталі, певна річ, здивувавшись, що вечерятиме не в компанії арти-сточки, і з трохи зніяковілим виглядом зробив замовлення. Марта, яку, напевне, вимуштрував Жан, утупилася в нього з таким безмежним зачудуванням, що Жіль ледве стримував сміх. Він знав, що Фермой ним задоволений, що Наталі цікаво познайомитися з видавцем газети,— отож усе буде добре. І справді, спершу все йшло добре. Фермой запитав Наталі, чи їй до вподоби ресторан, вона відповіла, що вже бувала тут із чоловіком і їла пречудові устриці. Фермой, видно, поінформований, поставив неодмінне запитання про Лімузен, Наталі відповіла дуже коротко, і після цього розмова стала загальною і потекла в спокійному руслі. Власне, вели її Наталі й Фермой, і він уже став дивитись на неї ледь запитальним поглядом, ніби дивуючись, що вона могла знайти в такому чоловікові, як цей Жіль. Наталі, відгадавши його думки, подарувала таку ніжну усмішку своєму коханцеві, що той вдячно потиснув їй руку під столом. Тепер Фермонові вже хотілося їй сподобатись: він бундючився, просторікував, тим паче що був напідпитку, а Марта з надмірного захоплення закочувала під лоба витрішкуваті очі.

— Ми в дуже скрутному становищі,— заявив Фермон.— Події такі суперечливі...

— Вони завжди суперечливі,— відповіла Наталі.

— Одпе слово,— уривчасто мовив Фермон,— серцю, або розбнйся, або стань крем'яним, як сказав Стендаль.

— Здається, це НІамфор сказав,— зауважила Наталі.

— Пробачте?

Фермон завмер, не донісши виделку до рота. Він був готовий зробити широкий жест і запросити своїх співробітників на вечерю, навіть із коханками, але аж ніяк не бажав, щоб його повчали. Жіль штовхнув ногою Наталі, вона відповіла йому здивованим поглядом.

— Мені прикро вам суперечити,— безапеляційно заявив Фермон,— але це слова Стендаля. Здається навіть, з "Парм-Ького монастиря",— додав він мрійливо, і сам тон його репліки налякав Жіля: в ньому вчувався легкий сумнів, а це доводило, що Наталі має рацію.

— У всякому разі, чудовий вислів,— поквапливо додав він.— Якщо дозволите, я перевірю,— звернувся Фермон до Наталі і докинув, повернувшись до Жіля: — Хоч би що там |було, а я дуже радий, що ви познайомилися з молодою освіченою жінкою.— Він промовив це солодкавим голосом — певна ознака, що не на жарт лютував.— Ви змінилися.

Ніхто не проронив жодного слова. Жіль злегка вклонився.

— — Дякую,— сказав він.

і; Він сердився і на Фермона, якого вважав брутальним, ї на Наталі, яку вважав нетактовною. Наталі зашарілася. ^їастала довга хвилина гнітючого мовчання, і соме в ту

мить, коли Жіль хотів висловити захоплення чудово приготованим суфло, він почув поряд голос Наталі:

— Мені дуже прикро,— сказала вона.— Якби я знала, що вас може розгнівати, коли хтось поправить цитату, я промовчала б.

— Мене ніщо не може розгнівати, якщо це йде від гарненької жінки,— ледь осміхнувся Фермон.

"Я кінчу розсильним у його газеті",— подумав Жіль і благально подивився на Жана, що незворушно спостерігав перепалку. Незворушно і навіть з таємною втіхою. Але чому він радів? Тому, що Фермонові зрештою втерли носа, чи тому, що Наталі поставила Жіля в неприємне становище?.. Кінець вечері був не надто веселий, і розійшлись дуже рано. Коли вони лишились самі, уже вдома, Наталі обернулась до нього і сказала:

— Ти сердишся, Жіль? Але ж він теж добра штучка... Я рідко зустрічала таких самовдоволених чоловіків.

— Та все ж таки поки що він нас годує,— промовив Жіль.

— Але це пе дає йому права плутати Стсндаля з Шам-фором,— миролюбно заперечила Наталі,— та ще й з таким безглуздим апломбом...

— Безглуздим чи ні, але він мій патрон,— буркнув Жіль.

Йому самому було гидко казати такі речі. Він почував себе "новоспеченим керівником" або "давнім службовцем", у всякому разі аж ніяк не хитрим промітним хронікером, яким волів би бути. І все через оцю жінку, що сидить поруч і всміхається. Зрештою, чому вона не схотіла підіграти йому? Адже вона чудово знає життя, знає, що бувають випадки, коли треба намагатися сподобатись, часом промовчати, а потім самому посміятися з власного підлабузництва. Не можна в Парижі у тисяча дев'ятсот шістдесят сьомому році бути відвертим, та ще з його ремеслом. А не визпавати цієї істини принаймні негарно. Чому вона всюди вимагає безкомпроміспості, жахається половинчатості,

:О4

хоча якраз завдяки половипчатості — хочеш того чи ні — тільки й можна більш-менш спокійно жити? У нього було —таке почуття, ніби Наталі його зрадила, і він так їй це і сказав.

— Якби я любила половинчатість,— відповіла вона,— мене б тут не було. Я жила б у Ліможі і що два тижні приїздила б до тебе.

— Ти трохи плутаєш почуття і ефектні вчинки,— зауважив він.— Ти приїхала до мене тому, що покохала мене, тому, що я покохав тебе, й іншого вибору не було. Але навряд чи була подібна потреба сьогодні ввечері, коли ти розмовляла з Фермоном.

— Я тільки хочу сказати, що якби я могла терпіти цю людину, то чудово : могла б терпіти і своє колишнє життя — ось і все.

В душі у Жіля закипала злість, щось схоже на гостру образу — почуття, якого він ніколи досі не почував. > — Одне слово, тобі подобається твоя роль, роль жінки, (.що покинула все заради коханця, жінки, що бігає по музеях, мліє перед творами мистецтва, відкриває риси чехов-іських героїв у всяких Нікола з нашого клубу, жінки велич-іної, цільної, що випадково зв'язалася з нещасним писакою, легкодухим і не таким гарним від природи, як ти, а ти — [Справжня жінка, уважна і пристрасна, жінка, що...

— Так,— урвала вона його,— я досить цільна натура. І хоч я цим не пишаюся, мені здавалося, що якоюсь мірою саме за це ти мене й полюбив.

— Це й справді так,— задумливо сказав він.— Ти завжди маєш рацію.

і — Жіль,— стиха вигукнула вона.

— Він подивився на неї. В її очах світився панічний страх. Жіль обняв її. По суті, він поводиться, як справжній негідник. На цілі дні залишає її саму в незнайомому Іиісті, водить вечеряти з абиким та ще й за все це дорікає. ЗМоже, вона смертельно нудьгує в Парижі, може, всі її одчайдушні зусилля зберегти хоча б тінь гідності в ролі визнаної коханки такої людини, як він, викликані лише інстинктом самозбереження, так само конче важливим для неї, як і її пристрасть до нього... Чому вона не хоче вийти за нього заміж? Він разів десять пропонував їй узаконити їхні взаємини, і щоразу вона відмовлялася. Заради нього, звичайно, віп знав це. Він і справді боявся одруження, боявся безглуздо, по-міщанському, хоча й одхрещувався од міщанства. А вона мала б сказати "я згодна", розлучитися і потягти його за чуба до мерії, хоч би які сумніви й остра-хи вона в ньому вгадувала. Бувають моменти, коли людей треба примушувати, коли свідомо треба відмовлятися їх

розуміти і діяти в своїх інтересах проти їхньої волі, але зрештою для їхнього ж таки блага. Проте вона ніколи не зможе діяти такими методами, і за це він її й любив. Як усе заплуталося!

— Іди спати,— лагідно сказав він.— Уже пізно.'

Принаймні в їхньому широкому ліжку між ними не виникне ніяких ускладнень. Напевне, вона думала так само, бо була іще палкіша й ніжніша, ніж у минулі ночі. О п'ятій ранку він мимохіть прокинувся і побачив, що Наталі нерухомо сидить на ліжку і курить у темряві сигарету. Він хотів був одігнати від себе сон, розпитати її, але щось примусило його боягузливо заплющити очі й промовчати. Вони зможуть все нояспити одне одному й завтра, якщо треба ще щось пояснювати.

Розділ V

— Чарочку коньяку? Ми ще маємо час.

"Хоч і десяток",— подумав розлючений Жіль. Вони сиділи в одному з тих ресторанів, де неодмінно подають печеню з горщечках, а за чверть години будуть у театрі й дивпттгуться п'єсу, яку хотіла побачити Наталі. Вона розшукала в Парижі подругу дитинства, негарну розумну жінку, що вкрай невдало вийшла заміж за якогось промисловця, горланя й жуїра. Саме вона й запросила їх на вечерю, заздалегідь попередивши, що її чоловік — особа досить нудна, і, як тільки всі сіли за стіл, весело защебетала з давньою подругою про всілякі пригоди дитинства, полишивши Жіля на свого бовдура чоловіка. Перебравши всі теми — біржу, податки, ресторани й голлізм, Жіль відчув, що в нього ледве витримують нерви.

— Повірте своєму приятелеві Роже — я вае називатиму Жіль,— ми з вами порозуміємося, друзяко. На мепе театр зразу сон наганяє. А моя жінка щонайменше раз на місяць тягає мене в театри.

"Ось і знайшлось у нас щось спільне,— подумав з відразою Жіль.— Бідні трудяги чоловіки, яких їхні чарівні жіночки тягнуть вечорами з дому".

— Тим більше, що є телевізор,— не змовкав Роже.— Звичайно, що таке телевізор, ви й самі знаєте, і я з вами 8годен, але інколи там показують дуже цікаві штуки. Сидиш собі вдома, в зручному кріслі, спокійно куриш, цмулиш вино, і не треба платити скажених грошей, щоб помирати ;8 нудьги. Правду кажу?

і — Мені подобається театр,— твердо заперечив Жіль.— іАле коньяку я все-таки вип'ю.

'< — А пригадуєш...— почала була Наталі.— Про що ви (розмовляєте?

и Вона благально подивилась на Жіля, ніби просила пробачення.

Ь — Про театр,— глузливо відповів Жіль.— Мосьє... Про-ГОачте, Роже більше любить дивитися телевізор. £ — Мені неймовірно важко витягти його з дому,— скарала подруга дитинства.— Але в пас угода: раз па місяць В тягну його в театр.

е£ — Така доля й нас чекає,—сказав Жіль, дивлячись із ролючою посмішкою на Наталі.— Угода, ось у чо:.:у сила ирдружніх пар.

Наталі це всміхнулася. її щойно веселе обличчя стало таким сумним, що Жілю стало соромно. Зрештою, Наталі не знала в Парижі нікого, крім цієї бідолашної приятельки, і вона не винна, що в приятельки такий чоловік. І їй так приємно сходити в театр. Ну навіщо псувати їй вечір?

— Ти не вип'єш коньяку? — запитав він.

Він потягся через столик, узяв її за руку, всміхнувся. Наталі вдячно подивилась на нього, і Жіль відчув, як у нього стиснулося серце. Віп завдав їй болю, і так буде іще не раз, він це відчував. Чи ж велике лихо, якщо він одип вечір понудьгує? А скільки за три місяці вона нудьгувала в компанії його друзів? Правда, треба сказати, що жоден з його друзів не був таким жахливим балакуном, як оцей Роже, і потрібно вирости у провінції, щоб спілкуватися з такими парижанами, як Роже.

— Треба поспішати,— сказала подруга.— Ви не уявляє-то,— звернулась вона до Жіля,— яка я рада, що Наталі нарешті живе в Парижі. Сподіваюсь, ми часто будемо бачитись?..

Ці слова були сказані з запитальною і трохи тривожною інтонацією. Вона, без сумніву, знала, що являє собою її чоловік. Та хіба можна дорікати їй за такий шлюб? Зрештою, все логічно: поганенька на вроду дівчина ниділа у провінції, аж тут раптом з'явився парижанин... Все логічно, але Жіля обурювало те, що вона порівнювала себе з Наталі. Вони й справді одягалися трохи подібно і розмовляли жваво, наче школярки — такої розмови не почуєш між парижанками, що загалом надто заклопотані знайомими чоловіками,— їм не до душевних розмов з подругами. Але Наталі вродлива, в ній немає нічого міщанського і вона його любить. Жіль усміхнувся:

— Звичайно, тільки іноді для різноманітності ходитимем на вестерни.

— Як на зло, сьогодні по телевізору показували вестерн,— побивався Роже.— Наступного разу, друзяко, ми по-парубоцькому зостанемося вдома, а жінок пошлемо в театр,— хай дивляться там свою бридню. Що ви на це скажете?

Думка про такий вечір так явно налякала Жіля, що Наталі нервово засміялася. Вона стиха сміялася ще й у театрі і в темряві взяла його за руку. У відповідь він забрався під її хутряну пелерину і поклав руку їй на стегно, щоб збудити й розхвилювати її, але вона вже не зважала на нього, захоплена справді чудовим спектаклем, тоді як Жіль, знервований і обважнілий після клятої вечері, майже нічого не чув.

В антракті вони пішли, як заведено, випити віскі, і поки жінки палко ділилися враженнями, а Роже замовляв собі ще і ще, Жіль похмуро роздивлявся навколо. Здавалося, всі провінціали призначили одне одному побачення в цьому театрі. Тут були і молоді, і літні подружжя, парами й по четверо, дами в непогано пошитих скунсових і норкових пелеринах; всі святково вбрані, вони пишалися, що опинились тут, і жваво базікали про задуми драматурга із самовдоволенням і напускною невимушеністю французьких буржуа. Жіль добре знав, що на прем'єрах буває те саме, тільки публіка елегантніша, але саме ця елегантність — байдуже, вроджена чи набута — раптом здалася йому дуже важливою. Треба бути або снобом, або вже комуністом, але Жіль не міг відважитись ні на те, ні на друге.

Випивши неодмінну прощальну чарку в похмурому барі поблизу театру, вони нарешті розлучилися. Ведучи свою стару, нарешті викуплену "сімку", Жіль обережно і трохи іронічно мовчав. Зрештою Наталі сумно обізвалася:

— Ти страшенно нудьгував, правда?

— Та ні,— відповів Жіль.— П'єса чудова. Ми не заїдемо до клубу випити по останній чарці?

— А знаєш, вона була дуже славною дівчиною,—провадила Наталі, не відповідаючи на його запитання.— Такою милою, романтичною.

— Так, вона приваблива,— сказав Жіль.— Шкода, що вона вийшла заміж за того суб'єкта.

— Авжеж, дуже шкода.

Жіль з усмішкою повернувся до неї.

— Наталі, знаєш, я люблю тебе.

Він і сам не знав, навіщо це казав, просто відчував, що треба це сказати. Наталі нічого не відповіла, тільки стиснула його руку, що лежала на кермі. Вони під'їхали до клубу.

Дим, гамір, знайоме обличчя контролерки в дверях — усе це подіяло на Жіля, як струмінь свіжого повітря. Дивно все-таки. Вони відразу знайшли вільний столик і швидко випили по чарці. Жілю стало легко й весело, йому кортіло захмеліти, молоти дурниці, жартома з ким-небудь побитись, попустувати. Раптом віп побачив у другому кінці зали Жана в якійсь незнайомій компанії. Жан поманив його рукою, Жіль відразу встав і потяг за собою Наталі. Нарешті він опинився серед рівних собі, серед опівнічників, дегенератів, алкоголіків та нікчем. Лише підійшовши до столика, він упізнав Елоїзу. В шкіряному костюмі з коротенькою спідничкою, вся обвішана ланцюжками, вона була просто чарівна. Вона, ніби нічого й не

сталося, усміхнулася Жілю, кинула схвальний погляд на Наталі і відрекомендувала їм високого, трохи п'яного американця,— є жінки, що вваяїають за цілком природне знайомити всіх зі своїми офіційними коханцями. Жан, уСхМІхаючись, устав, посадив поруч себе Наталі. Зараз вона розповідатиме йому про п'єсу — Жан любив такі розмови,— і все буде добре. А він, Жіль, зможе дати собі волю, відчути себе молодим. Американець узяв його за плечі й намагався під грім музики щось йому сказати, але Жіль нічого не міг зрозуміти.

— Елоїза і ви... Before? Yes? 1

Сміючись, він показував пальцем то на Елоїзу, то на Жіля. Жіль нарешті зрозумів і засміявся також.

— Yes. It is me 2.

Він зустрів погляд Наталі й усміхнувся. У глибипі душі йому було приємно, що Наталі побачила Елоїзу, та ще коли Елоїза в такій чудовій формі. Це навіть лестило йому. Та й Наталі також.

— Це через нього я стільки вистраждала! — кричала Елоїза, щоб її почули в гаморі.

— Bad guy — сказав американець, трясучи Жіля.— А тепер ви сам?

— Ні,— горлав Жіль, бо музика залунала ще гучніше.— Я люблю он ту даму.

— Яку?

Жіль показав пальцем на Наталі, помітив па її обличчі жах, але не звертав на це уваги. Вона, звичайно, зрозуміла, про що він розмовляє, ну та й хай. Він казав, що любить її, гарному, симпатичному хлопцеві. Це не можна розцінювати як нескромність, просто — вияв доброзичливості, дружня нічна бесіда, яка не має значення. Він залпом випив велику склянку віскі. Після такого вечора в театрі він зрештою мав право трохи розслабитись. Таке право він заслужив.

— Тобі сподобалася п'єса? — запитав Жан.

— Яв захопленні,— відповів Жіль.— В за-хоп-лен-ні. Жан засміявся і повернувся до Наталі. Жілю було дуже

весело, йому здавалося, що він поводиться бездоганно і ні за що не відповідає. Цей нудний вечір кінчався так чудово!

— Ти міг би потанцювати зі мною па згадку про минулії добрі часи,— сказала Елоїза.

і Жіль не вмів і не любив танцювати, але яке це зараз має значення? І ось він уже тупцює серед танцівників, які рамі майже не рухаються. Чоловіки пе зводили очей з Елоїзи у вбранні жінки Тарзана.

І — О боже! — вигукнула вона.— Ти танцюєш пе краще, ніж раніше.

J Жіль мовчки всміхався. Він пізнавав її парфуми, йому

1 Тут: бешкетник (англ.).

було приємно, що в його житті стільки жінок, розставлених, як віхи.

— А як щодо решти? — питала вона далі.

— Ти стала безсоромною,— відповів він.— Але тут я тобі не можу відповісти.

А втім, чом би й ні? Було б цікаво знову коли-небудь переспати з цією "новою Елоїзою". Цікава все-таки гра слів. Жіль їй сказав про це, але вопа, мабуть, не зрозуміла. Наталі — та зрозуміла б, вона освічена. І тут Жіль побачив, що вона танцює у парі з тим американцем, що трохи спотикався; вопа, здається, нудьгувала. "Та розважайся ж! — з люттю подумав він.— Розважайся ти нарешті!" Жіль і Елоїза повернулися до столика найперші, Наталі й американець ще танцювали.

— Твоїй подрузі, здається, зовсім невесело,— сказала Елоїза.

— Твій дружок, мабуть, відтоптав їй ноги,— відповів Жіль.

— Він дуже славний,— сказала Елоїза.

"А ще два місяці тому вона не сказала б про іншого чоловіка, що він славний,— подумав Жіль.— Живучи зі мною, вона, мабуть, вважала чоловіків лихими". І несподівано його заполонило п'яне розчулення.

— Скажи мені, що ти щаслива, Елоїзо.

— Якщо це тобі приємно, скажу,— сухо відповіла вона й відвернулася.

В ту саму мпть перед його очима промайнув схилений, майже згорьовапий профіль Наталі, й Жіль вихилив ще одну чарку. "Жінки завжди однакові,— ніколи не бувають ВО" ни

щасливими. І в цьому завжди винні ми. Тільки й друзів, що чоловіки".— подумав Жіль і по-змовницькому переморгнувся з Жапом. Повернулась Наталі, й він підвівся. Вона нерішуче глянула на нього:

— Ти не стомився?

Ти бач, тепер їй захотілося додому, і якраз тоді, коли він розвеселився, коли тільки почав веселитися!..

— Ні,—відказав він.—Ходімо потапцюємо.

На щастя, заграли повільний фокстрот, давній повільний фокстрот, як тоді, влітку.

І враз йому згадався бал у саду поблизу Ліможа, той танець, згоду па який він вирвав у Наталі, приревнувавши її до брата. І як вони шалено потай цілувалися тоді за деревом... Наталі... Зараз вона плавно похитувалася з ним у танці, він жадав її, кохав її, свою провінціалочку, синю панчоху, свою шалену Наталі. Жіль нахилився, прошепотів це їй на вухо, і вона поклала голову йому на плече. І вже пе було ні приятелів, ні колишньої коханки, ні спільників — була тільки вона.

Минуло ще немало часу, поки вони, вже па світанку, виринули з цієї ночі, і Наталі довелося самій сісти за кермо й вести машину. Жіль ледве стояв на ногах, зате невпинно лив потоки слів, висловлюючи невиразні й сміливі думки. Справді, він знав, що відбувалося між ними. Поки він хворів, поки Наталі піклувалася про нього, як про дитину, він чув себе цільним, зібраним, повноцінним завдяки її коханню. А тепер, коли вже треба було піклуватися про неї, захищати її, він почував усю суперечливість своєї вдачі, свою роздвоєність. З одного боку, він — колишній Жіль, а з другого — Жіль, закоханий у Наталі.

Белькочучи, він усе це їй пояснював, коли вона вкладала його спати, але вона йому нічого не відповіла. А на світапку Жіля розбудив посильний з квіткової крамниці, який доставив величезний букет квітів, і Наталі, позіхаючи, розповіла, як американець цілу ніч умовляв її вийти за нього заміж.

Розділ VI

Жіль картав себе цілий день. Зрештою, при цій жінці він весь час виступає в ролі дурника. Він зовсім не розуміється на театрі, майже не знає літератури, не має доброго смаку, часом каже дурниці, навіть коли йдеться про ті питання, в яких він себе має за фахівця, а вона непомітно намагається виручити його. Як вона, мабуть, сміялася, спостерігаючи його залицяння до бідної Елоїзп, до тієї Елоїзи, яку багатий коханець — а він папевно не дурпий — був ладен кинути в ту саму мить заради неї, Наталі. Справді, в Наталі, при всій її вихованості й бездоганній поведінці, є щось таке, чим вона вирізняється серед усіх жінок; навіть п'яний американець і той це відчув. Коли вранці Жіль повернувся до спальні з розгубленим обличчям, тримаючи в руках великий букет квітів, Наталі, перше ніж пояснити, в чому річ, засміялася. А він кілька хвилин сидів на краю ліжка й бурмотів: "Оце-то так! Оце^то так!" — аж поки вона, сміючись, взяла у нього з рук букет і підвелася, щоб поцілувати.

— А що ти йому відповіла?

— Що це дуже люб'язно з його боку, але я кохаю іншого. Щоправда, я забула показати на тебе пальцем,— незворушно додала вопа.

— Він усе ж таки нахаба,— сказав Жіль, силувано посміхаючись.

Але йому було дуже неприємно. Поряд з нею він ніколи не буде у виграшному становищі, хоч-що-хоч. Звичайно, Наталі його кохає, але вона набагато сильніша, ніж він. У нього майнула думка, що саме це і врятувало його три місяці тому, і водночас він сушив голову, як довести їй протилежне. Якщо поміркувати, то з самого початку їхнього роману ініціатива в усьому йшла від неї. Він зробив лпше одне: прискорив їхній від'їзд. А Наталі вибрала його, спокусила і домоглася, щоб вони жили разом. І саме вона надалі вказуватиме, як їм слід жити, якщо він їй дасть волю.

Доказом тому — вчорашній вечір. Звпчайпо, за два місяці він уперше з її ласки піс таку тяжку повинність, як учора, але все має свій початок. Досі він почував себе ображеним, а тепер — невільником. У нього не клеїлась робота, і того дня він вирішив піти до Жільди. Відколи він повернувся до Парижа, він ні разу не переступив її порога, це було нечемно з його боку, до того ж Жільда мала дві величезні переваги: по-перше, вона завжди була на боці чоловіків, а по-друге, вміла мовчати. О шостій вечора Жіль був уже в її квартирі, і як тільки він увійшов, йому пригадався жахливий вечір, проведений тут навесні, коли він чекав якусь жінку, що їй зрештою не відчинив дверей. Це було до Наталі, він це усвідомлював і якусь хвилину мав намір ні про що не розповідати. Наталі — його таємниця, його дружина, і він не повинен ні з ким розпатякувати про неї, це було підло, і якби раптом Наталі колись про це довідалась, вона б йому ніколи цього не простила. Але він уже сидів у великому червоному кріслі зі склянкою крижаного напою в руках, а навпроти сиділа приязна і цікава жінка, спільниця його колишніх шаленств. Він почував себе помолоділим. Зрештою, любовна пригода — лише любовна пригода, й тільки.

— Ну то як? — спитала Жільда.— У тебе чудовий вигляд, зальотнику. Кажуть, ти щасливий? і — Дуже,— мляво притакнув він. > їй, як завжди, все було відомо.

• — То що ж ти тут забув? — засміялася вона.— Чоловіки до мене ходять або для того, щоб потішитись любов'ю, £бо для того, щоб поплакатись. Ти не схожий на щасливого коханця. У чому ж річ? Г — Це складно,— почав Жіль.

и Ь він заговорив. Говорив довго, трохи підтасовуючи фак-ри на свою користь, хоч і ненавидів сам себе за це. Під кінець розповіді у нього зовсім зіпсувався настрій. Вона слу-Іала мовчки, примруживши очі й курячи сигарету за си-Віретою, а вираз обличчя в неї був, немов у хіромантки.

Коли він змовк, Жільда підвелася, пройшлася, злегка похитуючи стегнами, по кімнаті, знову сіла і пильно подивилася на нього. Загалом це було досить смішно, і Жіль подумав: нащо він сюди прийшов? Вона помітила хитринку в його очах і розсердилась.

— Якщо я правильно зрозуміла, ця жінка прибрала тебе до рук, і ти не знаєш, як вирватись?

На Жіля накотилася хвиля гніву.

— Зовсім ні,—відповів він.—Я забув головне. Я не сказав тобі найголовнішого.

А головним була палка пристрасть Наталі, ямка у неї під шиєю, куди він утикався, засинаючи, безперестанна ніжність, глибока правдивість, безмежне його довір'я до неї. Все те, що Жільда, розкішна напівповія з її дешевою розбещеністю, вже розучилась розуміти. Але чому ж тоді він тут?

— А що ж головне? Ти що, вклепався в неї?

Але Жіль уже встав і, чи то від гніву, чи від сорому, пробелькотів, ледве вимовляючи слова:

— Я тобі погано пояснив... забудь усе. Пробач мені.

— Що ж, коли вона повернеться до свого судді, приходь до мене,— сказала Жільда.— Адже ти знаєш,— я завжди вдома.

"Так,— подумав він із ненавистю,— ти завжди вдома. І ти завжди рада будь-якій підлоті, паскудству і забаганкам твоїх приятелів. Ти з породи тих жінок, які вважають, ніби чоловік усе забуде, як тільки ти пригорнешся до нього".

Вже підійшовши до дверей, він обернувся.

— Вона зовсім не прибирала мене до рук, як ти кажеш, я сам до неї вчепився.

— Тоді треба було не так розповідати мені про неї,— сміючись, сказала Жільда і зачинила за ним двері.

Опинившися па сходах, він затремтів від гніву, але й сам не знав, на кого гнівається. Він на шаленій швидкості промчав через весь Париж, кудись приткнув машину, вибіг сходами нагору. Але за дверима почув сміх Наталі

й чоловічий голос. Жіль важко дихав. Якщо там американець, він йому розквасить пику, і це піде па користь і йому, і тому американцеві. Замість того, щоб відчипити двері своїм ключем, Жіль подзвонив, вважаючи, що так його помста буде вишукапіша. Але Наталі сміялася і відчиняючи йому двері.

— Угадай, хто в пас? — сказала вона.

В дверях вітальні стояв і усміхався її брат. Мабуть, у Жіля був досить дивний вираз обличчя, бо Наталі спитала:

— А ти думав, хто прийшов?

— Не знаю,— буркнув він.— Здрастуйте, П'єре.

— Ти думав, що це Уолтер?

— Який Уолтер?

— Учорашній американець. Я якраз розповідала про нього П'єрові і...

І, сміючись до сліз, вона впала у крісло. Поряд з нею стояв брат і теж сміявся, і Жіля опанувало почуття щастя. Наталі і П'єр сміялися заразливо, наче діти, в них було щось дитинпе й чесне, на них приємно було глянути, вони івселяли віру. Адже вони нормальні люди, виявляється, що ,6 на світі нормальні люди. Жіль, знесилений і задоволений, Ьпустився в крісло. Він був у себе вдома, в своїй сім'ї після ітого, як через свою дурну вдачу так безглуздо змарнував день.

і — Коли ви приїхали, П'єре?

[— Вранці. У мене випало два вільних дні, а мені дуже Схотілося побачити Наталі, мені не досить її листів, г Цікаво, чи часто вона писала братові? Між відвідуванням музеїв? І взагалі, що вона робить цілі дпі? Він завжди розповідав їй, повернувшися з роботи, як у нього минув день, вони, як навіжені, сперечались про політику, розмовляли про газети, про знайомпх, але ніколи не торкались Повсякденного життя Наталі. По суті, вона ніколи пе розповідала йому нічого пі про себе, ні про своє життя, говорила тільки про свою любов до

пього. Що б вона могла рисати братові? "Я щаслива... Я нудьгую... Жіль дуже хороший... Жіль неуважний до мене..." Він глянув на П'єр&, намагаючись прочитати на його обличчі відлуння тих листів, але нічого не побачив. Лише лагідну цікавість. Ні, вона напевне однаково таїться і від нього, і від брата. Він згадав, як протягом години розповідав про неї Жільді, і йому стало соромно.

— Вам і випити нема чого? — поквапливо спитав він.— Наталі зовсім не хазяйка.

— Наталі скрізь почуває себе гостею,— промовив П'єр.— І тут вопа не в змозі себе змінити.

Він усміхався. Наталі побігла до холодильника, і чоловіки на кілька хвилин лишилися самі.

— Судячи з вигляду, зона щаслива,— сказав П'єр.

Він говорив спокійно, але в голосі звучала та сама погрозлива нота. Як і того знаменного вечора, в Ліможі. Те, що П'єр і досі виступав у ролі "благородного брата", трохи дратувало Жіля. _

— Сподіваюсь, вона справді щаслива,— сказав він.

— Я буду дуже радий, якщо я помилився у своїх побоюваннях,— миролюбно вів далі П'єр.— Хоча Ліможе без неї став нестерпний.

— Дуже шкода,— відповів Жіль.— Але Париж для мене був би теж нестерпний без неї.

— Це головне. По суті, тільки це я і хотів знати.

— Хіба вона не писала вам? П'єр засміявся:

— Наталі ніколи не говорить про свої почуття. Ви по-винні б уже знати це.

Невміло тримаючи піднос, увійшла Наталі, і П'єр схопився з місця, щоб допомогти їй. Так, її справді, мабуть, усе життя оберігали, все життя любили, і, певно, Жіль з його нервозністю розпещеної дитини не раз лякав її. Між нею й братом була глибока взаємна любов, взаємна вдячність, безліч спогадів про все, що вони зробили одне одному гарного, не вимагаючи нічого навзамін. І Жілю раптом захотілося, щоб і в його житті було так само. Але він чудово пам'ятав, що з сестрою в них не було душевної близькості, якщо не рахувати її прив'язаності до нього, а іього взаємини з іншими жінками зводилися до прихованої прикрої боротьби, яка переривалася хвилинами втіхи, але завжди кінчалась або перемогами із присмаком поразки, або просто поразками. Він почував себе стомленим, бо забагато вчора випив; він не подобався собі.

? — Чом би вам не повечеряти десь удвох? — сказав

він.— Так було б вам спокійніше. А я рано ляжу спати. Я

Вовсім розклеївся — надто багато вчора випив.

■ Він чекав заперечень, але Наталі засяяла:

, — А тобі не буде скучно? Я так давно пе бачилася з

ІП'єром...

І — Ви справді пе заперечуєте? — запитав П'єр. І "Бідна Наталі,— подумав Жіль,— ти так давно не бачила пристойних

людей. Справді, кого ти бачила? Навіки іаропащого Нікола, Жана, що ревнує тебе до мене, свою нещасливу подругу дитинства, яка, певно, нудна і в'їдлива, д з восьмої вечора й до ранку — мене: жалюгідне створін-

Гя, яке ти здуру полюбила". Він похитав головою. — Ні, справді ні. Підіть десь повечеряйте без мене. Як-^о я не засну до вашого повернення, то вип'ю разом з ва-|іш липового чаю.

Коли вони пішли, Жіль увімкнув телевізор, зразу ж имкнув його, проковтнув шматочок шинки, стоячи біля ;олодильника, і ліг у постіль. У нього був чудовий детек-вний роман, велика пляшка мінеральної води під рукою, бигарети, а по радіо передавали прегарний концерт. Час {ід часу навіть приємно побути трохи на самоті. По суті, завжди був самітником, самотнім добрим старим вовком, і, розчулено уявляючи себе в такому образі, Жіль за-ув, не погасивши світла.

Розділ VII

Час минав, і Наталі вирішила піти на роботу. Якось вона заявила Жілю, що знайшла собі симпатичне місце з досить пристойною зарплатою в туристичному агентстві і що це дозволить їм не економити під кінець місяця, коли нерідко їм бувало досить-таки сутужно. Жіль спочатку засміявся, хоч йому стало неприємно, що Наталі влаштувалася без його підтримки, і водночас йому було трохи смішно уявляти Наталі за конторським столом.

— Ти вже передивилася всі музеї? Що це па тебе найшло?

— Мені цілими днями нічого робити,— відповіла вона.— Так можна зовсім отупіти.

— А що ти робила в Ліможі?

— В Ліможі у мене було добродійне товариство,— спокійно відповіла вона.

Жіль зареготав. От божевільна жінка.

— Я розумію, що це здається безглуздим,— промовила вона,— але, знаєш, я багатьом допомагала...

— І все ж таки,— відказав він,— ти в ролі добродійної дами... Ти ЯЇ по півдня проводила зі мною в ліжку.

— Але ж це було влітку,— відповіла вона.— А для бідняків найтяжчий час — зима.

Він приголомшено подивився на неї.

— Якщо я правильно зрозумів, то якби я приїхав до сестри взимку, ми з тобою не зустрілися б?

Наталі завагалася, зашарілась:

— Чому ж, зустрілися б,— відповіла вона.— Але ж не в цьому річ. В тому агентстві дуже приємна робота, директор — чарівна людина, приятель П'єра. І потім це так цікаво — розробляти маршрути подорожей для туристів. Я їх відправлятиму в Перу, до Індії, в Нью-Йорк.

— Якщо ти маєш намір працювати з матеріальних міркувань,— сказав він,— це ідіотизм. Можна просто жити трохи ощадливіше.

А проте для обох було очевидиістю, що це він сіяв грішми, до того ж сам не знав, куди вони летять. Приятелі, бари, таксі — гроші так і теклк між пальцями. Якщо Наталі могла десь бувати й одягатися, то це вона завдячувала ста тисячам якоїсь фамільної ренти, яку щомісяця одержувала з Лімузена, а не платні Жіля. Крім того, він подарував їй до різдва чудову старовинну брошку, за яку ніяк не міг розрахуватися. Ні, таки це була непогана думка, але вона хтозна-чого дратувала Жіля. ■ — Я хочу працювати не з матеріальних міркувань,— сказала Наталі,— а тому, що мене це зацікавило. Та якщо ти не хочеш, я відмовлюсь.

— Роби, як хочеш,— сказав він.— До речі, щодо подорожей, коли там повертається твій Квіткар?

Вже згадуваний Уолтер справді не відступав. Він засипав Наталі трояндами — тому-то Жіль так і прозвав його — і ніжними листами. Йому довелось поїхати в далеку подорож, і він звідусіль присилав Наталі невинні поштові картки зі спокійною впевненістю людини, яка вирішила чекати хоча б і тридцять років, і все те то бавило, то обурювало Жіля, залежно від настрою. А Наталі була розчулена і, за звичкою, не приховувала цього, що, певно, мало {заспокоювати Жіля, але заважало їм удвох сміятися з американця. Наталі заявила, що в усякій пристрасті, хоч би яка вона була, немає нічогісінько смішного. Вона навіть провадила на цю тему довгі розмови з Гарньє, з яким Жіль рознайомив її одного дня і який досі чекав виходу з колонії свого юного дружка. До речі, Гарньє все більше перекладав роботу на плечі Жіля і часто, повертаючись додолу, Жіль заставав їх за палкою розмовою. Все ж таки Іаталі мала дивні смаки. В компанії нікчеми Нікола й му-келожця Гарньє вона ставала жвавою, веселою, тоді як присутність Жана, досить інтелігентної людини, її скову-Цла. "Ти не розумієш,— пояснювала вона, коли Жіль за-[РДив про це мову,— мені в них подобається щось наївне, |йре". В таких

випадках Жіль знизував плечима, вважаючи їх обох скоріш нудними, але віддаючи перевагу їм перед Квіткарем американцем у ролі компаньйонів Наталі.

Отож Наталі стала до роботи і часто ввечері заходила по Жіля в редакцію газети. В усьому світі люди щора •. більше дуріли, між керівними працівниками редакції точилися все запекліші суперечки, і Наталі траплялося годину, а то й дві чекати Жіля унизу в барі. Вона йому ніколи цим не дорікала, навіть співчувала, але Жіля завжди мучила думка, що Наталі внизу, нестерпно нудьгуючи, чекає його. Скінчилось тим, що вони вирішили зустрічатись дома. І одної ночі він не прийшов ночувати.

У нього був жахливий день. Тома, той нестерпний Тома, перейшов усі межі підлоти. А згодом Фермон викликав Жіля і намилив йому шию: він, бачте, вважає, що статті Жіля надто "академічні", позбавлені будь-якої сенсаційності, яка, бачте, не до вподоби "читачеві". Жіль не знав того горезвісного читача, про якого йому протуркали вуха, про того невідомого солдата, який стоїть на варті дурості, але якби він Жілеві потрапив до рук, Жіль би його провчив.

— Читач,— казав Фермон,— повинен, звісно, мати об'єктивну інформацію, але тема мусить захопити, навіть збудити читача.

— А вам не здається, що самі факти досить збудливі? — іронічно запитав Жіль.— Скрізь війни...

— Це збуджує читача лпше в тому разі, коли стосується його безпосередньо.

— А так воно й є,— у відчаї доводив Жіль.— Чи ви хочете, щоб я їм дав адресу контори по вербуванню солдатіп до В'єтнаму? А цифри вам не здаються досить красномовними?

— Це ви не досить красномовні.

Словом, Жіль вийшов від Фермона вкрай розлючений, бо той його примушував повністю переписати статтю, а була вже шоста вечора. Жіль натрапив на Гарньє і доручив йому попередити Наталі чи й навіть повечеряти десь із нею; Гарньє зрадів такій нагоді, й Жіль лишився сам у ка-

білеті, перед друкарською машинкою, думаючи скоріш про валізнілі репліки, які б він зараз кидав Фермонові, ніж про свою статтю. В редакції газети вже нікого не було, і Жіль ходив по кімнатах, відчуваючи огиду до свого витвору. Він пройшов у кабінет Жана, знайшов пляшку шотландського ріскі, налив собі повну склянку, випив і нічого не відчув. JTk йому набридла ця газета! Ніколи він нічого не досягне, він тут копирсатиметься до кінця своїх днів, а його терзатиме дедалі в'їдливіший Фермон. Він,— Жіль, постаріє, {Наталі перетвориться на провінційну даму, можливо, вони одружаться і заведуть дітей, куплять машину і невеличкий заміський будинок з телевізором. їм ще й пощастить, якщо так буде. Це жахливо. Він, Жіль, здатний на всі крайнощі, Ьпваглий до подорожей, він, бурхливий Жіль, марнував СВйе життя під гнітом шефа та коханки, які обоє ще й кар-¡raMii його. Так ось, він не хоче більше, щоб його картали, п|об йому прощали, щоб обмежували його рамками будь-Щоі системи, байдуже, професійної чи в сфері почуттів. Що. хотів бути самотнім і вільним, як раніше. Як молодий іп&с, яким він був раніше. Тепер він пив віскі просто з пля-пгйи і впивався своєю люттю. А-а, він мусить переписува-іти' сторінки статті, наче покараний школяр? А-а, він мусить повертатися додому, до своєї вірної і бездоганної коханки? Гаразд, ми їм покажемо! Жіль узяв

плаща і вийшов, не йовимикавши світла. Горезвісний "читач" заплатить за енергію.

к Прокинувся він ополудні в якомусь незнайомому чи то рак надто знайомому ліжку — в домі побачень. Якась дебе-[ла чорнява дівка хропіла поруч. Йому, як у тумані, пригадалися нічні ресторани на Монмартрі, якась бійка, поліцейський; дякувати богу, він бешкетував на правобережна. Але в нього навіть не боліла голова, тільки смертельно му-|нила спрага. Він підвівся, випив літр води, якої набрав з Крана над емальованою раковиною, що любо прикрашала Кімнату. Вікно кімнати виходило на незнайомий завулок. |Я£іль у душі аж застогнав. Що він міг накоїти? Він трусІВ 223 пув дівку, яка щось пробурчала і, трохи прочумавшись, подивилася па нього з не меншим подивом, ніж він на неї. Вона, без перебільшення, була огидна.

— Гей ти,— промимрила вона.— Чого тобі треба?

— Де ми?

— Біля бульварів. Ти мені винен н'ять тисяч, гаврику.

— Що я робив?

— А я не знаю. Ти в мене опинився о пів на шосту. Я тебе вклала, і на добраніч. А до того — я не знаю.

Жіль швидко одягнувся, поклав банкноту дівці на постіль і пішов до дверей.

— До побачення, старий! — гукнула йому вона.

— До побачення.

Сяяло яскраве сонце, Жіль вийшов на Італійський бульвар. Наталі, Наталі, де зараз Наталі? Може, вона в своєму агентстві? Ні, мабуть, десь обідає по сусідству, як завжди. Він узяв таксі; в голові порожнеча. Він повинен її побачити, це найголовніше. Але агентство було зачинене і в сусідньому ресторані її також не було. Жіль стривожився. Таксі він не відпускав і про всяк випадок сказав таксистові, щоб той віз його додому. Жіль безшумно відчинив двері і зупинився в коридорчику: Наталі сиділа в кріслі і здавалася спокійною. В Жіля було таке враження, ніби розігрується дуже давня і дурна сцена; повернення гультяя чоловіка після нічної пиятики.

— Я напився,— сказав він.

Наталі не відповіла. Він помітив, що у неї темні кола під очима. Скільки їй, власне, років? Вона була в чорнш сукні з його брошкою,— напевне, просиділа отак всю ніч.

— Я заїздив до агентства,— вів далі він.— Тебе там не було. Мені... Мені прикро, Наталі. Ти турбувалася?

Віп молов дурниці, та й що йому лишалось іще казати. Однак на душі ставало легше. Тепер він усвідомлював, що, і соли їхав у таксі, весь час боявся тільки одного — а що,

як більше її не застане? Але вона тут. І навіть майже всміхається.

— Турбувалася? — перепитала вона.— Чому?

Він підійшов до неї, тоді вона підвелася, зацікавлено, майже заінтриговано подивилася йому в обличчя, потім відважила два добрих ляпаси й пішла на кухню.

— Я зараз приготую кави,— спокійним голосом промовила вона.

Жіль не ворушився. Він зовсім нічого не почував, тільки палали щоки: виявилось, що в Наталі важка рука. Зрештою, він підійшов до кухні, сперся на лутку. Наталі з надзвичайною увагою дивилася, як кипить вода.

— Гарньє просидів зі мною до третьої години ночі,— сказала вона так само спокійно.— Він дзвонив у редакцію г(азети, потім у клуб. Тебе не було ні там, ні там. Тоді він подзвонив Жанові, який нам сказав, що це для тебе звичне діло. Здається, йому це видалося досить кумедним, що нас і заспокоїло.

У її голосі звучала нестерпна іронія.

— А оскільки Жан не знав, що я слухаю по другій трубці, він навіть сказав Гарньє, щоб той мені порадив звикати до таких речей. Що мені це знадобиться.

— Годі,— сказав Жіль.

— Я пояснюю тобі за дві хвилини те, що вночі забрало у мене дванадцять годин. Я не зловживаю твоїм часом.

— Будь-хто може коли-небудь напитись.

— І будь-хто може подзвонити: "Я напився, спи спокійно". Але, я думаю, це тобі зіпсувало б задоволення.

"А й справді,— подумав Жіль.— Якраз думка про мою провину і підхльоскувала мене вночі".

!. — Ось кава,— сказала вона.— Ти маєш усе, що тобі треба: ідіотську ніч, сцену, влаштовану коханкою, два ля-шаси і чашку кави. Більше нічого тобі не треба? Гаразд. Щ йду в агентство.

|— Вона наділа на ходу пальто і вийшла. Він з хвилину Юриголомшено постояв, випив кави, розгорнув газету. Але

йому пе читалося. Виявляється, він не викликав у Наталі ні ревнощів, ні гніву. Спочатку вона почувала стурбованість, а потім зневагу. Задзвонив телефон, і Жіль кинувся до апарата. Може, вона кається за свою суворість?

— То як, старий? — почувся Жанів голос.— Знову починаєш клеїти дурня?

— Атож,— відповів Жіль.

— Ти сам?

— Сам.

Жанів голос звучав весело і по-змовницькому. Але щось у душі Жіля заважало йому сковзнути по тій похилій площині, на яку штовхав його Жан і все, що звучало в цьому голосі.

— Як відбулось повернення? Погано?

— Два ляпаси,— відповів Жіль, і коли Жан зареготав, зрозумів, що все-таки сковзнув.

Розділ VIII

Він знав: тепер у його стосунках з Наталі з'явилась тріщина. Правда, не знав точно, через що — може, через його образу, що Наталі навіть не влаштувала сцени ревнощів, а може, він підсвідомо прагнув, щоб вона зробила якийсь пицкй або вульгарний вчинок, який поставив би їх знову на один рівень. Чи це та нічна пиятика — вибрик загалом банальний для роздратованого чоловіка — виявила внутрішню сутність їх обох і показала, що Наталі вища за нього, чи це було немпнучою розплатою за півроку спільного життя? Чи й справді Наталі краща за нього? Чи можна бути "кращим" за іншого в любовних стосунках, саме тих стосунках, де мають значення не моральні, а емоційні якості? У всякому разі, Наталі тепер сміялась рідше, ніж раніше, вона схудла, і часто в їхній чисто фізичній близькості було щось агресивне, зумисно грубе, ніби кожне з них прагнуло водночас і задовольнити і підкорити собі іншого і ніби сама втіха іншого була не чудовим подарунком, як це кожне з них досі вважало, а доказом чогось. Але що могли довести оті зойки, стогони, здригання? Що могли довести їхні бідні тіла, які так вабило одне до одного, порівняно з очима Наталі в деякі хвилини або порівняно з острахом Жіля підвести очі? Вони були безсилі щось змінити: вони обоє були необхідні одне одному, але цього було мало, їхня часта близькість приносила їм лише тілесну насолоду, але не більше. Жіль ніколи ще не був так закоханий фізично і ніколи не знаходив так мало радості у своєму коханні.

Одного дня Наталі довелось поїхати в Ліможк. Тітонька Матільда, та, котра щомісяця надсилала сто тисяч франків, була при смерті і кликала її. Умовились, що Наталі побуде там із тиждень, житиме у брата і якнайшвидше вернеться. Жіль

відвіз її на вокзал — на Аустерліцький вокзал, що бачив, як вісім місяців тому він їхав звідси вкрай нещасливий, як повернувся, не усвідомлюючи, що закоханий, знов поїхав уже закоханий і повернувся, давши слово Наталі. Він не знав, яким із чотирьох отих пасажирів волів би зараз бути. А втім ні, знав, — йому хотілось бути тим закоханим Жілем, який у травні, вже усвідомлюючи своє кохання, але не знаючи, що на нього чекає, дивився в вікно вагона на Луару, передмістя, хмари, піч, що з'являлися і зникали, немов казкові чари, аж до появи Наталі, яка втекла із званої вечері і стояла на вокзальному пероні, а потім кинулась до нього. Жілю подобалась історія їхнього кохання, хоч інколи не подобалось їхнє спільне життя. Йому навіть подобався той худий, сумний і нещасливий хлопець, яким він тоді був, йому подобалась та пристрасна, шалена, непоміркована ні в чому і водночас така пристойна й вихована жінка, що закохалась тоді в нього. О, луки Лімузена, нагріта сонцем трава і дно прозорої річки, о, долоні Наталі на його потилиці і похмуре ліжко, де вони зблизилися вперше, і погляд власника заїзду, і задушлива кімпата па мансарді, і "порто-фліп" Флорана... Але чому ж БОНИ тепер тиняються пероном, як двоє блукачів, придумуючи, що сказати одне одному, звіряючи свої годинники з вокзальними, купуючи безглузді ілюстровані журнали? Що сталося? Він глянув на чіткий профіль Наталі, згадав, як вони прожили в Парижі ці три місяці, і сам не знав, що буде далі. Йому не хотілося, щоб вона кудись їхала, але якби з якоїсь фантастичної причини десь були скручені залізничні рейки, наприклад біля Орлеана, і вона мусила б вернутися додому, він бп розлютився. Того дня він мав вечеряти із Жаном та з приятелями — в цій перспективі не було нічого привабливого, у всякому разі його ніщо не захоплювало так, як захоплювала Наталі, а проте йому хотілося, щоб вона швидше їхала, щоб поїзд рушив раніше, ніж за розкладом. Він просто божевільний, божевільний, якому найдорожча в світі його марна, непотрібна воля.

Він попрощався з Наталі довгпм поцілунком, подивився, як вона віддаляється вагонним коридором. Перед ним розгорталось місто, величезне і все в тріщинах, як на фотознімках місячної поверхні, місто сухе й залите світлом, приступне йому місто. Так, Наталі мала рацію, коли казала, що вій чудово пристосований до своєї епохи.

"По суті, ти тільки це й любиш,— казала вона.— Ти заявляєш, що ненавидиш вроджене безглуздя нашого сторіччя, його обман, його насильство. Але ти в нашому сторіччі почуваєш себе наче риба в воді. Ти дуже добре плаваєш в усьому тому, звичайно, проти течії, але так спритно. Ти вимикаєш телевізор, вимикаєш радіоприймач, але лише тому, що тобі подобається їх вимикати. Цим ти і вирізняєшся".

"А ти,— питав він.— В якому сторіччі ти хотіла б жити?"

"Я? В тому, яким можна було б захоплюватись",— відповіла вона.

Захоплюватись?.. Жінка не повинна казати таких речей. Жінці досить захоплюватись чоловіком, з яким вона живе,

і тоді в неї не буде тієї дитячої ностальгії за нездійсненним.

Трохи пізніше він приєднався до приятелів, і йому було вчинено урочистий прийом — звичайно, досить скромний урочистий прийом, та все ж прийом, якого вдостоюють приятеля, що вирвався на волю.

"А ось і Жіль",— вигукнув хтось із них. Він, приклавши руку до грудей, вклонився, і всі зареготали. Звичайно, ніхто не скаже таким тоном: "Ось Жіль і Наталі". Але він на них за це не сердпвся: у людей, які шукають розваг, дуже стійкі звички, а

він уяїе років п'ятнадцять виступав у ролі неодруженого. Щоправда, він часто йшов у супроводі жінки, але жінки, яку можна було лишити за чужим столиком чи збути приятелю, наприклад, такої жінки, як Елоїза, котра знала всіх і котру він, не сумуючи, покинув, знаючи, що до неї за столик зразу ж підсяде якийсь хлопчисько або приятелька. Лише тепер у його житті з'явилась Наталі, Наталі, яка зараз, мабуть, проїздить повз Орлеан.

Він спокійно провів вечір, мало пив і повернувся додому сам о пів на першу ночі. У нього був записаний П'єрів номер телефону, і, повернувшися додому, він подзвонив. Наталі зразу відповіла, і він розчулено сказав, що він удома, слухає музику Моцарта і що без неї ліжко аж занадто широке. Він трохи вигадував, сам захоплюючись своєю гарною поведінкою.

— Поїзд страшенно довго йшов,— сказала Наталі.— Не люблю я ним їздити. Як ти себе почуваєш? Добре?

Голос її долинав десь здалеку, було погано чути, Жіль мулився, добираючи слів. Якби він наробив дурниць, у нього напевне знайшлося б про що поговорити з нею. Коли мусиш брехати, пробуджується винахідливість, уява, і — Зараз ляжу спати,— заявив він.— Завтра у мене багато роботи. Я думаю про тебе, ти ж знаєш. | — Я теж. Добраніч, любий, і Вона поклала трубку.

• Розмовляли вони так, ніби вже років десять були одру-

жепі. Він скинув краватку, позіхаючи, подивився на себе в дзеркало. Зараз він ляже, без прнгод послухає по радіо концерт (о цій годині дуже добре чути, і він лише трохи забіг

наперед, кажучи Наталі, що слухає Моцарта), а потім без пригод спатиме як дитя, завтра прокинеться у повній формі, весь день працюватиме, як каторжник, без пригод, чекаючи на повернення коханої. Але з дзеркала на нього дивилося власне відображення, і цей сторонній чоловік, яіший стояв навпроти нього, посміхався,— так, справді, Жіль бачив, як він посміхається. Він ухопив піджака і вийшов, грюкнувши дверима.

— Ми так і думали...

Він знов опинився в клубі; Жап сміявся, Жілю було так тепло зі своїми друзями, справжніми й липовими друзями, звичайно, але друзями веселими, на все готовими, яких він не на жарт ванедбав задля жінки. Це негарно з його боку: душевна рівновага у всіх цих людей дуже нестійка, пе треба надто довго пропускати їхні вечірні заняття, бо це їм псує настрій. Жіль нахилився до Жана:

— Я справді хотів залишитись удома й раптом бачу — пе засну. Не люблю спати сам.

— Ну, цьому лиху можна зарадити,— сказала Жанова подружка.

Яка вопа була вульгарна тієї ночі. Жіль завжди вважав її нічим непримітною, але вона ніколи пе здавалася йому вульгарною. Жан навіть оком не моргнув, і Жіль подумав, що його друг вже уявив собі казна-що. Ніби це Наталі вбила йому в голову поняття про добрий і поганий тон, а розбиратися в таких речах досить стомливо.

— Є, звісно, киця Катрін,— сказав Жіль.

Катрін була шикарною блондинкою і завжди натякала, що він їй подобається, а в цю хвилину проходила повз їхній столик.

— З нею не раджу,— сказав Жан.— Вона язиката, як сорока, і Наталі зразу про все знатиме.

Жан з ним розмовляв, наче зі школяре:*:, що втік із до-

му. До того ж Жіль не знав, що він має на увазі,— хоче [позбавити прикростей Наталі чи підкреслити залежпість [Його, Жіля.

— Я нібито дорослий,— навмання сказав Жіль.—Хай І'там як, але якась Катрін нічого не зможе поламати між |ішою і Наталі.

; — Яв цьому не впевнений,— миролюбно сказав Жан.— ІТвоя Наталі — жінка з характером.

' І він замріяно і лагідно всміхнувся. Жіль кинув на нього пронизливий інквізиторський погляд, який, як і всі пронизливі погляди, нічого йому не відкрив. Тільки випадковий погляд може щось упіймати. Жіля раптом опосіла хандра. Коли Наталі бувала з ним, він почував себе ніби в .пастці, а коли її немає, стало ще гірше. Чи не це називається "псувати комусь життя"? У всіх поглядах, які він ^зустрічав, у всіх розмовах він відчував: його вважають нещасливим закоханим, що цього вечора нудьгує в самоті, або |бідолахою, якого жінка тримає на ланцюгу і який раптом 'вирвався на волю (але обидві ролі не були його ролями). |Якщо він сидітиме за столом і нікуди пе відходитиме, вів здаватиметься сумним. А з другого боку, якщо він кинеться, та ще й у клубі, до Катрін, то цим принизить Наталі і себе [самого. Він зітхнув і попросив рахунок — він лише зіпсував собі годину життя.

Розділ IX

Проте він зіпсував собі не лише годину. В цьому він іпереконався на другий день, колп, ледве прокинувшись, подзвонив Наталі.

— Я забула сказати тобі вчора, щоб ти забрав з хім-дистки свій синій костюм — він уже готовий,— сказала вона.— Я тобі передзвонила, але ніхто не взяв трубки. | Звичайно, адже він вийшов з дому через хвилину після

свого телефонного дзвінка слухняпої дитини. Пішов зовсім даремно, але хіба тепер вона йому повірить. І правда, і брехня об'єднувалися в змові проти нього. А він же й справді мав твердий намір залишитись дома, коли з нею розмовляв.

— Я здогадувалася, що ти підеш до приятелів,— промовив далекий голос Наталі,— але навіщо було влаштовувати мені цей номер? Я для тебе така обтяжлива? Навіщо було казати про наш дім, про надто широке ліжко і про музику? Навіщо, Жіль?

— Я справді хотів зостатись дома, коли дзвонив тобі,— сказав він.— А потім раптом вирішив піти.

Через хвилину?

Його слова звучалп неправдиво, правда здавалася жахливою неправдою, і він нічого не міг зробити. І все ж такп він намагався пояснювати далі.

— Я випив у клубі з Жаном і через годину був уже дома.

"Мало того, що заради тебе я не пішов із чарівною Кат-рін, мало того, що я поводився, як ангел, так я ще й завдав тобі страждань і на додачу ти думаєш, що я брешу. Яке безвихідне становище!" Він був розлючений, але розумів її: хоча він не вчинив нічого лихого, але був спійманий на брехні.

— Річ не в тім, що ти робив чи не робив,— сказала Наталі.— Важливо те, що ти сказав, те, що ти, на твою думку, мусив сказати.

Він зітхнув, закурпв сигарету, провів рукою по волоссі.

— Я потім поясню тобі,— сказав він.— Як тітонька?

— Погано. За день-два вона помре. Я зараз тудп поїду з П'єром.

Правда, вона ж бо живе у П'єра, і він, певно, був свідком, як його сестра вчора брала трубку, відповідала лагідним голосом, а потім вигукнула: "Ой, хімчистка!"—подзвонила сама і, не почувши відповіді, повернула до брата надто спокійне обличчя. Ми часто більше ранимо людей через їхніх близьких, ніж завдаючи болю їм самим. Адже тоді їм з гордості доводиться брехати, щось вигадувати, викручуватись, ніби забувшп, що телефон поруч. Якби Наталі ібула сама, вона, можливо, передзвонювала б через колені півгодини і під час другого дзвінка вже б натрапила на нього. О, яке ж воно безглузде, наше життя!

— Наталі,— сказав він,— я кохаю тебе.

— Я телї,— відповіла вона, але в її голосі не було й тіні радості, вона скоріше покірно визнавала незаперечний •факт.

І Вона поклала трубку. Через тиждень він їй усе пояснить, він триматиме її в обіймах, пригортатиме до себе її тепле, живе, відкрите тіло, і воно стане зв'язком між ними, а не її суворе замкнуте обличчя, пе ці безглузді невиразні фрази, якими вони обмінювались по телефону. Що я? до інших (він не знав точно, хто такі "інші",— просто в їйого уяві поставав з погрозлпвпм дзижчанням рій парижан) — вони ще побачать. А точніше — не побачать. По-перше, не будуть його бачити цілий тшкдєнь, а потілі, коли вона повернеться, побачать їх удвох. Вони сидітимуть удома або ходитимуть у театр, коли вже вона любить театр, чи на концерти,— адже він любить музику. Звичайно, йому самому приємніше послухати гарну платівку, лежачи на килимі, але він робитиме те, що налелшть робити, аби лиш догодити Наталі. Підбадьоривши себе такою думкою, він, наспівуючи, підвівся, майже завчасно поїхав до редакції і добре працював. Як же він здивувався, коли о третій ночі, опинившись у клубі, сперечався із якимсь англійським журналістом про сегрегацію в Америці.

Через десять днів об одинадцятій годині вечора Наталі приїхала на їхній улюблений Південно-Західний вокзал. На пероні попереду й позаду них ішов веселий натовп провінційних дам, одягнених так само, як Наталі,— всі у трошки довгих спідницях, із шовковими хустинками на головах, валізкою в руці. Крім гордої постави голови, а зблизька — і незвичайної краси, Наталі нічим не вирізнялася. У нього були коханки, чиїх собачок груми носили, як букети квітів, але для нього тоді це нічого не важило. Проте на цьому сірому й похмурому вокзалі (пішов дощ) йому хотілося б, щоб Наталі з'явилась, як яскрава барвиста пляма, як щось надзвичайне, як полум'я. Він міцно стиснув її в обіймах, поцілував. Під очшна в неї залягли темні кола, і вона була, звичайно, в жалобі: який же він дурний!

— О, це ти,— промовила вопа і завмерла, пригорнувшися до нього.

На них дивилися, і йому стало трохи ніяково: адже вони пе підлітки, щоб так відверто афішувати па вокзалі свої почуття. Він спробував пожартувати:

— А хто б іще міг бути, по-твоєму?

— Ти,— відповіла вона.— Саме ти.

Вопа підвела голову, і він уважно подивився на неї. Йому здавалося, що її обличчя ледь підпухло, що вона погано підфарбована, і цей огляд здавався йому таким самим природним, як і її повернення. Він приїхав на вокзал зустріти свою коханку, майже дружину, і роздивлявся її, як роздивляються одне одного всі давні коханці. Він узяв її під руку.

— Я купив смажену курку, повечеряємо вдома. Ти виїхала відразу після похорону?

— Так, звичайно. Ти ж розумієш, що в Ліможі мепі було пе так уже й приємно.

— Порядні люди закидали тебе камінням на вулиці?

— Та ні,— сказала вона,— вони знають, що плоть слабка. Вони тепер читають газети.

Приїхавши, вона неуважно подивилася на розгардіяш, який він учинив у квартирі за дві години перед поїздкою на вокзал, пройшла у ванну, підфарбувалася, а він тим часом, сердито

лаючись, розрізав курку. Після кави вони пройшли до вітальні, й Жіль обережно поставив нову платівку Гай дна.

— Що тут нового в Парижі? — спитала вона. Спитала незворушно, заплющивши очі, ніби хотіла сказати самим

г своїм тоном, що нічого нового насправді в Парижі не могло і трапитись.

; — Нічого надзвичайного, — відповів він. Ти чптала га-'веТИ?

. — А ти?

^ Тон запитання був такий сампй. Він посміхнувся.

і — Я теж ні. Я багато працював. Мабуть, забагато пив,

гпокп тебе не було, і купив оцю платівку.

Ь Він не додав, що зрештою, добре набравшись, проводив

|гарненьку Катрін до неї додому і що все скінчилося його

^цілковитим фіаско. Та хоч би що там було, цього разу вона

Гмовчатиме. В її ж інтересах пе розбалакувати нро його

і раптове безсилля: тепер він знає про всі її порочні заба-

[ґанки. Він простяг руку, і Наталі взяла її.

|,, — А ти? Бачила Франсуа?

!— Так, бачила,— сказала вона.— Він приїздив до П'ера, щоб зустрітися зі мною. — Чому? — Хотів, щоб я повернулась. Здається, він нудьгує. , — Провінція змінилася,— сказав Жіль.

Йому було трохи прикро, хоч він і сам не міг би сказали чому. Усі чоловіки хочуть відібрати в нього цю жінку, і на секунду не допускаючи думки, що вона кохає його, іцо вона може його кохати. Поза всяким сумнівом, він був пише нещасливим випадком у її житті. '■: — І що ж ти йому сказала?

[— Що не вернуся. Що люблю тебе. Що мені дуже шкода, але... П'єр також хотів, щоб я лишилася.

У душі в Жіля наростало щось схоже на гнів. Звичайно, він протягом десяти днів поводився як хлопчисько, як

Іолодий, нічим не зв'язаний чоловік. І чим же все це обер-улося? Двома годинами з розбещеною дівчиною та ноча-и нескінченних балачок з "розумниками", спустошеними ікоголем і пристосуванством. А в цей час Наталі бачила 5личчя знайомих чоловіків, схвильованих чоловіків, що Штом втрачали перед нею всю свою гордість, вона жила, воііа грала роль Анни Карепіної — лише навпаки. Вона переживала муки сумління, жалю, одно слово, зазнавала справжніх людських почуттів.

— Не знаю навіть, навіщо я тобі розповідаю про це,— сказала вона.— Я так стомилася. Отже, ти задоволений роботою?

Чи не хоче вона поставити йому "добре" за поведінку? Він сам не міг зрозуміти своїх ревнощів, своєї злості. Адже Наталі

повернулася. Вона все покинула задля нього. Ось вона тут. Чого ж він боїться?

— Я бачила також Флорапа і твою сестру — на похороні. Вона нарікає, що від тебе немає ніяких звісток. Ти б їм написав.

— Завтра напишу,— сказав він.

Він намагався надати спокійного тону своєму голосу, нобороти тремтіння рук. Він навіть усміхався.

— Тобі треба йти спати,— сказав він,— ти геть змучена. Я зараз прийду.

Залишившись на самоті, він просто з пляшки відпив великий ковток віскі, що аж обпекло йому горло. Зараз він буде любитися із цією бездоганною подругою, бездоганною коханкою, самим втіленням бездоганності. Його життя нарешті стало на правильний шлях. За кілька хвилин він навіть їй міг би сказати: "Знаєш, мені тебе так бракувало",— і це не було б брехнею. Але його бив нервовий дрож.

Розділ X

Вола справді спалила останні мости, які пов'язували її з минулим, з дитинством, з друзями. Брат доводив її до відчаю порадами, благаннями, а чоловік поставив їй умову: "Або лишайся зараз, або йди назавжди". Про все це вона зізналася Жілю короткими, уривчастими фразами, які ронила в темряву, і Жіль був радий цій темряві, завдяки якій не можна було побачити його сліз. Ніхто в Лімузсиі не довіряв йому; навіть його рідна сестра, Оділія, несподівано набралася духу, відвела Наталі вбік і запитала, чи щаслива вона, так, як питають про неможливе.

"Мені там більше нічого робити",— казала Наталі, і зіп тепер часто замислювався: може, мають рацію якраз ті врівноважені люди, які тверезо дивляться на ці речі. , Тим часом минали дні, квітень позеленив дерева, і вони і.жили, як жилося. Якось уранці Жіль увесь аж сяяв, коли ! прийшов до редакції газети: напередодні він написав дуже і гарну статтю про Грецію, прочитав її Наталі, вона була [схвильована цією статтею, і він почував себе впевнепо. Справді, Фермой погодився, що стаття дуже добра, похвалив її ій Жан, і навіть Гарньє, який трохи уникав Жіля відтоді, як той зчинив бійку в клубі, привітав його. Стаття була написана стисло, пристрасно і чітко; саме такі статті треба І було б друкувати хоч раз на тиждень, заявив Фермой. Жіль був захоплений, а що вранці версталп газету, то він запросив Жана, доброго давнього приятеля Жана пообідати з ним. За столом вони весь час розмовляли про політику, потім знічев'я вирішили сходити в кіно. Марно обійшли всі кінотеатри на Єлісейських Полях — не було жодного фільму, якого не бачив би той або той.

— Я не запрошую тебе до себе,— сказав Жан.— Сьогодні Марта приймає гостей. Я не можу тобі їх накидати. > — Ходімо до мене,— сказав Жіль.— Наталі повернеться {тільки о пів на сьому. До того ж мені хотілося б ще пого-іворити з тобою про ті події в Греції.

(Він почував, як ясно, абстрагуючись від усього, плинуть Його^думки, і радів, що зможе ще годин зо дві виливати їх перед Жаном, який, він знав, умів і слухати, і заперечували. Жіль відчинив двері, запросив Жана сісти, палив йому кальвадосу.

І" — Давно вже я тут не бував,— сказав, сідаючи, Жан. и В голосі його не відчувалося ніякого докору, але Жіль подумав, що Жан має рацію. Раніше в його квартирі було

завжди повно людей, навіть не вистачало стільців. Колись... коли ще не було Наталі. Жіль трохи скривився.

— Розумієш...

— Розумію, старий,— сказав Жан.— Пристрасть є пристрасть. І це найкраще з усього, що могло спіткати тебе. Особливо пристрасть до такої жінки, як Наталі.

Він здавався цілком щирим.

— І так, і ні,— сказав Жіль і нахилився вперед. Він почував, як у ньому знову прокидається тонкий, аналітичний, прустівський розум. Коли почуваєш себе розумним, ніколи не почуваєш себе зрадником.— Розумієш, коли я познайомився з нею... ти пригадуєш... я був такий, ніби з мене шкіру спустили. Бог знає чому, але все це саме так і було. Вона помогла мені вбитися в колодки, зігріла мене, вдихнула в мене життя. Справді. Але тепер...

— Що тепер?

— Тепер пухова подушка давить мені на обличчя, не дає мені дихати. Ось що тепер. Все, що я любив у ній, що підтримувало мене — її владність, прямолінійність, цільність,— все це обернулося проти неї самої.

— Тому що сам ти млявий і нестійкий,— лагідно сказав Жан.

— Якщо хочеш, можливо, я нікчемний негідник. Але бувають хвилини, коли... коли... я дорого заплатив би, щоб не стояти перед нею, немов підсудний. І щоб бути самому, як колись.

Заради точності він мав би додати, що не може навіть уявити свого життя без неї. Але в пориві гордості, викликаної задоволенням, що він написав ту статтю, її загальним схваленням і співчуттям Жана, він вирішив обійтися без цього зізнання.

— Може, треба було б їй це пояснити,— сказав Жан і замовк.

Жіль обернувся. В дверях спальні стояла спокійна Наталі. Тільки очі в неї були яскіші, ніж завжди. Чи булп зачинені двері, коли вони прийшли в квартиру?

— Добрий вечір,— сказав Жан. Він підвівся. І також трохи зблід.

— Ви розмовляли? — сказала Наталі,— Агентство сьогодні після обід було закрите, я скористалася з цього, щоб трохи поспати.

— Я... Ти спала? — у відчаї спитав Жіль.

— Я щойно прокинулась. І мушу вас залишити,— мені треба дещо купити.

— Та пі, лишайся,— швидко промовив Жіль,— лишайся. Ми з Жаном якраз розмовляли про статтю, яку я тобі вчора читав.

— Правда ж гарна стаття? — сказала вона Жану.— Але я не можу лишитись, мені треба піти.

Вона усміхнулася їм і вийшла. Bonn повільно опусі п-лися в крісла.

— Хай йому чорт! — вилаявся Жіль.— Хан йоїїу чорт!.. Як ти гадаєш, вона...

— Не думаю,— відповів Жан.— Здається, двері були зачинені. У всякому разі ти не сказав нічого страшного. Лише зізнався, що інколи вона тобі набридає. Це знає кожна жінка.

— Ні, це страшно! Навіть жахливо. Ти навіть уявитп собі не можеш! — закричав Жіль,— Адже я дозволив собі говорити так про наші стосунки, та ще й з тобою...

— Що значить, "та ще й з тобою"? Що я такого зробив?

— Нічого,— сказав Жіль,— нічого. Не треба ображатися зараз.

— Ось що, давай доп'ємо цей кальвадос і почекаємо,— сказав заспокійливо Жан.— В найгіршому разі увечері вона тобі влаштує добру сцену, але ти до цього вже звик.

— Ні,— задумливо сказав Жіль. — Ні, я до цього не звик.

Час минав і ніби стояв на місці, Жіль майже не чув того, що казав Жан,— він прислухався до кроків на сходах, вона пішла вже годину тому, півтори години тому. А вона ж терпіти пе могла ходити по крамницях. Не може бути, щоб вона пішла по закупки. Жіль навмання набрав помер телефону Гарньє, але той не бачив Наталі. О п'ятій у нього з'явилася думка, навіть переконаність, що вона зараз сяде на поїзд і поїде назад, у Ліможс. Він залишив Жана, кинувся на вокзал, пробіг усі вагонп і не знайшов її. Ні, раніше жоден поїзд не йде, ні, сьогодні немає літака на Ліможс. О шостій годині поїзд рушив без нього, без неї. До поїзда вона не прийшла. Він чимдуж помчав знов додому, майже виючи з люті, коли попадав у "пробку"... А

може, вона вже дома? А може, вона нічого не чула? Була майже сьома година, коли він відчпнпв двері. Квартира була порожня, лише біліла Жанова записка.

"Не побивайся. Якщо хочеш, приходь до нас на вечерю".

Та він з глузду з'їхав, той Жан!.. Залишається тільки одне: чекати, а для Жіля це було найважче. А що, коли вона поїхала до своєї бридкої давньої приятельки? Він кинувся до телефону, але Наталі там не було. Він уже не витримував; коли вона повернеться, він їй надає ляпасів. Вона правильно зробила того ранку, коли він прийшов після пиятики. Але щоб свідомо отак лякати і мучити його — це на неї не схоже. Вона, Наталі, поважає людей. Він сів у крісло і навіть не намагався читати газету. В голові стояла лунка порожнеча. Опівночі подзвонив телефон.

Лікар був низенький, рудий, з дужими волохатими руками. Дивно, але в рудих завжди волохаті руки. Він дивився на Жіля байдужим поглядом, в його очах пе було ні осуду, ні співчуття — Жіль часто помічав у лікарнях такий погляд у медиків. Наталі знайшли о пів на дванадцяту. Рівно о четвертій вона найняла номер у готелі, сказала, що дуже стомлена, і попросила розбудити її завтра, ополудні, а сама наковталася гардиналу. Близько одинадцятої сусід із суміжного номера почув її хрипіння. Вона залишила Жілю записку, і, подавши їй першу допомогу, йому по-

дзвонили. Надії на те, що вона виживе, дуже мало; організм, звичайно, повстав проти смерті в останню мить, організм протестує, звичайно, але серце не витримало.

— Можна її побачити? — спитав Жіль.

Він ледве стояв на ногах. Це було так безглуздо, який жах! Лікар знизав плечима.

— Як хочете...

; Вона лежала обкладена якимись трубками, напівгола, з [обличчям, спотвореним чимось таким, чого він не знав. Він їбачиз, як у неї на шиї б'ється синя жилка, та жилка, яка не раз билася, коли вони кохалися, і його опанувало невиразне обурення. Вона не мала права робити цього, не мала [права віднімати назавжди у нього себе, таку прекрасну, [сповнену життя, таку кохану, вона не мала права навіть [Намагатися втекти від нього. До чола Наталі прилипли біляві, мокрі від поту пасма волосся, на ковдрі ворушилися іїї руки. Коло неї сиділа лише одна медсестра, яка запитально подивилася на лікаря. 1 — Серце слабне, лікарю.

— Ідіть звідси, чоловіче, я зараз вийду до вас,— сказав лікар.— Ви тут не потрібні.

Жіль вийшов, прихилився до стіни. В кінці коридора було вікно, надворі ще стояла ніч, чорна ніч над невблаганним містом. Він засунув руки до кишень, намацав якийсь папірець, машинально витяг його. То була записка Наталі. Він розгорнув її і якнйсь час ніяк не міг зрозуміти, що він читає:

"Це не твоя провина, мій любий. Я завжди була трохи екзальтована і ніколи нікого не кохала, крім тебе", і Замість підпису вона трохи криво написала велику літеру "Н". Він поклав записку до кишені. Де ж він дів сигарети? А Наталі? Адже поряд була Наталі, де ж він дів Надалі? Лікар вийшов з палати. Він був справді огидно рудий. , — Кінець, друже,— сказав він.— Надто пізно. Мені ду-іЖе шкода. Хочете подивитися на неї?

і Але Жіль уже тікав, біг у глибину коридора, наштовхузався на стіни,— він не хотів, щоб той рудий бачив, як він плаче. А потім він стрімголов біг униз сходами цієї невідомої лікарні і ледве чув, що йому кричить лікар. На останній сходинці він зупинився, у грудях аж розривалося серце.

— А документи? — долинав десь зверху і здалеку голос.— А документи?.. Вона не мала нікого, крім вас?

Перш ніж відповісти те, що, як Жіль знав, було правдою, віп якусь мить повагався, а потім сказав:

— Нікого.

Переклав Віктор Омельченко

Перекладено за виданням! Un peu de soleil dans l'eau froide Flammarion, éditeur, 26, Rue Racine, Paris, 1969